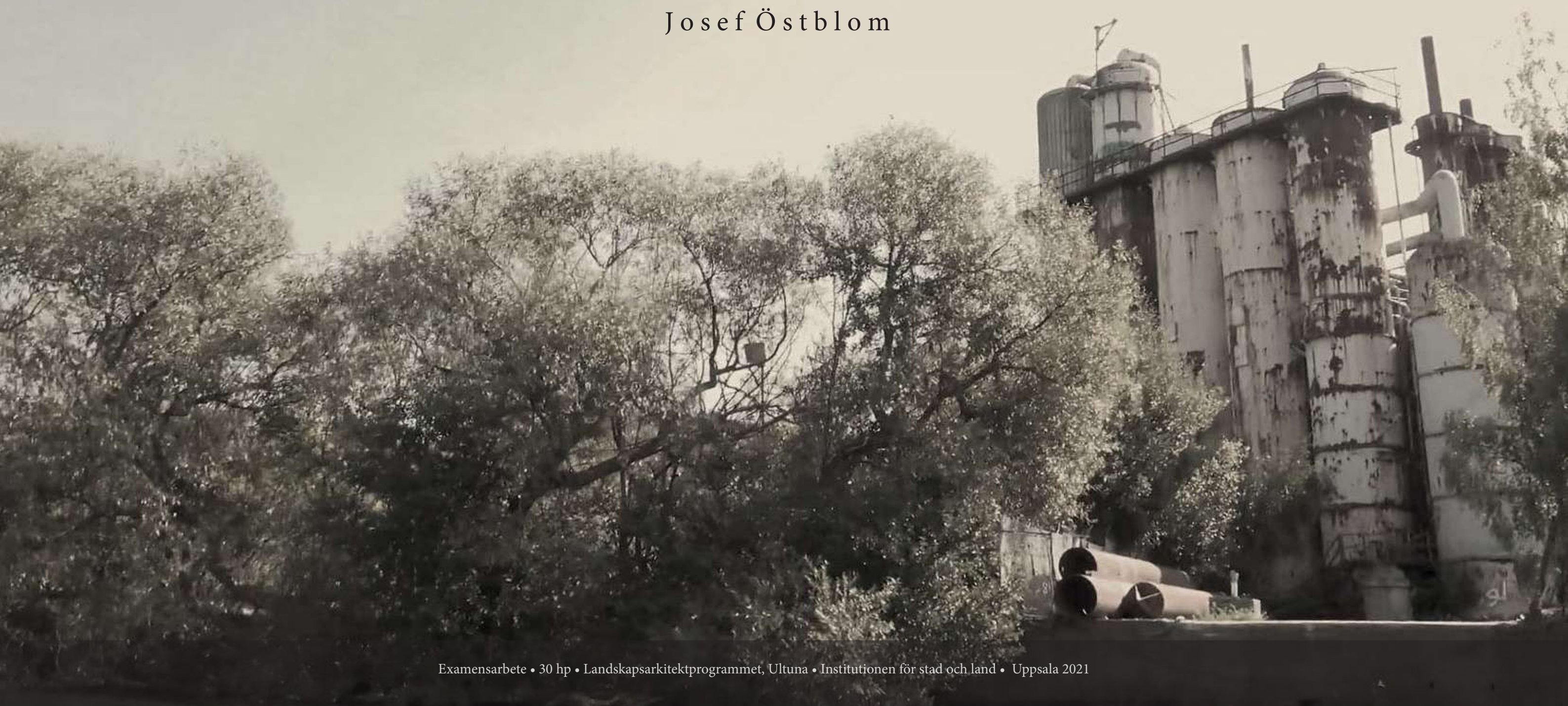

Transformation

av Lövholmens industrilandskap

Josef Östblom

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete vid landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Kurs: EX0860, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet – Uppsala, 30 hp
Kursansvarig institution: institutionen för stad och land
Nivå: Avancerad A2E
© 2021 Josef Östblom, Josef.east@gmail.com
Titel på svenska: Transformation av Lövholmens industrilandskap
Titel på engelska: Transformation of Lövholmens industrial landscape
Handledare: Carola Wingren, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Anna Lundvall SLU, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Gudrun Rabenius & Åsa Ahrlund, SLU, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Figur 1. Kolsyrefabriken från Liljeholmsviken © Färgfabriken
Upphovsrätt: Samtliga foton bilder/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Där inget annat anges är bilderna författarens egna.
Originalformat: A3
Nyckelord: Industrilandskap, Transformation, Strukturalism, Förtätning
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

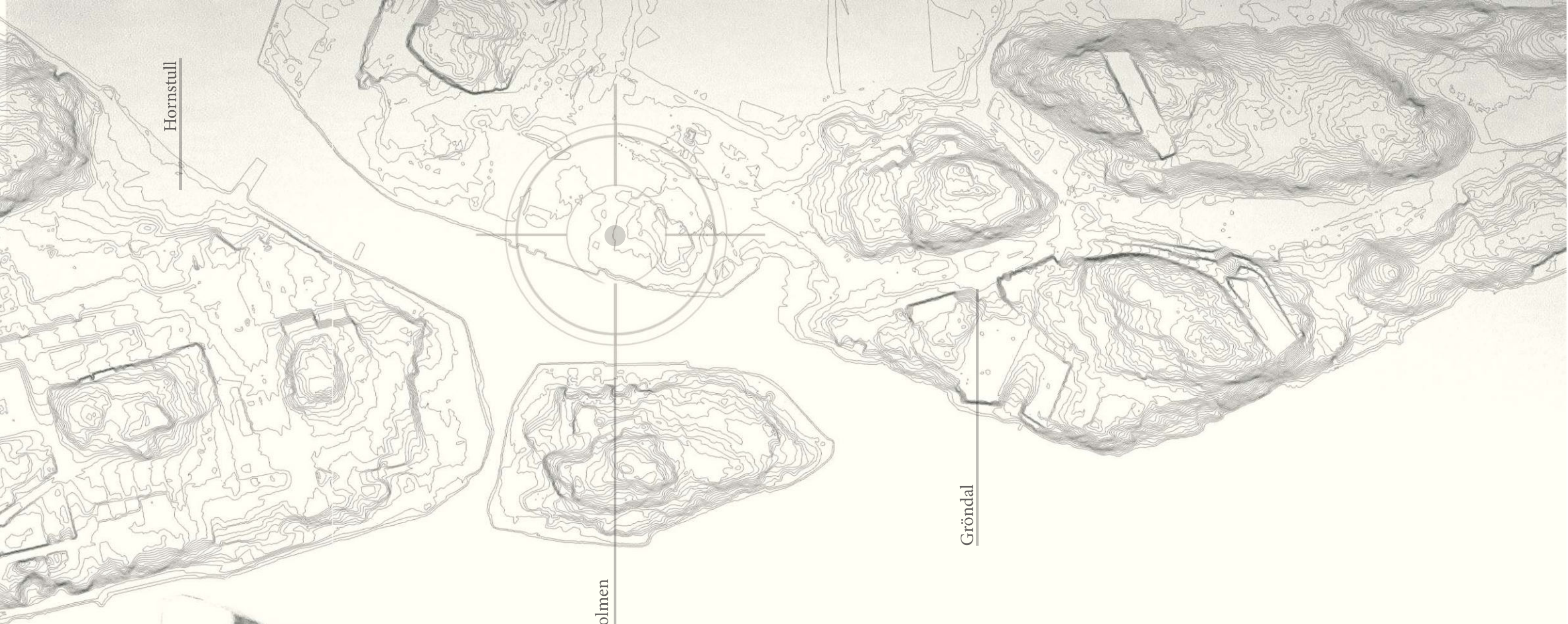
FÖRORD

Detta examensarbete sammanfattar min tid som student vid Sveriges Lantbruksuniversitet och det Tekniska Universitetet i München.

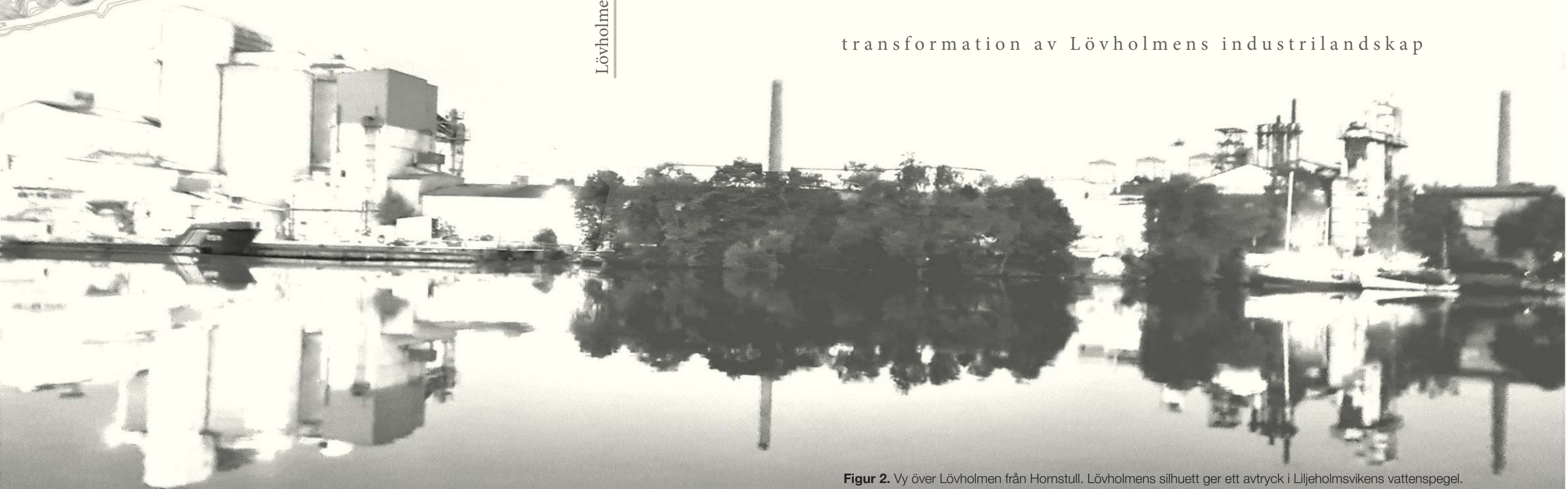
Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Carola Wingren för outhärlig vägledning under processens gång. Vidare vill jag även rikta ett tack till Anneliese Latz för uppmuntrande ord och allt referensmaterial jag fått ta del av.

Examensarbetet skrevs under en påfrestande tid av isolation i och med Covid-19. Utan stöd från familj men även vänner vid det bästa av studenthem - Öfre Fjellet - hade denna process känts betydligt mer hopplös. Tack!

Stort tack även till Färgfabriken, Gehl Architects, Kajsa Almquist, Frida Johansson, Udo Weilacher & Per Hansson!

transformation av Lövholmens industrilandskap

Figur 2. Vy över Lövholmen från Hornstull. Lövholmens silhuett ger ett avtryck i Liljeholmsvikens vattenspegel.

SAMMANFATTNING

I början av 1800-talet var Stockholm i mångt och mycket en småstad. På Kungsholmen betade kor och vid Norrmalm var väderkvarnarna ännu ett vanligt inslag i landskapsbilden. Som ett resultat av den industriella revolutionen kom dock detta landskap att kraftigt förändras när allt fler människor sökte lyckan och arbetstillfälle i städerna, Stockholm var inget undantag med dess befolkningstillväxt om 300% på kort tid. (Boëthius 1984, s. 15)

Liljeholmen var ett av de första industriområdena som etablerades i Stockholms ytterstad (Johnson 2005, s. 23). Idag återstår bara Lövholmen som ett fragment av detta historiska landskap, ett öde ingenmansland utan kopplingar till den urbana struktur som med tiden kommit att omsluta området. Dessa postindustriella landskap vars funktion gått förlorad kan lätt uppfattas av gemene man som föråldrat, ordinärt och utan framtid i den moderna staden. Ur ett annat perspektiv är områdets identitet beroende av Lövholmens historiska lager.

Likt en väv utgörs nämligen ett landskap av trådar med minnen och berättelser, historier som kan ha formats under hundratals - ibland tusentals år (Spirn 1998 s. 160). Att synliggöra Lövholmens identitet är därför att göra Stockholms historia läsbar i landskapet, vilket är av stor betydelse för människor.

Samtidigt utgör de postindustriella landskapen ofta strategiska lägen i staden. Utvecklad infrastruktur och ofta vattennära läge gör dessa områden intressanta att förtäta i en tid av en allt högre urbaniseringsvåg. Lövholmen är inget undantag i och med det uppdrag Stockholm stad gett det danska arkitektkontoret Gehl Architects om att rita en ny stadsdel i området. En vision finns om att skapa ca 1500 bostäder, fem förskolor och en högstadieskola i den nya strukturen som ska inrymmas på en yta som motsvarar parken Humlegården i Stockholm (Stockholm stad 2017, s.10).

Att det råder debatt om Lövholmens framtid är det inget tvivel om. De som är kritiska mot stadens vision får dock stöd i ny forskning. Resultatet av studien visar på att stadsplanerare ger en för enkel och allt för positiv syn på förtätning i översiktsplanerna som inte alltid stöds av vetenskapliga belägg (Berghauser Pont et al. 2020, s. 7).

Syftet med detta examensarbete är att visa för en stor målgrupp hur landskapsarkitektur kan aktivera dessa komplexa industrilandskap. Jag vill undersöka en alternativ utveckling av Lövholmen med en ny struktur som utgår i högre grad från landskapets historiska karaktär för att på så sätt skapa ett landskap av betydelse för människor. Ett gestaltungsförslag grundat i Lövholmens alla minnen och berättelser - dess identitet. I sökandet efter denna struktur liknas landskapets komplexa system vid ett språk, där ordets delar får betydelse genom helheten (Spirn 1998 s. 125). Inför transformationen och gestaltningen av Lövholmen är en litteraturstudie inom semiotiken och designteorin strukturalismens värld därför av stor vikt för att hitta språkets sammanlänkande principer som ska stärka kommunikationen i landskapet. Referensprojekt av Peter Latz arkitektkontor är en annan viktig inspirationskälla. Strukturalismens principer appliceras på landskap för att stärka kopplingarna, skapa betydelse och bevara minnen till kommande generationer i dessa parker (Herrington 2009, s. 78).

Examensarbetet är mitt försök att väcka diskussion och ifrågasätta den allmänt etablerade strategin om förtätning och därmed Lövholmens framtid. Att inte enbart utgå från funktioner, exploateringstal utan istället landskapets potential och dess identitet. När förstaden Liljeholmen alltmer förtätas och liknar innerstaden till exploateringstal finns nämligen en unik möjlighet för Lövholmen att utvecklas och få en ny funktion likt ett andrum för rekreation, berättelser, lek och möten - ett landskap av betydelse för människor.

© Frida Johansson. Bearbetad bild av författaren.

Figur 3. Istället för att riva och täcka över det historiska lagret och dess industriminnet sparades merparten som viktiga byggstenar i parken Duisburg Nords struktur. Peter Latz intention var att stimulera människors minnen och på så sätt föra dem vidare till nästa generation. (Herrington 2009 s. 78)

SUMMARY

In the beginning of the 19th century, Stockholm was in many ways a small town. Cows grazing on Kungsholmen, and the windmills of Norrmalm were common features of these landscapes. As a result of the industrial revolution, however, these landscapes changed dramatically as more and more people sought happiness and employment in cities. Stockholm was no exception with its population growth of 300% in a short time. (Boethius 1984, p. 15)

Liljeholmen was one of the first industrial areas to be established in Stockholm's suburbs. Today, only Lövholmen remains as a fragment of this historic landscape, a desolate no-man's land without connections to the urban structure that over time has come to enclose the area. These post-industrial landscapes whose function has been lost can easily be perceived by the common man as outdated, ordinary and without a future in the modern city. From another perspective, Stockholm's identity is dependent on Lövholmen's historical layer. Like a weave, a landscape consists of threads with memories and stories, stories that may have been shaped over hundreds - sometimes thousands of years. (Spirn 1998 p. 160) Keeping the historical layer and Lövholmen's identity is making Stockholm's history readable in the landscape, which is of great meaning and importance for the citizens of Stockholm.

At the same time, the post-industrial landscapes often constitute strategic locations in the city. Developed infrastructure and often waterfront location make these landscapes interesting to densify in a time of increasing urbanization; Stockholm and Lövholmen are no exception. Therefore, the City of Stockholm has given the Danish architectural firm Gehl Architects the opportunity to design a new, dense district in the area. Their vision is to create around 1500 apartments, five preschools and a high school in the new structure of Lövholmen, a small-scale area that is the size of the district park Humlegården in Stockholm (Stockholm stad 2017, s. 10).

There is no doubt that there is a debate about Lövholmen's future today. However, those who are critical of the city's and Gehl Architect's vision receive support in new research.

The results of the study show that urban planners provide a too simple and a too positive view of densification in the master plans that are not always supported by scientific evidence and research (Berghauser Pont et al. 2020, p. 7).

In the search for this new structure, the complex system of the landscape is seen as a language, where the elements in it gain meaning through the whole (Spirn 1998 p. 125). Before a transformation of the landscape of Lövholmen, a literature study in semiotics and a design theory structuralism is of great importance in the search of interconnecting principles of language that will strengthen the connection and the communication in the landscape.

AIM AND QUESTION

The purpose of this thesis is to show how landscape architecture can activate these complex industrial landscapes. The goal is therefore to create a new proposal for Lövholmen's industrial landscape that can interweave the existing industrial layer, memories, and cultural environment into the new structure, in order to create a structurally connected landscape of meaning for people. In this way, Lövholmen's post-industrial landscape can be transformed from an outdated, abandoned and degraded industrial area to a recreational landscape with a preserved cultural-historical identity.

My question is:

How can principles based on the design theory of structuralism assist the landscape architect, with the aim to transform Lövholmen into a structurally connected landscape of significance and purpose for people?

METHOD

My thesis is primarily a creative work where structuralism functions as an overall and exploratory method. A site analysis and document studies are included as important parts in developing the required knowledge and in creating an understanding of the site Lövholmen. In the design work, the sketching and examination of the landscape's structures in different kinds of models are also methods of importance.

LITERATURE - REFERENCE STUDIES

The selection of literature and reference projects is inspired by lectures at the Technical University of Munich and the faculty Industrial Landscapes led by professor Udo Weilacher. The thesis is therefore based upon the knowledge that landscapes can be seen as a verbal language. A literature study in semiotics and structuralism has been necessary in the creation of my investigative method and in guiding me in my design process in order to answer my question. Key authors of the study include the linguist and father of semiotics Ferdinand de Saussure. The Dutch architects and some of the founders of the structuralism movement, Herman Hertzberger and Arnulf Luchinger were inspired by Saussure's conclusions and tried to use his theory to create structure of meaning and significance in the world of architecture. In the 1980s, landscape architect Peter Latz gave structuralism a renaissance when it was applied on landscapes. Reference projects by Peter Latz + Partner are therefore another important source of inspiration. The principles of structuralism are applied on landscapes in these parks in order to strengthen the connections in the landscape, to create meaning and preserve memories for future generations (Herrington 2009, p. 78).

ANALYSIS

To analyse Lövholmen's complex landscape of different layers of information and increase the readability and the connections further, the landscape's layers were separated from each other and sorted into two scales, Macro and Meso scale. This approach makes it visually clear for me as a designer to see but also communicate the landscape's problems and opportunities more clearly. When the landscape is deconstructed, it is easier to see what should be preserved, developed and removed before the transformation of the landscape starts.

The analysis method by Kevin Lynch is adapted onto the landscape to show what kind of elements that are of importance upon observation. In addition to the identity of the place, these elements are also of great meaning for the orientation in an area: lanes, districts, landmarks, nodes, and borders

SKETCHING AS A METHOD

In the sketch process, thoughts and ideas are transformed into shapes. Different types of sketches have therefore been used by varied techniques and materials. In the initial phase of the process and the search for concepts, many sketches were made by hand. These concepts were transformed into physical structures in the models that were built during the process. To sketch in a model is therefore an important tool in the design phase to read and understand the landscape, but to also help make important decisions based on scale, spatiality, and directions, for example.

DESIGN PROPOSAL

According to Saussure's model, meaning is created only when the signifiers are connected to other signifiers; this is controlled by the Syntax of a language. Syntax can therefore be seen as the structure of the language, how the signs are put together to create meaning in communication. Since the vision for Lövholmen is a structurally connected landscape of meaning, a strong Syntax is required for the industrial site. To create this, different principals were gathered from the design theory of structuralism. In the transformation phase, these layers will be intertwined with the existing structure of Lövholmen.

The design proposal shows how landscape architecture can reactivate the relationships between human and landscape and how Lövholmen can keep its identity of meaning for the city of Stockholm.

DISCUSSION

This thesis is my attempt to raise a discussion and question the generally established strategy of densification. A wish that urban planning does not start by only applying functions and floor space index, but by the enlargement of the planning process to emphasize the identity of the landscape and its potential. As the suburb of Liljeholmen becomes increasingly densified and resembles the inner city in terms of development, there is a unique opportunity for Lövholmen to develop and have a new function like a breathing space for recreation, memories, play and meetings - a landscape of meaning for people.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Introduktion	1	4. Transformation	27
BAKGRUND.....	2	VISION.....	28
SYFTE OCH MÅL	4	KONCEPT.....	28
FRÅGESTÄLLNING.....	4	UTVECKLING AV KONCEPT.....	29
AVGRÄNSNINGAR.....	4	GESTALTNINGSFÖRSLAG.....	30
METOD.....	4	PRINCIPER.....	32
		1. RIKTNINGAR.....	32
		2. ARKETYPER.....	32
		3. FLEXIBILITET & FÖRÄNDERLIGHET.....	34
		4. KOPPLINGAR.....	35
2. Teoriutveckling	6	LÖVHOLMENS TORG.....	36
Landskapsarkitektur är ett språk.....	7	NIVÅER.....	38
Ingen struktur utan språk.....	7	BOSTADSOMRÅDET.....	40
Strukturalismen.....	9		
Strukturalism inom landskapsarkitektur.....	10		
En stad av bilder.....	12		
Sammanfattande principskisser.....	13		
		5. Diskussion	41
3. Lövholmen	14	HAR SYFTET UPPNÅTTS?.....	42
Ett historiskt industrisamhälle.....	15	METODVAL.....	42
INDUSTRIFÖRSTADEN LILJEHOLMEN.....	16	GESTALTNINGSFÖRSLAGET.....	43
BLAND KROGAR OCH VÄRDSHUS.....	16	KLIMAT & HÅLLBARHET.....	43
LÖVHOLMEN.....	16	FRAMTIDEN.....	44
PALMCRANTZSKA PALATSET.....	16	REFLEKTION.....	45
CEMENTAS SILOS.....	16		
Lövholmen idag - en analys.....	17		
MAKROSKALA.....	18		
MESOSKALA.....	21		
Lövholmens framtid.....	24		
STRUKTURFÖRSLAG FRÅN 2018.....	25		
Syntes.....	26		
		Källförteckning	46

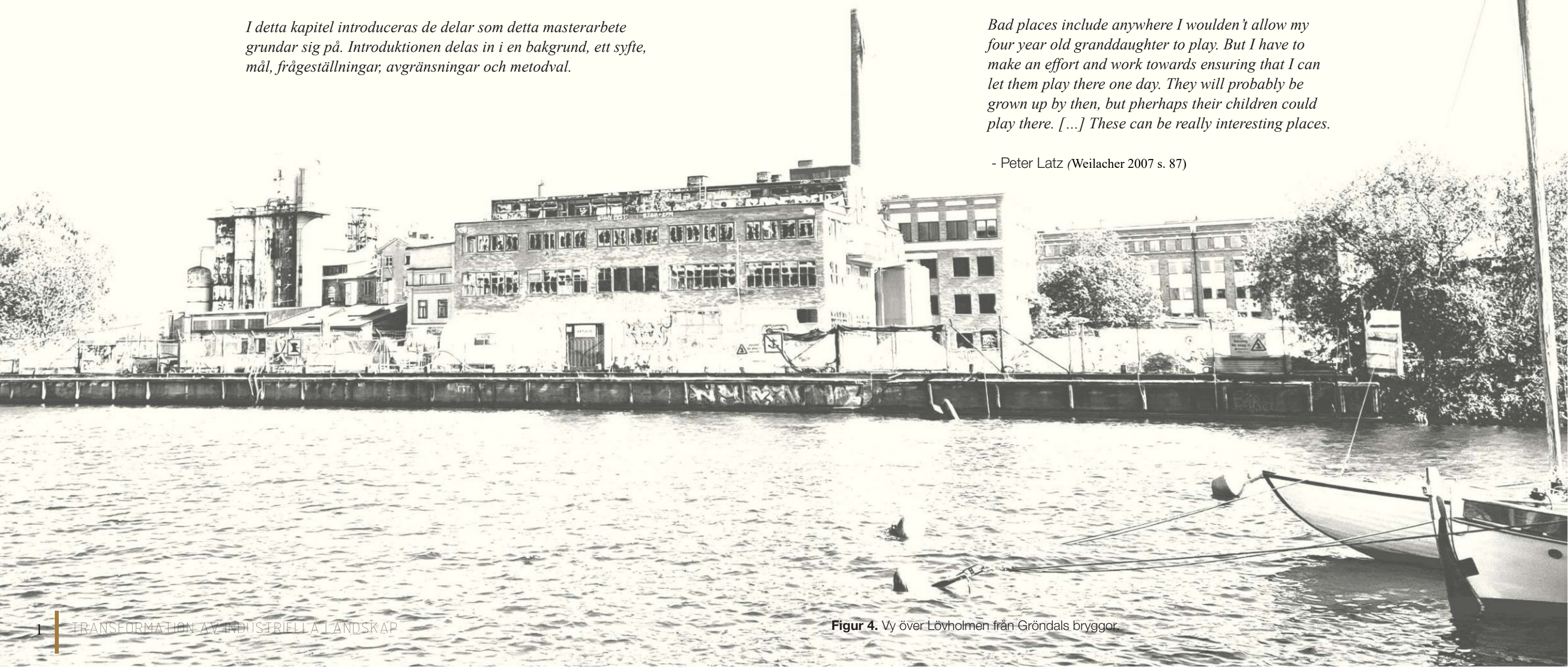
1

Introduktion

I detta kapitel introduceras de delar som detta masterarbete grundar sig på. Introduktionen delas in i en bakgrund, ett syfte, mål, frågeställningar, avgränsningar och metodval.

Bad places include anywhere I wouldn't allow my four year old granddaughter to play. But I have to make an effort and work towards ensuring that I can let them play there one day. They will probably be grown up by then, but perhaps their children could play there. [...] These can be really interesting places.

- Peter Latz (Weilacher 2007 s. 87)

BAKGRUND

Landskap är inte något naturligt utan ett komplext system skapat av människan, likt överlagrade strukturer av information på jordens yta (Jackson 1984, s. 8). Denna definition av författaren och grundaren av ämnet kulturella landskapsstudier vid Harvard University, John B. Jackson var banbrytande för sin tid. Definitionen ifrågasatte nämligen den allmänna föreställningen om landskap som något naturligt. Istället menade Jackson att landskapet var starkt präglad av vår kultur - likt en reflektion. Detta förutsätter således att landskapet är under ständig förändring då det formas och omformas över tid av olika krafter.

De senaste århundradena har människans inverkan på landskapets strukturer blivit allt tydligare. Den industriella revolutionen under 1800-talet var en stark bidragande orsak till detta då Sverige gick från att vara ett jordbrukssamhälle till att industrialiseras (Boëthius 1984, s.15). Dagens ökade urbanisering och avancerade byggteknik gör att förändringen accelererar i allt högre takt, spåren av vår historia blir på så vis svårare att urskilja då landskapets lager av information omformas i högre grad.

Stockholm skiljer sig från många andra storstäder eftersom dess struktur av olika stadsbyggnadskaraktärer med enkelhet kan avläsas i landskapet och dess årsringar. Dessa skildrar exempelvis samhällshistoriska perspektiv och estetiska ideal för tiden, ex. trädgårdsstaden och stenstaden men även äldre verksamhetsområden så som industrier är en del av stadens arv (Stockholm stad 2018, s. 64).

Stockholms tydliga årsringar gör stadens historia läsbar i landskapet och utgör därmed betydelse för människor. Dessa ringar är bärare av stadens identitet, attraktivitet och karaktärsdrag (Stockholm stad 2018, s. 62).

I Stockholms stads översiktsplan lyfts därav årsringarna fram som något av stor vikt och som arkitekter och planerare ska förhålla sig till och utgå ifrån vid tillägg och omvandlingar i stadsbilden (Stockholm stad 2018, s. 64).

Liljeholmen var den första industriförorten som etablerades under 1800-talet i Stockholms ytterstad. Idag är Lövholmen invid Liljeholmsviken det sista fragmentet av detta gamla industrilandskap. Området har under dess över hundraåriga historia varit under ständig

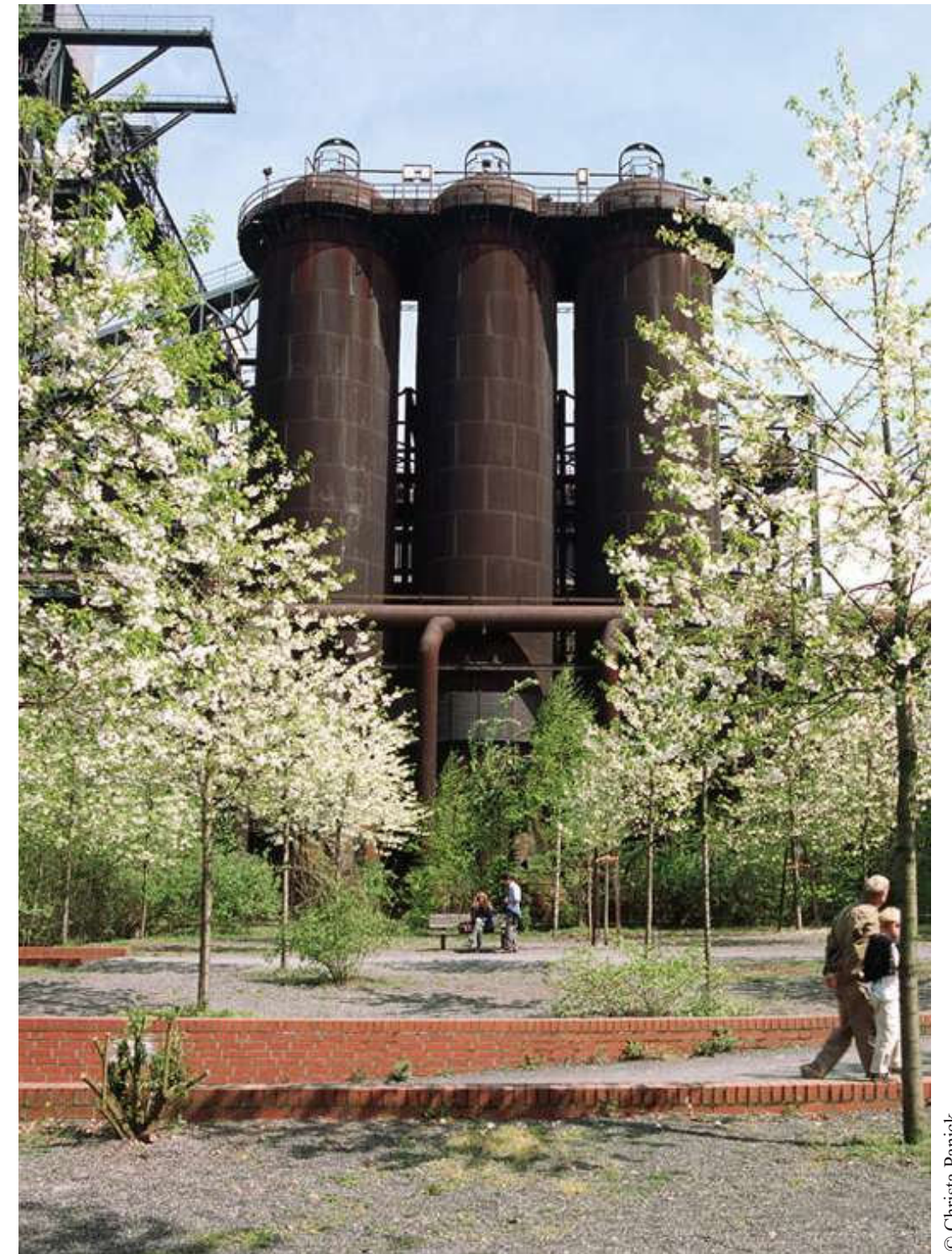
förändring, strukturer har tagits bort och nya kommit till vilket skapat en brokig och dynamisk karaktär, unik i sitt slag. (Johnson 2005, s.23)

Industriområdenas strategiska lägen i staden med gedigen infrastruktur och ofta närhet till vatten gör dock dessa områden till guldgruben för kommuner och regioner att exploatera med ny bebyggelse. Invid Liljeholmsviken finns ett av dessa område som Stockholm stad haft en ambition att utveckla och förtäta sedan 1999, Lövholmen (Stockholm stad 1999, s. 71).

Lövholmen är idag ett föråldrat, förorenat, postindustriellt landskap som tydligt förlorat sitt primära syfte och som under decennier lämnats öde i väntan på beslut om dess framtid. Vilken betydelse har dessa landskap för områdets identitet och dess befolkning? Vid transformation av industrilandskap och förtätningar i största allmänhet uppstår på så vis ofta intressekonflikter. Ska de existerande lagren av historia raderas eller bevaras som kulturarv för framtida generationer?

Den tyske landskapsarkitekten Peter Latz benämner dessa industriområden som skadade, "bad places" och just därför menar han borde landskapsarkitekturens primära fokus ligga på dessa platser och inte på att försköna redan välfungerande utomhusmiljöer (Weilacher 2007, s. 87). En av de tidiga transformationerna av ett postindustriellt landskap, Duisburg Nord, ritades av just Peter Latz i början av 1990-talet. Istället för att riva och täcka över det historiska lagret och dess industriminnen sparades merparten som viktiga byggstenar i den nya parkens struktur. Peter Latz intention var att stimulera människors minnen och på så sätt föra dem vidare till nästa generation (Herrington 2009, s.78).

De historiska lagren i landskapen hotas dock i allt högre grad av den urbaniseringsvåg som sker i världen i dag. Stockholm är inget undantag i och med de drygt 15.000 personer om året som väljer att flytta till huvudstaden (Stockholm stad 2018, s. 64). En allmänt etablerad strategi inom stadsplanering idag är förtätning, detta har blivit en naturlig del av utvecklingen av hållbara städer. Ett av skälen som ibland anges för ökad täthet i staden är att människor ska interagera med varandra och mötas. (Berghauser Pont et al. 2020, s. 1)

© Christa Panick

Figur 5. Vid skapandet av den postindustriella parken Duisburg Nord var platsens identitet och människors minnen till industriområdet en central del i gestaltningen. Idén var därför att exempelvis en farfar, som arbetade i någon av fabrikerna skulle kunna strosa runt i parken och förklara för sitt barnbarn vad han jobbade med och vad maskinerna en gång i tiden användes till.

En nyligen utförd studie av en forskargrupp från Chalmers, Sveriges Lantbruksuniversitet samt Blekinge tekniska högskola visar dock att det finns betydande skäl till att ha en mer kritisk syn till denna enkla lösning. (Berghauser Pont et al. 2020, s. 1) I studien visade det sig att vetenskapliga artiklar har en mer kritisk syn kopplat till förtätning. Stressrelaterade sjukdomar och luftföroreningar med dess negativa hälsoeffekter som följd lyfts som exempel fram i dessa rapporter. Däremot är ekonomi och transportrelaterade aspekter fördelarna med förtätning, ur ett vetenskapligt perspektiv. (Berghauser Pont et al. 2020, s. 6)

I översiktsplanerna lyfts merparten av argumenten dock fram som positiva varpå det blir tydligt att en obalans träder fram. Resultatet av studien visar därför på att stadsplanerare ger en för enkel och allt för positiv syn på förtätning i översiktsplanerna som inte alltid stöds av vetenskapliga belägg (Berghauser Pont et al. 2020, s. 7).

Det nuvarande förslaget som tagits fram till Lövholmens nya stadsdel följer dock dagens ideal om förtätning. Merparten av den industriella karaktären kommer därmed rivas för att istället inrymma närmare 1500 lägenheter, fem förskolor och en högstadieskola på en yta som motsvarar parken Humlegården (Stockholm stad 2017, s. 10). Ett högt exploateringsstal där täthetens argument skapar få offentliga rum samt små och skuggiga innergårdar på bjälklagskonstruktioner. Detta är inte en hållbar stadsplanering.

I takt med att Stockholm växer och förstaden alltmer liknar innerstaden får inte täthetens argument och exploateringsstal förblinda stadsplanerare. Strävan efter bostäder får inte åsidosätta exempelvis barnperspektivets riktlinjer om 40 m² fria per förskolebarn, betydelsen av kvalitativa grönytor och årsringar i landskapet. Argumenten för en tätare struktur i Lövholmen måste därför tydligare motiveras. (Boverket 2015, s. 54)

Den amerikanske urbansociologen Jane Jacobs skrev redan 1961 en bok om just detta, "The death and life of great American cities". Boken var en attack på den rådande funktionalistiska stadsplaneringen (Jacobs 1961, s. 3). Jacobs upprördhet över den modernistiska planeringsidealen grundade sig i Corbusiers "strålände stad" av höghus i park. Jane Jacobs valde dock att benämna hans verk som "höghus i parkeringsplatser" (Jacobs 1961, s. 373).

Jacobs beskriver i boken viktiga principer för en god stadsstruktur som hon själv observerat i sitt område Greenwich Village i New York. En av dessa berör behovet av såväl gamla som nya strukturer för att skapa minnen, berättelser och ett tidsdjup (Jacobs 1961, s. 171).

Trots att industriområdenas ursprungliga syfte är borta fyller därmed dess landskap viktiga funktioner för området och dess invånare enligt Jacobs principer. Årsringarna ger nämligen karaktär, identitet och väcker minnen till liv för befolkningen.

Mitt intresse för dessa frågor och min fascination för de postindustriella landskapen väcktes under utbytesstudier vid det tekniska universitetet i München och dess fakultet för industriella landskap. En studiokurs i de italienska alperna, inspirerande föreläsningar av professor Udo Weilacher och ett möte med landskapsarkitekten Peter Latz gjorde stora intryck på mig.

Både Weilacher och Peter Latz förespråkade användandet av designteori som en typ av verktygslåda för att hitta strategier och tankemönster vid transformation av landskap.

I grundutbildningens olika studiokurser på SLU i Uppsala fick jag ofta i samband med handledning höra att "det finns inga rätt och fel" när jag kört fast i gestaltungsprocessen. Ofta var det därför min intuition som vägledde mig under arbetets gång. Att använda sig av designteori i gestaltungsfasen lockade mitt intresse då det rent konkret finns principer grundat i vetenskap i dessa teorier som kan vägleda mig som gestaltare. För de komplexa industriella landskapen med flera olika lager av information var semiotiken och strukturalismen särskilt användbart enligt Weilacher och Latz. Peter Latz såg nämligen landskapsarkitektur som ett språk där strukturen, dess syntax var avgörande för att skapa nya kopplingar av betydelse och mening för människor (Weilacher 2007, s. 87).

Eftersom Lövholmen i skrivande stund är under transformation vill jag undersöka en alternativ utveckling för Lövholmen. Examensarbetet ska därmed mynna ut i en ny struktur som i högre grad ska utgå från landskapets karaktär och identitet. På så sätt kan Lövholmens historiska årsringar föras vidare till nästa generation.

Figur 6. Liljeholmen var den första industriförorten som etablerades under 1800-talet i Stockholms ytterstad. Idag är Lövholmen invid Liljeholmsviken, Gröndal och Liljeholmen det sista fragmentet av detta gamla industrilandskap.

SYFTE & MÅL

Syftet är att visa för en stor målgrupp hur landskapsarkitektur kan aktivera Lövholmens komplexa industrilandskap där flera lager av information måste vävas samman. Ett gestaltungsförslag skapas, vars struktur syftar till att överbygga fysiska och mentala barriärer i landskapet. När kopplingarna i landskapet stärks och minnen bevaras kan Lövholmen transformeras från ett föråldrat, övergivet och nedbrutet industrilandskap till ett rekreativt, urbant upplevelselandskap med bevarad kulturhistorisk identitet. Målet är därmed att skapa en sammanhängande struktur av mening och betydelse för människor.

Målet är även att examensarbetet ska användas i den rådande diskussion, debatt och utställning om hållbart stadsbyggande som i skrivande stund just nu pågår i Färgfabrikens regi på Lövholmen. Ett visuellt förslag som kan tilltala en bred målgrupp är därför av stor betydelse i skapandet av detta examensarbete.

Figur 7. Landskapets komplexa system bröts i analysfasen ned i olika lager av information. I ovanstående skiss syns ett av dessa, Lövholmens nuvarande struktur.

FRÅGESTÄLLNING

Hur kan principer baserade på strukturalismen användas av landskapsarkitekten, med målet att gestalta Lövholmen som en sammanhållen struktur av mening och betydelse för människor?

AVGRÄNSNINGAR

Arbetet avgränsas geografiskt till Lövholmens industriområde i Stockholm. Platsen är idag högaktuell då det planeras för omfattande förändringar i ett utav de sista postindustriella landskapen i Stockholms förstad. Karakteristiska element för industriområden från sekelskiftet är välbevarade vilket ger området en unik och spännande karaktär, något som förenklade platsvalet ytterligare.

Gestaltningen avgränsas till en övergripande struktur med låg detaljeringsnivå där exempelvis inte markmaterial eller konstruktioner av tekniska lösningar preciseras. Istället svarar gestaltningen på examensarbetets frågeställningar då fokus är att hitta en struktur som ger en sammanhållen helhet med bevarad industriell karaktär. Detta för att skapa ett landskap där minnen är bevarade och där upplevelser och rekreation står i centrum.

Begreppet strukturalism förekommer inom olika vetenskapsfält, både inom filosofi och litteraturvetenskap exempelvis. I denna uppsats avgränsas begreppet strukturalism till den designteori som utvecklades inom arkitekturen i mitten av 1900-talet av bl.a. de holländska arkitekterna Herman Hertzberger och Arnulf Luchinger. Strukturalismen och dess principer skapade ett tydligt ramverk för mig som var vägledande i gestaltungsfasen. Den fungerade också som en begränsande faktor, eller ett regelverk, för vilka designprinciper jag hade att tillgå.

Inom designorienterade yrken som exempelvis landskapsarkitektur upplever jag att det finns svårighet att definiera när en process är klar, dvs. när det identifierade problemet har fått en lösning. Tidsramen är därför en annan viktig avgränsande faktor för mitt examensarbete.

METOD

Mitt masterarbete är i första hand ett gestaltungsarbete där strukturalism fungerar som en övergripande och undersökande metod. En platsanalys och dokumentstudier ingår som viktiga delar för att ta fram erforderlig kunskap och skapa förståelse för platsen Lövholmen. I gestaltungsarbetet är skissandet och undersökandet av landskapets strukturer i modell även metoder av betydelse.

LITTERATUR & REFERENSSTUDIE

I examensarbetets inledande skede var en litteraturstudie av stor betydelse för att förankra gestaltningen i designteori strukturalismen, litteraturstudien och gestaltungsarbetet skedde därför parallellt. Urvalet av relevant litteratur samt referensprojekt har hämtats från föreläsningar inom designteori vid det tekniska universitetet i München. Professor Udo Weilacher som även forskat på området presenterade vid dessa tillfällen nyckelförfattare inom semiotik och strukturalism vars teorier och principer jag kom att inspireras av inför min transformation av Lövholmen.

Examensarbetet grundar sig i vetenskapen om att landskap kan liknas vid ett verbalt språk varpå Anne Whiston Spirns bok "The Language of Landscape" även varit en stor inspirationskälla. Framförallt hennes tankar om att belysa landskapets historiska lager för att skapa mening och betydelse för människor.

Tanken om att landskap kan likas vid ett språk har därför präglat mitt arbete stort. En litteraturstudie inom semiotik och strukturalism har därför varit nödvändig att göra för att skapa min undersökande metod som har väglett mig i mitt gestaltungsarbete för att på så sätt besvara min frågeställning. Nyckelförfattare för studien är bl.a. språkvetaren och semiotikens fader Ferdinand de Saussure. De holländska arkitekterna och några av grundarna bakom tankemönstret strukturalismen, Herman Hertzberger och Arnulf Luchinger inspirerades av de Saussures slutsatser och försökte använda hans teckenteori för att skapa struktur av mening och betydelse inom arkitekturens värld.

Under 1980-talet gav landskapsarkitekten Peter Latz strukturalismen en renässans när det kom att appliceras på landskap. Saarbrückens hamnområde var Latz + Partner första projekt där de kom att transformera postindustriella landskap efter strukturalismens principer.

På grund av den pandemi som under examensarbetets gång sträckte sig världen över var det inte möjligt att besöka Tyskland varpå studier av parken fick ske genom litteratur och anteckningar efter Weilachers föreläsningar.

För att hitta en struktur som utgår från Lövholmen har det även varit av stor vikt att utgå från platsen och dess historiska lager. Dokumentstudier av Lövholmen innefattas därmed också av litteraturstudien.

Viktiga principer och strategier från litteraturstudien i kombination med analysfasen har fungerat som stöd och vägledning i gestaltungsfasen.

ANALYSFAS

För att visa vilka element som är av betydelse för Lövholmen används bl.a. en analys av Kevin Lynch. Denna utgår från de element han lyfter fram i sin bok "The image of the City". Utöver platsens identitet var dessa även avgörande för hur vi orienterar oss i ett område nämligen: stråk, distrikt, landmärken, noder och gränser.

För att analysera Lövholmens komplexa landskap med olika lager av information och öka läsbarheten och förståelsen ytterligare, skildes landskapets lager från varandra och sorterades in i två skalor, Makro- och Mesoskala. Detta tillvägagångssätt gör det visuellt tydligt för mig som gestaltare att se men även kommunicera landskapets problem och möjligheter. Att därmed visa på problem men även potential i både ett storskaligt och mer inzoomat perspektiv av Lövholmen. Att helt enkelt dekonstruera landskapet för att enklare se vad som bör bevaras, utvecklas och tas bort inför transformationen av landskapet.

Eftersom målet för examensarbetet har varit att stärka områdets struktur och upplevelsevärden har landskapets förbindelser, dess kommunikationslager fått ta stor plats i analysfasen. Detta är även skälet till att en Kevin Lynch analys gjorts för att öka kunskapen om betydelsebärande strukturer och nuvarande kopplingar på Lövholmen.

I och med att industriområdet idag till stor del är instängslat och otillgängligt var även en modell en del i analysfasen för att bl.a. förstå skala, rumsstruktur och områdets topografi bättre.

SKISSANDE SOM ARBETSMETOD

Att skissa är ett sätt för arkitekten att leta sig fram till sina idéer och framtida gestaltungsförslag. I skissen kan en känsla av form enkelt förmedlas, något som är svårare att kommunicera i textform.

Olika typer av skisser har därför använts av varierad teknik och material. I processens inledande fas och sökandet efter koncept var många skisser gjorda för hand med inspiration från litteraturstudien om strukturalismen. På så sätt söktes svar på arbetets frågeställningar även genom skissande. Små skisser utvecklades även ifrån de principer som funnits i litteraturstudien för att ge mig, men även läsaren en ökad förståelse i principens betydelse och hur den kan tolkas grafiskt.

I processens senare del användes datorprogram som verktyg i skissandet där framförallt Illustrator, Photoshop, Autocad varit till stor hjälp. Skissandet kan därför ses i olika faser och detaljeringsnivåer.

Figur 8. Min förståelse och läsbarhet ökar av landskapet avseende skala och rumslighet i analysfasen.

Figur 9. Att skissa i modell är en lämplig metod för att testa idéer i gestaltungsfasen. Skissprocessens former transformeras i detta skede till fysiska strukturer.

Figur 10. I avslutande fas används modellen som grund för att kommunicera idéer till presentationsmaterialet av förslaget.

MODELLBYGGE

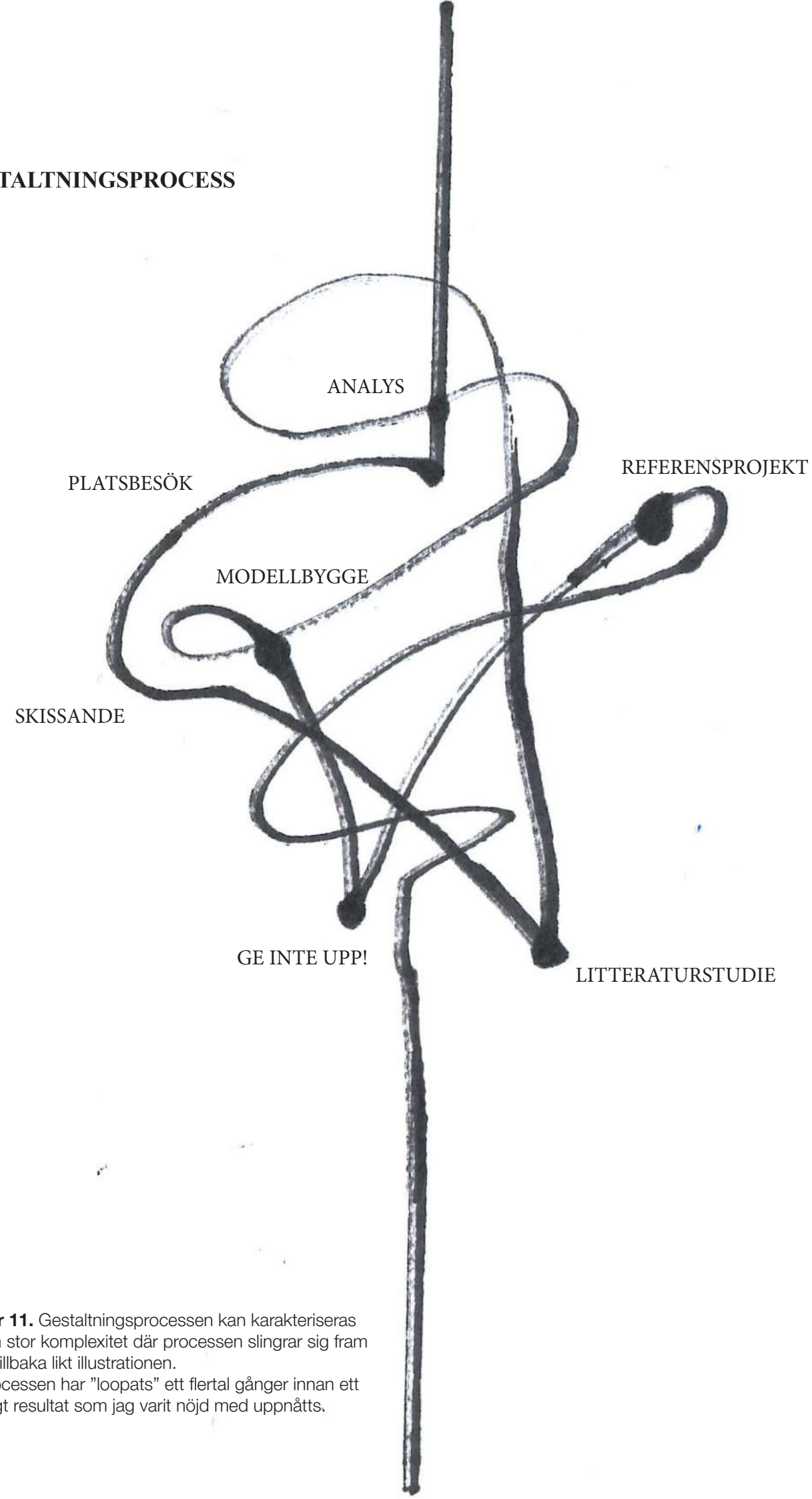
I skissprocessen kom tankar och idéer konkretiserats till former. Dessa koncept transformeras till fysiska strukturer i de modeller som byggdes under examensarbetets gång. Modellbygge är ett välfungerande verktyg för arkitekter att öka förståelsen om landskapet. Att bygga fysiska modeller har därför under utbildningen uppmuntrats av lärare, men tyvärr har tiden aldrig funnits att fördjupa sig i denna teknik under studiokurserna på SLU. I examensarbetet fanns därför en vilja om att utforska detta verktyg både i analys, gestaltung och presentationsfas.

Modellbygge som verktyg kan förenkla och öka läsbarheten av exempelvis topografin och övriga strukturer i landskapets komplexa uppbyggnad av olika lager. Men även fungera som ett viktigt skissverktyg för att pröva idéer i gestaltungsfasen och på så sätt göra viktiga avväganden utifrån skala, rumslighet och riktningar exempelvis.

Slutligen är målet att de fysiska modellerna utgör grundmaterial i det presentationsmaterial som kommer konstrueras i gestaltungsförslaget. Modellbygget är på så vis en viktig metod i flera faser av processen.

Eftersom ett syfte med examensarbetet är att det ska fungera i Färgfabrikens rådande diskussion och utställning om Lövhölmens framtid läggs stor vikt vid förslagets presentationsmaterial för att tilltala och kommunicera projektet till en så bred målgrupp som möjligt. Fysiska modeller är enkla medel att förstå och därmed viktiga delar i detta presentationsmaterial.

GESTALTNINGSPROCESS

Figur 11. Gestaltungsprocessen kan karakteriseras av en stor komplexitet där processen slingrar sig fram och tillbaka likt illustrationen.

Processen har "loopats" ett flertal gånger innan ett färdigt resultat som jag varit nöjd med uppnåtts.

2

Teoriutveckling

REFERENSER - LITTERATUR - PROJEKT

I sökandet efter strukturalismens principer för att besvara frågeställningen utvecklas detta kapitel i fem delar, där litteratur och referensprojekt är lika stora inspirations- och kunskapskällor inför det kommande gestaltungsarbetet. Likt ett regelverk tar var och en av dessa delar upp betydelsefulla aspekter och principer inför transformationen av Lövholmen.

Landskapsarkitektur är ett språk

Denna del motiverar varför landskapsarkitektur kan ses som ett språk och därmed läsas.

Den amerikanske landskapsarkitekten Anne Whiston Spirn menar att landskapet är en odlad mening som är bärare av betydelse. Landskapet är ett språk (Spirn 1998, s. 15).

Ingen struktur utan språk

Om landskap kan liknas vid ett språk kan det minsta betydelsebärande elementet i språk – tecknet – vara till hjälp för att förstå hur språk är strukturerat och på så sätt skapa mening och betydelse (Fiske 1990, s.7). Den amerikanske landskapsarkitekten Cathrine Howett menar därför att en ökad förståelse inom teckensystemet och dess vetenskap semiotiken kan bidra till att skapa en ny bild av landskapet vi formar (Howett 1987, s. 8).

Strukturalism

Under 1960-talet kom en ny designteori att växa fram inom arkitekturen som inspirerades av semiotikens slutsatser, strukturalismen. Detta tankemönster skulle värna mer om kopplingarna i en struktur eftersom objekten anses få betydelse genom helheten - likt ett språk.

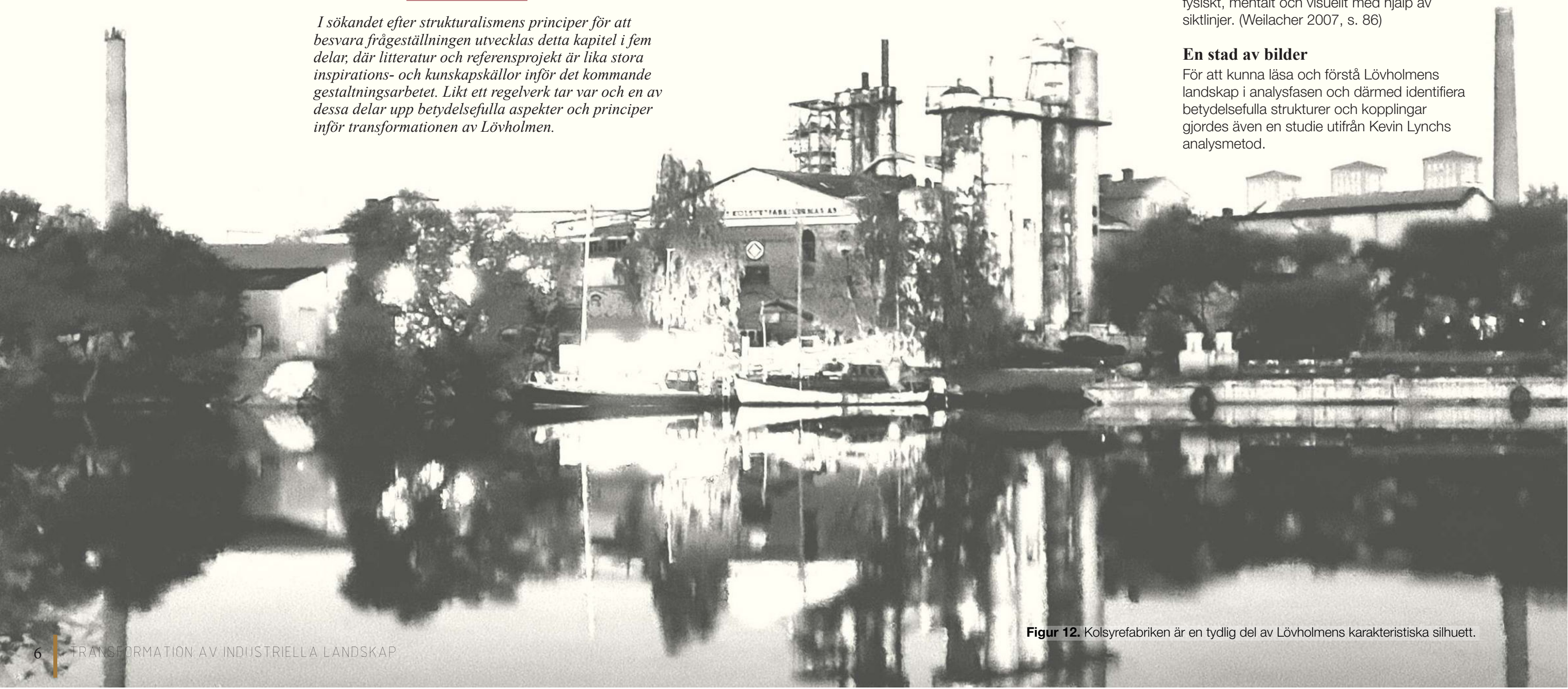
Kopplingen mellan dåtid och nutid var av stor vikt inom strukturalismen men även samspelet mellan objekt och användare (Lüchinger 1981, s. 24).

Strukturalism inom landskap

Ett referensprojekt som lyfts fram i denna del är Saarbrückens hamnområde. Den tyske landskapsarkitekten Peter Latz använde sig av strukturalismens tankemönster i detta projekt för att skapa ett landskap av betydelse för människor. Ett nätverk av tecken skapades för att på så sätt koppla de postindustriella strukturerna samman med nya element, både fysiskt, mentalt och visuellt med hjälp av siktlinjer. (Weilacher 2007, s. 86)

En stad av bilder

För att kunna läsa och förstå Lövholmens landskap i analysfasen och därmed identifiera betydelsefulla strukturer och kopplingar gjordes även en studie utifrån Kevin Lynchs analysmetod.

Figur 12. Kolsyrefabriken är en tydlig del av Lövholmens karakteristiska silhuett.

Landskapsarkitektur är ett språk

Landscape is scene of life, cultivated construction, carrier of meaning. It is language.

- Anne Whiston Spirn (Spirn 1998, s. 15)

Anne Whiston Spirn menar i ovanstående citat att landskap är människans modersmål. Innan ord fanns att beskriva landskapet rörde, såg, lyssnade, smakade, formade och levde människan i det. Landskapet var på så vis de första texterna för människan att läsa, innan konstruerade tecken och symboler tog vid. Moln, regn och vind var tecken på väderomställning, grottor ett löfte om skydd och fågellåten ett varningstecken att rovdjur var nära. (Spirn 1998, s. 15)

Att se landskapsarkitektur som ett språk innebär att vi kommunicerar med människor genom design. Vi sänder ut meddelanden med förhoppning om att de kommer att förstås och skänka mening och betydelse. Det är därför enligt Spirn av stor vikt att element som exempelvis vatten eller ett träd formas av en kontext och sätts i ett sammanhang för att på så sätt skänka mening och betydelse för oss människor. (Spirn 1998, s. 15)

Grammatik styr och guidar på så vis hur landskap bör formas, ibland bundet till en specifik plats samt dess förutsättningar och i andra fall av mer universell natur. Landskapet är således livets scen och kan vara både pragmatiskt, poetiskt, retoriskt och provocerande (Spirn 1998, s. 15).

Att läsa landskapet innebär att vi människor kan lära oss någonting av det. Landskapet, likt det verbala språket gör våra tankar verkliga och fantasin möjlig. (Spirn 1998, s. 15)

Om landskap kan liknas vid ett språk är det även synonymt med betydelse enligt Spirn. Exempelvis kan den vildvuxna naturskogen anses av många vara en helig symbol för den orörda naturen, medan andra uppfattar den kanske som en skrämmande symbol för kaos. (Spirn 1998, s. 18)

En kanotist ser flodens skummande vågor och virvlar som tecken att styra sin båt efter, medan en vandrare kan uppfatta samma flod som en barriär. Betydelsen av landskapet formas därför av vår bakgrund, sinnen och tidigare erfarenheter. Hur människan uppfattar ett landskap skiljer sig därför åt från individ till individ. (Spirn 1998, s. 18)

Spirn menar att landskapets struktur kan liknas vid en väv där dess trådar är berättelser om landskapets element och kännetecken. Många av dessa berättelser har formats över tusentals år, andra över många generationer och vissa pågår just nu i skrivande stund. En plats identitet utgörs av dessa historier, både de som är glömda och idag synliga i landskapet. (Spirn 1998, s. 160)

Den norske professorn inom landskapsarkitektur Karsten Jörgensen menar att dessa berättelser och myter är av stor vikt för upplevelsen av landskapet (Jörgensen 1998, s. 41). Landskapsarkitekter måste således utgå från att de kommunicerar i sin gestaltning med en framtida användare. Elementen inom landskapsarkitekturen ska därför inte enbart ses som fysiska objekt utan mer som en repertoar av uttryck, som kan läsas på olika sätt och således möjliggöra olika tolkningar beroende på besökarens erfarenheter. Karsten Jörgensen ser därför semiotiken - läran om betydelse - som en viktig strategi inom landskapsarkitekturen. (Jörgensen 1998, s. 44)

Ingen struktur utan språk

We need to envision the structure of a linguistic system of signs as a net of signifiers, interrelated in many ways and determining each other. The relation between the signs and the object, the referent is rather arbitrary but not position of a specific signifier within the network of all signifiers.

- Ferdinand de Saussure (Münker et al. 2000, s. 4)

Styrkan i att kunna tolka, berätta och forma landskapet är en av mänsklighetens främsta förmågor (Spirn 1998, s. 25). Att läsa av landskapets tecken, att exempelvis droppar, moln och vind är en indikator på väderomställning har möjliggjort att människan kunnat bo och överleva i dessa nordliga breddgrader.

Detta leder oss in på en vetenskap som berör kommunikation, semiotiken. Denna vetenskap bygger på studier av tecken och symboler och dess användning för att skapa betydelse och mening (Herrington 2017, s. 178).

Den schweiziska språkvetaren Ferdinand de Saussures (1857-1913) lade grunden för semiotiken med sitt verk Cours de linguistique générale som kom att publiceras tre år efter hans död 1916 (Brügger et al. 2002 s. 11). I detta verk beskriver Saussure ett språk som ett system av tecken. Tecken delas upp i en tvådelad modell med ett koncept (signifikat) och en ljudbild (signifiant) (Brügger et al. 2002, s. 16). Likt den kemiska föreningen för vatten H₂O uppstår ett tecken först när dessa två fenomen, signifikat och signifiant vävs samman. Saussures tvådelade modell kom således att beskriva hur världens språk på ett liknande sätt kan struktureras (Brügger et al. 2002, s. 17).

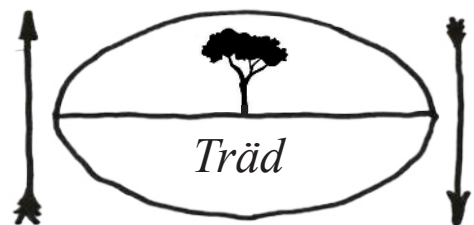
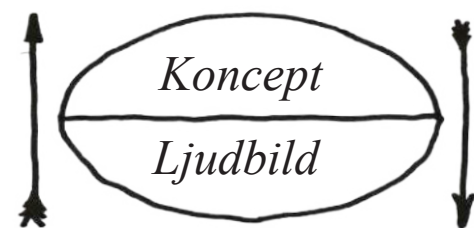
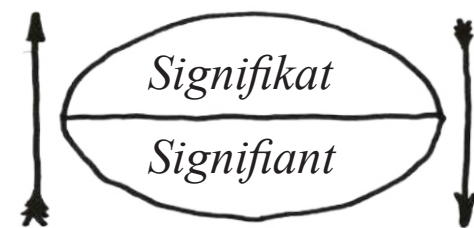
Ett resultat av Saussures tvådelade modell är att det inte finns någon naturlig koppling mellan tecknets två sidor, signifikatet och signifianten (Münker et al. 2000, s. 4). Tecknet för träd har exempelvis olika signifikanter (ljudbilder) beroende på språk exempelvis träd, tree, arbre och baum trots att de beskriver samma signifikat och koncept - ett stort grönskande objekt som skänker skugga.

Saussures ovanstående citat och slutsats av hans tvådelade modell beskriver att det är kopplingen mellan olika signifikanter i ett språk, snarare än kopplingen till dess signifikat som är av betydelse för att uppnå fungerande kommunikation och betydelse. Betydelsen av ett tecken skapas därför av kopplingen till andra tecken. (Münker et al. 2000, s. 4) Denna underliggande princip i Saussures modell är fundamental för hur språk fungerar och även grunden till designteorin strukturalismen.

Inom design och arkitektur har det enligt Karsten Jörgensen blivit mer och mer vanligt att se landskapet som ett system av sammansatta tecken (Jörgensen 1998, s. 42). Ett viktigt kännetecken för dessa är att de utgörs av en form (signifikat) och en funktion (signifiant). Karsten Jörgensen menar att vi lever i ett universum av tecken, exempel på dessa är trädet som skänker skugga eller allén som ger en riktning i landskapet (Jörgensen 1998, s. 42).

Den tyske arkitekten och filosofen Patrik Schumacher - partner vid Zaha Hadid Architects - menar att all arkitektur kan härledas till Saussures teckenteori. Han ser nämligen varje rum som ett tecken eftersom det har en form (signifikat) och funktion (signifiant). Likt filosofen Ludvig Wittgensteins kända citat där betydelsen av ett ord är dess användning menar Patrik Schumacher att betydelsen av ett rum är dess användning. (SCI-Arc Media Archive 2012)

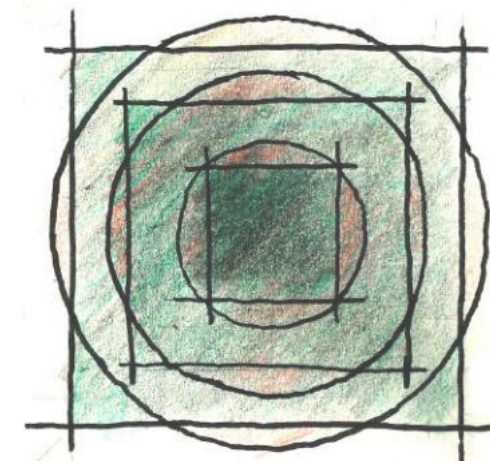
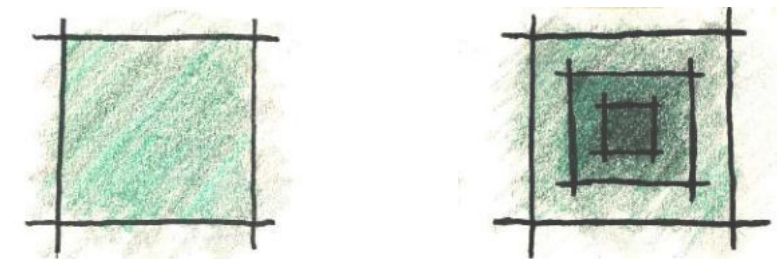
Semiotiken, fundamentet av strukturalismens tankekomplex inspirerar därför arkitekter än idag.

”..träd..”

”Trädet skänker skugga.”

Figur 13. I Ferdinand de Saussures tvådelade modell skapas betydelse och mening först när tecknet kopplas till ett system av andra tecken. Ett isolerat ord exempelvis ”träd” har därmed ingen betydelse i sig självt enligt semiotiken.

Figur 14. Eftersom landskap enligt Anne Whiston Spirn kan liknas vid ett språk bör semiotiken och strukturalismens principer kunna appliceras även på landskap för att skapa mening och betydelse för människor. Vad som är exempelvis gammalt/nytt, inne/ute eller industri/landskap är därför inte särskilt relevant inom strukturalismen.

I en tidig skiss försöker jag konkretisera mina tankar och idéer till former som kopplas och struktureras för att skapa en sammanhängande helhet.

Strukturalismen

Structure is a complete set of relationships, in which the elements can change, but in such a way that these remain independent on the whole and retain their meaning. The whole is independent of its relationship to the elements. The relationships between the elements are more important than the elements themselves. The elements are interchangeable, but not the relationships.

- Arnulf Luchinger (Luchinger 1981, s. 16)

Den schweiziske arkitekten och strukturalisten Arnulf Luchingers definition av struktur var ny för sin tid och ett exempel på hur Saussures teckenmodell och definition av språk kom att inspirera arkitekter. I stället för att skilja på gamla och nya element bör arkitekter istället försöka beskriva ett objekt utifrån dess betydelse i sitt sammanhang. Att värna mer om kopplingarna i en struktur så att elementen får betydelse genom helheten. Likt ett språk där tecken refererar till varandra (Luchinger, 1981 s. 16).

Strukturalismen som tankemönster kom att växa fram under 1950-talet i en tid präglad av funktionalistisk, storskalig stadsplanering. För att inrymma dessa strukturer skedde ofta rivningar av äldre och småskalig bebyggelse i stadens kärna. Trots protester från befolkningen löpte denna rivningsvåg genom ett flertal städer i landet. (Björk et al. 2010, s. 123)

Så mycket av det kända och vanda utplånades. Hus revs, berg sprängdes bort, gravvårdar och de dödas ben vräktes åt sidan. Ingenting tycktes heligt eller värt att bevara.

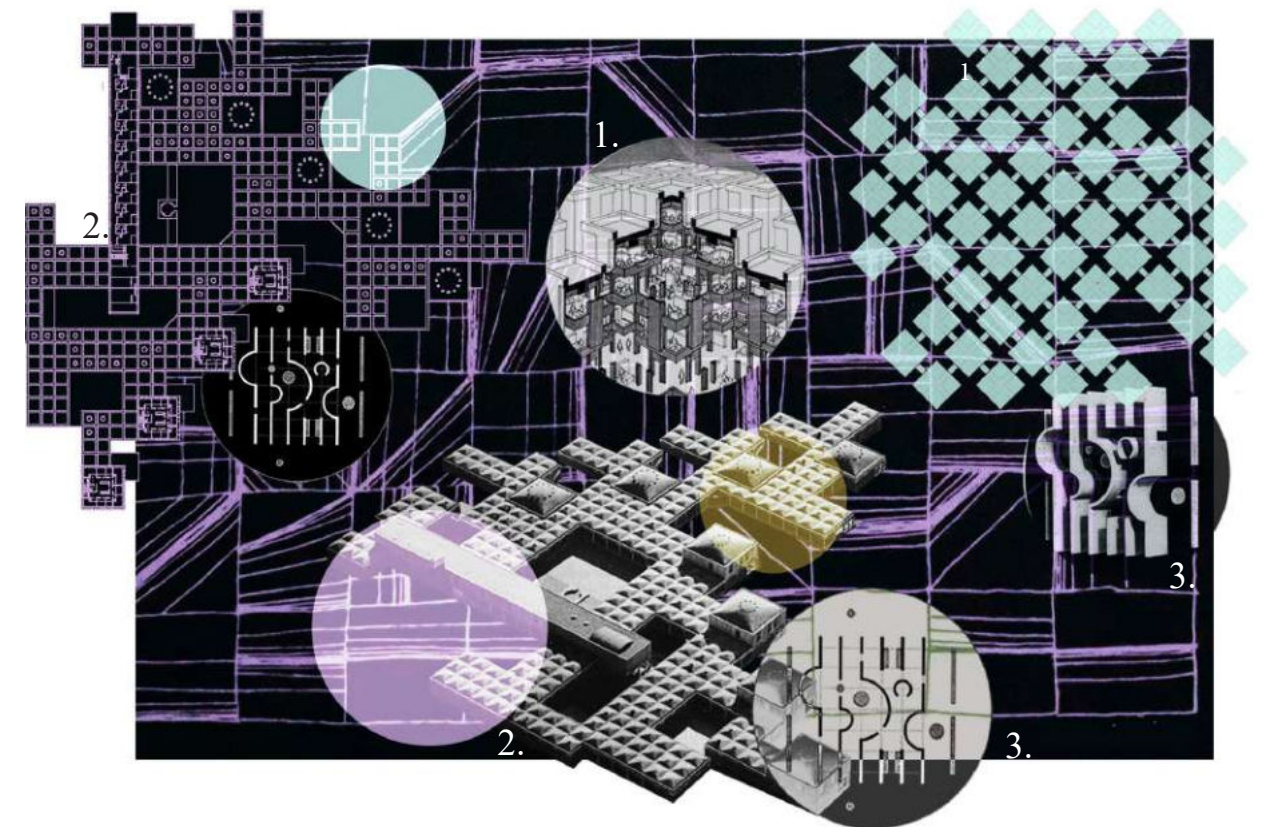
- Fogelström (Fogelström 1964, s. 7)

Funktionalisternas idealisering av funktions-separering och möjliggörandet av bilens infrastruktur ledde dock till osammanhängande och segregeringande miljöer för människor. Herman Hertzberger - en annan tongivande holländsk arkitekt inom strukturalismen - reagerade starkt mot denna utveckling (Luchinger 1981, s. 24).

Hertzberger menade på att det måste finnas ett nära samband mellan dåtid och nutid inom stadsplanering, tanken om att skapa en plats ifrån ett blankt papper utan att ta hänsyn till dess historia är absurd enligt Hertzberger (Luchinger 1981, s. 24). Vi kan därför inte skapa någonting nytt utan endast omvärdera redan existerande bilder för att de ska anpassas till dagens omständigheter, varje arkitekts lösning på en plats vid en viss tid är därmed en tolkning av det arketypiska enligt Hertzberger (Luchinger 1981, s. 24).

Strukturalisterna strävade efter system som kan fungera som en helhet där ett samspel av stadens funktioner ska integrera med varandra, likt en organism (Ekholm et al. 1980, s. 10). Inom strukturalismen söktes därför ett nytt synsätt på form. Några grundläggande krav var att begreppet skulle karakteriseras av föränderlighet och samspel. Formbegreppet skulle därför inte upplevas som statiskt men istället harmoniera med stadens struktur, sammanhang och egenskaper. Det nya formspråket karakteriserat av flexibilitet skulle därför ha egenskapen att strukturer kunde läggas till och tas bort utan att helheten gick förlorad. Denna nya estetik kom att benämnas som den öppna formen. (Ekholm et al. 1980, s. 13)

Inom strukturalismen strävades det även efter ett samspel mellan objektet och användaren, som inom semiotiken. Elementen måste på så vis formas så att de är flexibla och utöver sin egentliga funktion även kan ge andra användningsmöjligheter. Hertzberger betonade därför vikten av att användaren av miljön själv får påverka och utforma ett rum och på så sätt utnyttja dess möjligheter. (Ekholm et al. 1980 s. 130)

Figur 15. Den holländske arkitekten Herman Hertzberger ritade en kontorsbyggnad i Amsterdam (1.) där kuber kom att repeteras. Varje kub får sin betydelse genom helheten i denna struktur.

Strukturalisten Aldo van Eyck skapade ett barnhem (2.) under 60-talet med en flexibel struktur där element kunde läggas till och tas bort utan att helheten gick förlorad. Formbegreppet kom att kallas den öppna formen. Aldo van Eyck ritade även en paviljong (3.) i centrala delarna av en park. Även i detta projekt kom element att repeteras vilket kom att skapa en labyrintliknande struktur.

Kollage av författaren.

Strukturalister eftersträvade därmed tillvägagångssätt för att hitta strukturer och principer för hur den byggda miljön borde skapas för att vara öppen för förändring och inflytande av de boende. Strukturalisterna ville därför enligt Weilacher ses som en motpol till funktionalismens ideal om att ge varje rum en specifik funktion. (Weilacher 2018, muntl.)

I jakten på flexibilitet kom element att repeteras för att skapa en oprogrammerad och öppen planlösning, men en följd av den repetitiva ordningen var en näst intill labyrintliknande struktur som ledde till en låg orienterbarhet i byggnaderna (Schumacher 2011, s. 425).

Husarkitekterna hade därför svårt att överföra strukturalismens principer till välfungerande arkitektur. En annan faktor var det byggda materialets begränsade flexibilitet i exempelvis betong och glas. Medan flertalet husarkitekter övergav strukturalismen som ideal, i slutet av 80-talet, väcktes ett intresse inom landskapsarkitekturen för denna designteori. Landskapet är nämligen ett levande system som kan tillåta flexibiliteten på ett mer naturligt sätt då det kan växa och förändras över tid. (Weilacher 2018, muntl.)

Strukturalism inom landskapsarkitektur

Yes, I am definately certain at the bottom of me that in case of doubt, structure is more important than form. [...] The solo trumpet steals the show, but there is only a rhythm because the bass and drums creat it, but they both have to be there, however.

- Peter Latz (Weilacher 2007 s. 87)

Inom landskapsarkitekturen kom strukturalismen att få en renässans under 80-talet. Mycket av detta var på grund av den tyske landskapsarkitekten Peter Latz, en pionjär inom transformation av industriella landskap. Han själv benämnde dessa postindustriella landskap som skadade, "bad places", och just därför borde landskapsarkitekturens primära fokus ligga på dessa landskap och inte att dekorera och försköna fungerande utomhusmiljöer. (Weilacher 2007, s. 80)

Peter Latz resonemang och hans ovanstående citat där han menar på att struktur är viktigare än form visar på att han är en förespråkare av strukturalismen. Ett referensprojekt som tydligt visar hur han använt sig av dessa tankemönster är en hamn vid staden Saarbrücken i Tyskland.

Saarbrückens hamnområde

Arkitektkontoret Latz & Partners transformerade sitt första industrilandskap under 80-talet. Denna tidigare hamn vid staden Saarbrücken hade som funktion att försörja industriområdena längs floden Saar med kol. Hamnen hade blivit kraftigt sargad efter andra världskrigets bombningar då de allierade styrkorna hade som särskilt mål att skada den tyska industrin. Som ett resultat av detta blev hamnen obrukbar då de sjunkna skeppen och alla demolerade strukturer gjorde det omöjligt att åter använda området som det var tänkt. (Weilacher 2007, s. 83)

Efter kriget kom området att bli ett bortglömt fragment av staden, som med tiden kom att växa igen och användas som avfallsupplag och parkering (Weilacher 2007, s. 83).

Planer på området kom först under 70-talet då tankar om att bygga en motorvägsbro genom området tog vid, ön var vid denna tidpunkt nästan helt igenvuxen. I samband med detta fick stadens planerare upp ögonen för ön och rådfrågade då Peter Latz, som själv vuxit upp i staden, om han kunde ta fram ett förslag på struktur för den gamla hamnen. (Weilacher 2007, s. 83)

Kontoret tog sig an uppgiften med utgångspunkt från strukturalismens tankemönster där de befintliga lagren av information och dess strukturer i landskapet sparades så långt som möjligt. Att tvärtom, riva och lägga till ett nytt främmande lager skulle radera platsens genius loci och därmed radera platsens identitet och dess betydelse för stadens invånare. Peter Latz beskrev detta som att en ny syntax skulle utvecklas som kunde väva samman hamnen med den resterande staden igen. (Weilacher 2007, s. 86)

Målet med den syntaktiska designen i Saarbrücken var inte enbart att skapa en rigid struktur och en tydlig rytm i parken, utan även att ge parken en röst genom att koppla samman befintliga strukturer med nya element. Ett nätverk av signifikanter - parkens syntax - skapades för att koppla de gamla strukturerna samman med nya element, både fysiskt, mentalt och visuellt med hjälp av siktlinjer. Istället för att radera och begrava minnena från platsen lyfts de fram i landskapet för att skänka mening och betydelse igen, ruiner är en viktig del i detta eftersom de är landmärken med minnen. (Weilacher 2007, s. 86)

© Latz + Partner

Figur 16. I arbetet med Saarbrückens industriområde fanns en vision om att en ny struktur skulle väva samman hamnen med den resterande staden. Peter Latz beskrev denna struktur som ett språks syntax. Kopplingarna i parken var därför centrala, både fysiskt, mentalt och visuellt genom att förstärka siktlinjer.

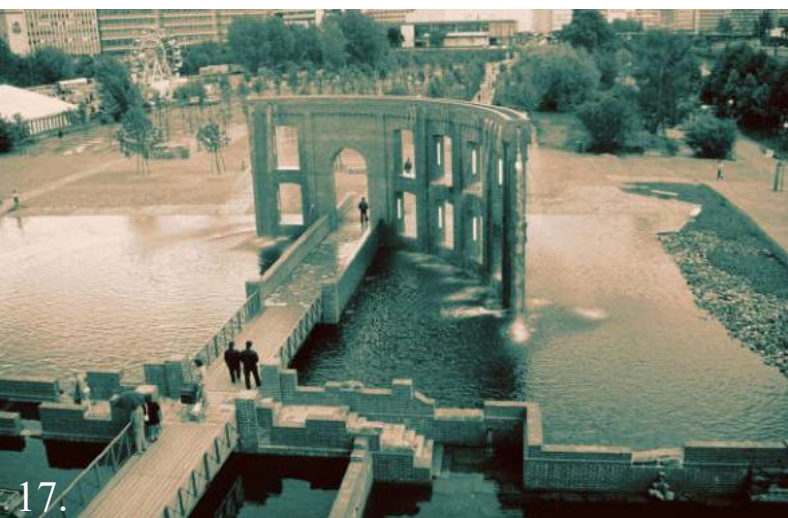
I Peter Latz strävan efter en park karakteriserad av flexibilitet och föränderlighet gestaltades inte varje del av parken minutiöst. Landskapsarkitekten kom på så sätt inte att skapa den färdiga bilden av parken utan istället tillverka strukturens ramverk, som sedan fick fyllas i av stadsborna. Ett exempel på detta var en typ av kolonilottsområde som kom att växa fram ur det nätverk av rutor som Peter Latz gestaltat i delar av parkens mitt, fritt för stadens befolkning att bruka, odla och själva förändra. Målet med detta var att stärka samspelet mellan människa och landskap, när befolkningen själv fått vara med och skapa den enligt Peter Latz. Ett hållbarhetstänk fanns, då exempelvis material från rivna byggnader återanvändes för att bygga upp terrasser. (Weilacher 2018, muntl.)

En annan strategi Peter Latz använde sig av var arketyper i parken för att skapa rum som är enkla att förstå och läsa in för att stärka meningen och betydelsen i parken.

Ett sådant exempel är den ruinliknande rotunda i rött tegel vars inspiration är hämtad från renässansen och kejsaren Augustus grav (Weilacher 2007, s. 93).

Peter Latz användande av arketyper är genomgående i flertalet av hans projekt. Trädgården som arketyper används exempelvis för att strukturera rummen och de storskaliga ruinerna i parken Duisburg Nord. Gemensamt för dessa parker är att industrierna ges nytt liv när de får ny funktion för stadens befolkning. (Kobylińska et al. 2017, s. 77)

REFERENSBILDER

© Christa Panick

© Monika Nikolic

© Michael Latz

© Latz + Partner

© Michael Latz

Bearbetade bilder av författaren

Figur 17. Istället för att radera och begrava minnena från platsen lyfts de fram i Saarbrücken för att skänka mening och betydelse till parken, ruiner är en viktig del i detta eftersom de är landmärken med minnen enligt Peter Latz.

Figur 18. Material från rivna byggnader återanvändes i Saarbrücken för att skapa terrasser och murar.

Figur 19. I parken Duisburg Nord gavs ruinerna med sitt förlorade syfte nya funktioner. Ett exempel på detta är de klätterväggar som skapades på ett flertal av de äldre strukturerna.

Figur 20. Genom att stärka kopplingen mellan människa och landskap lät Peter Latz endast skapa ett ramverk i Saarbrücken, som de bosatta sedan fick fylla i. Ett exempel på detta var ett kolonilottsområde som byggdes av de bosatta i området.

Figur 21. Trädgården som arketyper var till hjälp för att koppla området samman och strukturera de storskaliga ruinerna i parken Duisburg Nord.

En stad av bilder

- Rumsliga kriterier för läsbarhet och orientering

Nothing is experienced by itself, but always in relation to its surroundings, the sequences of events leading up to it, the memory of past experiences.

- Kevin Lynch (Lynch 1960, s. 1)

För att läsa och förstå Lövholmens landskap och dess nuvarande struktur och kopplingar används Kevin Lynchs analys.

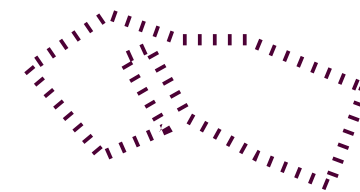
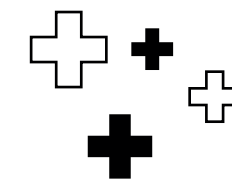
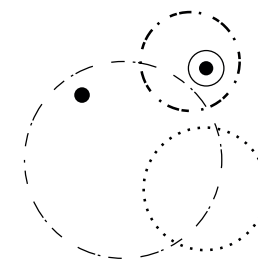
Enligt Lynch är orienterbarheten och de rumsliga bilderna starkt beroende av läsbarheten och minnesvärdet av stadsbilden. Författaren lyfter i sin bok "The Image of the City" fram viktiga element som påverkar läsbarheten, orienterbarheten och rörelsen i städer. Ingenting upplevs isolerat utan istället i relation till sin omgivning. Minnet av staden byggs upp av sekvenser av händelser. (Lynch 1960, s. 1)

Lynch menar att alla invånare har sin egen bild av sin stadsdel och dessa varierar med de olika minnen, känslor och erfarenheter av händelser som upplevts i staden. Lynch liknar invånarnas individuella bilder vid mentala kartor över staden och dess karaktärer. En viktig del i dessa kartor är stadsbildens läsbarhet, hur enkelt en stads olika delar kan kännas igen och organiseras i ett enhetligt mönster. Stadsplanerare måste därför se staden på det vis som den upplevs av dess invånare, inte enbart som ett fysiskt objekt. (Lynch 1960, s. 8)

I skapandet av de allmänna bilderna av staden togs en metod fram som på ett visuellt och intuitivt sätt försökte hitta ett samband mellan form och funktion. Genom intervjuer där invånare fick rita mentala kartor över sin stad i kombination med fältinventeringar av Lynch studenter registrerade olika element i staden, deras synbarhet och dess koppling med andra element. Efter denna undersökning av tre amerikanska städer Boston, Jersey City och Los Angeles kom Lynch tillsammans med sina studenter att hitta viktiga strukturer som påverkar människors rörelse, upplevelse och användande av staden. (Lynch 1960, s. 8)

Strukturer av betydelse som identifierades var: stråk, kanter, distrikt, noder och landmärken kan enligt Lynch användas i analyser och design av städer för att stärka läsbarheten, orienterbarheten och formkvaliteten. (Lynch 1960, s. 44)

Vikten av orienterbarhet i staden är av stor vikt för att människor ska uppleva trygghet i sin omgivning. En tydlig bild av stadsdelen är därför avgörande för att människor med enkelhet ska kunna röra sig och nå olika målpunkter och funktioner i staden. (Lynch 1960, s. 5)

DISTRIKT

Distrikt är områden i staden som man kan vistas inuti och de identifieras utifrån dess visuella karaktär. Det går på så sätt att orientera sig utifrån distrikten och dess byggnadstyper, färg, form samt dess invånare exempelvis. Ett varierande slag av gränser kan omsluta ett distrikt, vissa mjuka och otydliga medan andra kan vara mer skarpa. (Lynch 1960, s. 47)

NODER

Noder utgörs av strategiska punkter i staden där stråken möts och där folksamlingar tenderar att uppstå. Noder finns därmed i olika skalor, från korsningar och övergångsställen, till torg och centrum av distrikt. Noder var ett vanligt förekommande element i Lynchs mentala kartor och var starkt kopplat till stråken och distrikten i dem. (Lynch 1960, s. 47)

LANDMÄRKEN

Landmärken betraktas från långt avstånd och är synliga från flera olika vinklar i staden. Landmärkena är på så vis av stor vikt för att strukturera och identifiera olika städer och därmed av betydelse för att stärka orienterbarheten för betraktaren. Likt noderna finns även landmärken i olika skala, från storskaliga kyrktorn, skorstenar och höga bergstoppar till ett mer lokalt perspektiv där exempelvis detaljer i den urbana miljön som skyltar, fasader eller träd fångar betraktarens öga och intresse. (Lynch 1960, s. 48)

GRÄNSER

Gränser är de linjära strukturer som inte uppfattas eller nyttjas som stråk. Allt som oftast delar gränsen upp två områden och är därför viktiga för orienterbarheten i en stad, då olika områden lättare kan skiljas åt. Stora trafikleder, järnvägar eller floder är exempel på gränser som kan uppfattas som barriärer då de förhindrar rörelse. Samtidigt kan en gräns uppfattas som ett element som länkar områden samman, likt en söm, detta är en flod och ett grönområde exempel på. (Lynch 1960, s. 47)

STRÅK

Stråken uppfattades av många i Lynchs intervjuer som det mest framträdande elementet i staden. Stråken utgörs av vägar, stigar, gator och leder exempelvis där människor förflyttar sig och iakttar sin omgivning. De övriga elementen i stadsbilden står i stark relation till stråken. (Lynch 1960, s. 47)

Figur 22. Enligt Lynch är orienterbarheten och de rumsliga bilderna i starkt beroende av läsbarheten och minnesvärdet av stadsbilden. Författaren lyfter i sin bok The Image of the City fram ovanstående fem viktiga element som påverkar läsbarheten, orienterbarheten och rörelsen i städer.

Sammanfattande principskisser

- Dessa principer tar jag med mig in i gestaltningsprocessen.

Studier av litteratur och referensprojekt har gett mig en kunskapsbas inför vidare arbete med Lövholmen. I denna del tolkar jag strukturalismens designteori genom principskisser, som i det fortsatta gestaltungsarbetet kommer att fungera som viktiga verktyg för mig. Dessa sammanlänkande principer stärker nämligen kopplingarna i landskapet.

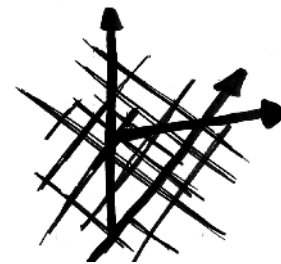
KOPPLINGAR

Enligt Saussures teckenmodell skapas betydelse först när tecknet kopplas samman med andra tecken och skapar en helhet, landskapets utblickar och stråk är därför av största vikt i denna princip. Inom strukturalismen är även kopplingen mellan historia och nutid samt sambandet mellan landskap och människa av stor betydelse.

ARKETYPER

För att stärka meningen och betydelsen kan rum som är enkla att förstå användas, arketyper. Tolkningar av det arketypiska så som torg, ångar men även pyramider kan därför strukturera ett landskap, skapa orienterbarhet och på så sätt koppla det samman.

RIKTNINGAR

Genom att utgå från riktningar i landskapet kan en struktur skapas utifrån betydelsefulla siktlinjer över exempelvis landmärken och det omgivande landskapet. På så sätt kan samspelet mellan människa och landskap, samt kopplingen mellan dåtid och nutid stärkas enligt strukturalismen. Att synliggöra dessa minnen och historier är att föra landskapets historiska lager in i framtiden.

FLEXIBILITET & FÖRÄNDERLIGHET

Landskapet är i ständig förändring och därmed är det av stor vikt att en struktur är flexibel och öppen för denna föränderlighet. Det är därför viktigt att gränser är flexibla och att rum kan förändras efter olika människors krav och behov.

Formspråket ska inte upplevas statiskt utan i stället harmoniera med landskapet. En öppen form där strukturer kan tas bort och läggas till över tid utan att helheten går förlorad, likt ringar på vattnet.

Figur 23. Kolsyrefabriken på Lövholmen är idag kraftigt märkt av decennier av förfall. I stället för att riva och begrava minnena från platsen kan denna ruin lyftas fram i landskapet för att skänka mening och betydelse igen, ruiner är en viktig del i detta, eftersom de är landmärken med minnen.

Lövholmen

Eftersom ett mål med examensarbetet är att skapa en sammanhängande helhet av betydelse för människor krävs en förståelse av landskapets komplexitet. I detta kapitel undersöks och analyseras därför Lövholmens olika lager av information som kan komma att vävas in i en framtida struktur. I kapitlets sista del redovisas även det strukturförslag från 2018 som Stockholm stad lagt fram efter samråd.

Ett historiskt industrisamhälle

Anne Whiston Spirn menade att landskapets strukturer kan liknas vid en väv där dess trådar är berättelser om landskapets element och kännetecken. Berättelser som formats över generationer och ibland tusentals år. Lövholmens identitet utgår från dessa trådar av historier, både glömda och synliga i landskapet. Att synliggöra dessa minnen är att föra vidare Lövholmens historia in i framtiden, något som strukturalisten Herman Hertzberger men som även Anne Whiston Spirn förordade. Inför transformationen görs därför dokumentstudier av Lövholmens historiska lager.

Lövholmen idag - en analys

Kevin Lynchs analysmetod används till en början för att visa vilka strukturer som är av betydelse och varför. För att ytterligare förstå landskapets komplexitet förenklas dess överlagrade strukturer när de bryts ned och dekonstrueras i olika lager av information. På så sätt blir det för mig som gestaltare enklare att identifiera och redovisa problem och möjligheter.

Lövholmens framtid

En dokumentstudie om Lövholmens framtid används för att öka min förståelse kring det nuvarande strukturförslaget, som lagts fram efter samråd. På så sätt kan mitt gestaltningsförslag sättas i relation till någonting annat och förhoppningsvis ge upphov till intressanta diskussioner. Denna del ger mig även en inblick i den debatt som för tillfället äger rum kring Lövholmens framtid.

Figur 24. I en målning av Lövholmen från 1906 skildras hur det Palmcrantzska palatset tillsammans med rykande skorstenar, skjul och trävillor utgör en karaktärsfull silhuett för området. Även rester av en bergskulle med utkiksplats avtecknas i förgrunden. Konstnär okänd.

Ett historiskt industrisamhälle

I början av 1800-talet var Stockholm i mångt och mycket en liten småstad. På Kungsholmen, då en lantlig idyll betade kor, på Södermalm odlades potatis mellan husens täppor och vid Norrmalm var väderkvarnarna ännu ett vanligt inslag i landskapsbilden. (Boëthius 1984, s. 15) Detta kom att drastiskt förändras under den andra hälften av 1800-talet då befolkningen i staden ökade med 300 procent på kort tid (Boëthius 1984, s. 15).

Den industriella revolutionen under 1800-talet var en bidragande orsak till Stockholms kraftiga befolkningsökning, då Sverige gick i allt högre grad från ett jordbrukssamhälle till att industrialiseras. Effekterna av engelska innovationer där Watts ångmaskin stod i centrum fick stor spridning i hela Europa och var betydande inom bl.a. textilindustrin, maskintillverkning och gruvdrift. Ångmaskinens framfart gav ringar på vattnet och upphov för mer ekonomisk tillväxt och industriell expansion. (Boëthius 1984, s. 16)

En majoritet av landsbygdens befolkning hade vid denna period svårt att försörja sig på sitt jordbruk i och med de reformer och laga skiften som instiftats fram till mitten av 1800-talet (Swall 1998, s.6). De framväxande industrierna ledde till ökade arbetstillfällen och en stor del av Sveriges jordbruksbefolkning sökte därför lyckan i storstäderna (Boëthius 1984, s.16).

Detta kom att leda till en stor bostadsbrist och miserabla sanitära förhållanden för stadens befolkning. Latrin och sopor vräktes ut i Mälarens vatten eller kom att samlas i högar på stadens gator och torg. (Boëthius 1984, s. 15)

En annan viktig orsak till Stockholms snabba expansion och industrialisering var stadens strategiska läge vid Mälarens utlopp till Östersjön. Watts innovation ångmaskinen var dock den mest betydelsefulla faktorn som låg till grund för ett revolutionerande transportsystem som ytterligare bidrog till industrialiseringen i landet, järnvägen. En växande stålindustri som effektiviserades i verkstäderna gav en järnväg av hög kvalitet där loken kunde drivas av Watts uppfinning. Järnvägsnätet växte snabbt och kom snart att sträcka sig till de viktigaste samhällena i landet. (Boëthius 1984, s. 17)

Industrierna i kombination med järnvägen som ny infrastruktur i landet gav industrialiseringen en enorm drivkraft. I slutet av 1800-talet var Stockholm därför förändrat i grunden, en industristad hade vuxit fram. (Boëthius 1984, s. 17) Fabriker byggdes upp runt omkring i Stockholm, mellan industrierna växte arbetarstadsdelar fram. Ett av dessa industrisamhällen var Liljeholmen, i ytterstaden av Stockholm, som kom att bli stadens första industriförstad. (Swall 1998, s. 5)

© Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Bearbetade av författaren.

Bild 25. Lovholmsområdet sett från Nybohovsberget i naturområdet Trekanten. I förgrunden syns sjön Trekanten. Foto från 1958.

Bild 26. Att bygga de nära 40 m höga skorstenarna var ett mödosamt arbete och tog fem veckor för fyra man. 14 000 st stenar av radialtegel användes för att skapa de såregna runda skorstenarna.

Bild 27. Stor mängd av transporterarna ägde rum med fartyg. På denna bild från 1955 syns ett tankfartyg angöra Lovholmens kaj.

Bild 28. Kolsyrefabriken från 1940-tal.

Bild 29. Beckers huvudkontor och lagerbyggnad från 1909.

Bild 30. Vy över fabriksområdet från Liljeholmsviken. Tavla över fabriksområdet av konstnären S.A. Olausson från 1917.

INDUSTRIFÖRSTADEN

En bidragande orsak till att Liljeholmen kom att bli Stockholms första och största industriförstad jämte Sundbyberg berodde på järnvägen som drogs tidigt till område i mitten av 1800-talet (Johnson 2005, s. 23).

Det goda kommunikationsläget med både järnväg, landsväg och närheten till vattnet och dess segelled i Mälaren, var avgörande för att så många verksamheter, men även bostäder kom att byggas i området. Liljeholmen transformerades på så vis till en industriförstad, något som Lövholmen var ett fragment av. (Johnson 2005, s. 23)

Industriförstaden Liljeholmen kom att bestå i nära 90 år med dess fabriker och bostadsområden. I början av 60-talet förändrades dock dess karaktär på nytt i och med de gigantiska infrastrukturprojekt som lät byggas när bilismen gjorde intåg i samhället. Nya ut- och infartsleder mot nya intilliggande motorvägar gjorde att stora delar av Liljeholmen transformerades till en stor trafikplats. Äldre bebyggelse och industrier försvann plötsligt under schaktmassor, och spåren av Liljeholmens kulturhistoria likaså. (Swall 1998, s. 6)

BLAND KROGAR & VÄRDSHUS

Trots att Liljeholmen är Stockholms äldsta industriförstad sträcker sig dess historia betydligt längre tillbaka i tiden än så (Johnson 2005, s.6).

Under 1600-1700-talet hörde krogar och värdshus, vid sidan av jordbruket, till Liljeholmens viktigaste och äldsta verksamheter. Dessa besöktes av resande till och från Stockholm men även av stockholmare som ville bort från stadens smuts och tumult, för att söka avkoppling vid Liljeholmens mer lantliga och idylliska miljö. (Johnson 2005, s. 7)

Liljeholmen hade ett för tiden strategiskt läge med tre betydelsefulla vägar som korsade området till Stockholm stad. Dessa var sjövägen, vintervägen och landsvägen. På så vis kunde Liljeholmsviken, via Mälaren, användas som viktig koppling för besökare, vintertid som sommartid för att nå intilliggande stadsdelar.

Krogarna och värdshusen var samtliga belägna intill dessa vägar. Längs sjövägen låg exempelvis Ekensberg som besjungs av Carl Michael Bellman i Fredmans Epistel nr 48, "Solen glimmar blank och trind". Vid vintervägen låg Lustikulla värdshus intill Liljeholmsviken, det område som idag kallas Lövholmen. (Johnson 2005, s. 8)

LÖVHOLMEN

Under slutet av 1700-talet bytte krogen som låg intill vintervägen namn från Lustikulla till Lövholmen, något som senare gav namn åt industriområdet i västra Liljeholmen.

Genom århundradena har det förekommit en rad olika typer av industrier och verksamheter vid Lövholmen. Gemensamt för alla dessa verksamheter är att de dragit nytta av det stickspår från Liljeholmens järnvägsstation och de kajer som lät byggas för sjötransport vid Liljeholmsviken. (Johnson 2005, s. 43)

Nya industrier har tillkommit och vissa har försvunnit, vilket skapat ett kluster av byggnader från olika tidsperioder på Lövholmen. Mest påtagliga i landskapet är idag Färgfabriken och Cementas silos.

PALMCRANTZSKA PALATSET

I slutet av 1800-talet flyttade tysken Wilhelm Becker sin färgverksamhet från Östermalm till Lövholmen då stadens myndigheter inte längre avsåg ha kemiska fabriker inne i stadens kärna. Beckers verksamhet gick bra och blev tidigt en ledande aktör i Sverige för konstnärsmaterial, såsom tillverkning av fernissor och oljedrivna färger exempelvis. Becker hade därför en strid ström av kunder, vissa av dem var de berömda konstnärerna exempelvis Carl Larsson, Prins Eugen och Anders Zorn. (Johnson 2005, s. 48)

En av Beckers medarbetare Karl Kjellander lämnade dock ingen munter beskrivning av fabriken tilltänkta plats vid Lövholmen när han besökte den tillsammans med Becker en vårdag 1901 (Johnson 2005, s. 49).

Närmaste omgivningen utgjordes av en vanskött trädgårdsanläggning – marken sumpig - framför oss ett berg, som syntes upptaga minst en tredjedel av tomten – bakom berget framskymtade en gammal fabriksbyggnad – där tomtens nuvarande ägare haft sin verksamhet. Mellan denna byggnad och sjökanten ett lägre magasinsskjul, som påtagligen led av ålderdomssvaghet. Alltsammans sålunda en bedrövlig blick!

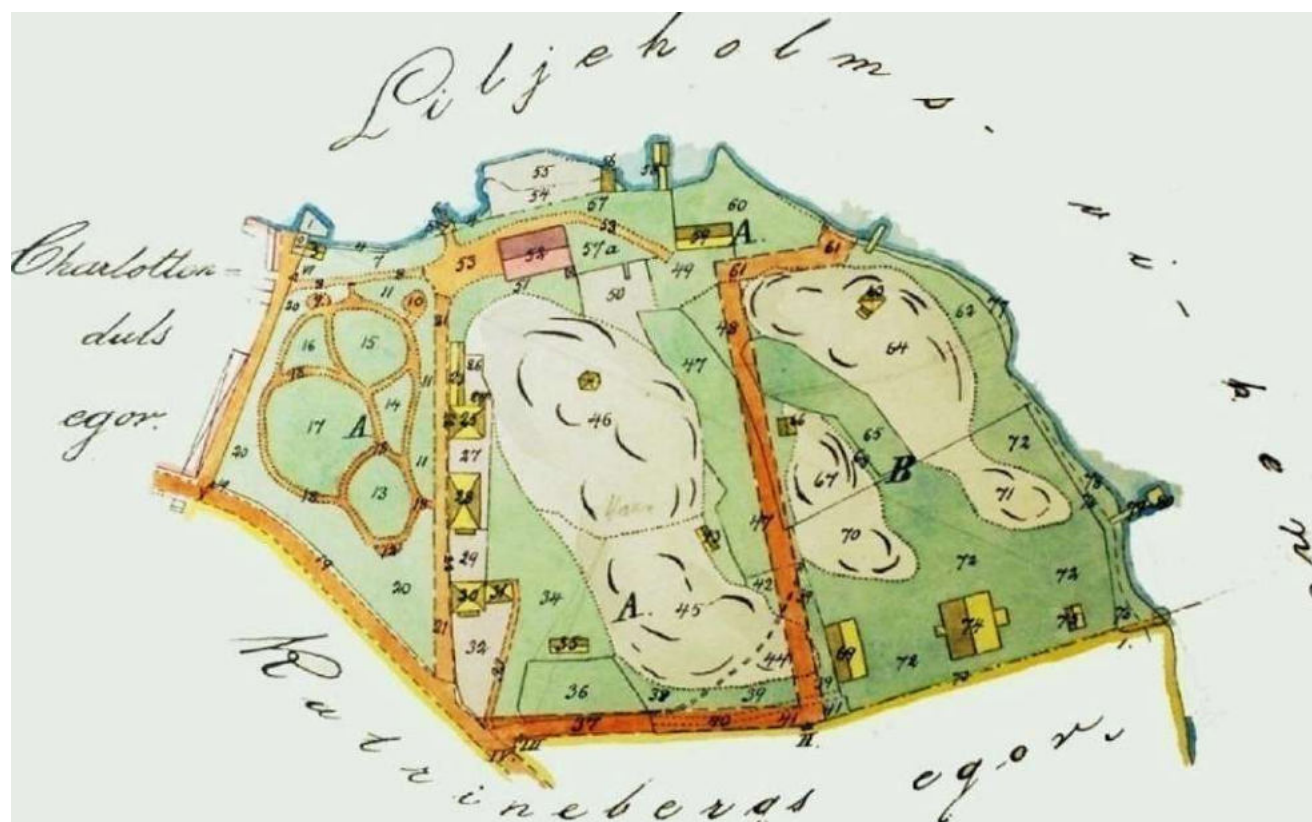
- Karl Kjellander (Johnson 2005, s. 49)

Den äldre fabriksbyggnaden som beskrivs är det Palmcrantzska palatset. Den dekorativa fabriken i rött tegel och lutande naturstensmur, byggdes år 1889 för tillverkning av Helge Palmcrantz slättermaskiner. Becker kom att ta över tomten och dess Palmcrantzska palats som än idag finns på platsen, den så kallade Färgfabriken. Fastigheten kom att förfalla kraftigt och var aktuell att rivas under 1990-talet, men en stiftelse tog initiativ till att starta ett nytt kulturcentrum, och lät därför renovera den gamla fabriken till i princip originalskick. (Johnson 2005, s. 50)

Idag är Färgfabriken en viktig mötesplats på Liljeholmen. Den tidigare fabriken inrymmer både konsthall, restaurang samt en tankesmedja inom arkitektur och stadsplanering.

CEMENTAS SILOS

Den mest påtagliga strukturen i Lövholmens industriområde är Cementas ca 50 m höga silos som började byggas 1945. Cementen som lagras vid depån, fraktas från Slite på Gotland via sjövägen med fartyg som sedan angör Lövholmens kajer, upp till 32 000 ton cement kan lagras på depån samtidigt. Merparten av cementen fraktas sedan vidare på lastbilar även om en del transporter sker via järnvägen. Detta leder till att Cementa är det sista företag i Liljeholmen som använder sig av Lövholmens strategiska läge intill sjökommunikationer och den järnväg som drogs till området under 1800-talet. (Johnson 2005, s. 57)

Figur 31. Lövholmen hade långt in på 1900-talet en lummig och grön karaktär. Trävillor, bersåer, bergskullar och en park upptog stora delar av tomten enligt ovanstående skifteskarta från 1872. Strandlinjen har vid denna tid ej hunnit rätas ut av kajer.

Figur 32. Under 1930-talet har Liljeholmens utvecklats allt mer till en industriförstad, Lövholmens gröna och lummiga karaktär kom därför att kraftigt förändras under kort tid.

Lövholmen idag

- En analys

I denna del analyseras Lövholmens komplexa landskap för att öka förståelsen om dess struktur, nuvarande kopplingar i landskapet och element av betydelse. På så sätt ges möjlighet att skapa en framtida struktur som utgår från landskapets potential, karaktär och betydelsebärande element.

För att läsa och förstå Lövholmens landskap används till en början Kevin Lynchs analysmetod. Genom denna metod kan nämligen Lövholmen och dess kontext brytas ned i viktiga strukturer för stadsbilden, orienterbarheten och mobiliteten nämligen stråk, distrikt, noder, landmärken och gränser. För att ytterligare förenkla landskapets komplexitet bröts dess strukturer ned i olika lager av information.

Detta gav mig som gestaltare möjlighet att lättare identifiera och redovisa problem och möjligheter i landskapet tydligare.

Dessa lager sorterades sedan in i två olika skalor, en makroskala och en mesoskala. Genom att analysera Lövholmen i en stor- och småskalig skala kan landskapet och dess sammanhang lättare struktureras. Informationen återges i planer för att öka förståelsen av industriområdet. Analysens resultat utgör sedan grunden för transformationen av Lövholmens nya struktur.

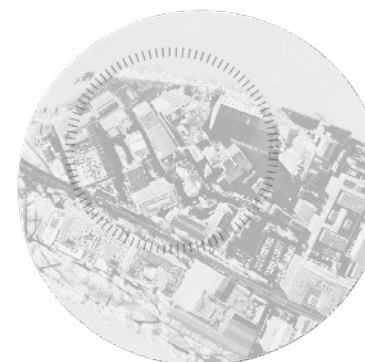
MAKROSKALA

Lager:

- Lynchs-analys
- Kvalitativa grönytor
- Skalljämförelse
- Topografi
- Siktlinjer

MESOSKALA

Lager:

- Grönstruktur
- Barriärer
- Lövholmens identitet
- Mobilitet
- Översvämningsrisk

MAKROSKALA

I denna skala analyseras Lövholmen och dess kontext i ett mer storskaligt perspektiv. Inledningsvis analyseras därför Lövholmen utifrån Kevin Lynchs analysmetod.

För att få en uppfattning om betydelsefulla kopplingar och om hur området förhåller sig till angränsande kvalitativa grönytor lyfts även detta lager ut för att studeras separat. En skaljämförelse mellan för mig välkända parker, utförs för att få en uppfattning om platsens skala. I undersökandet av Lövholmens topografi och för att identifiera och redovisa betydelsefulla siktlinjer byggdes även en modell av området.

MESOSKALA

Mesoskalan är en analys med högre detaljnivå än makroskalan. Lövholmens grönstruktur analyseras i kombination med barriäreffekter som områdets nuvarande struktur ger upphov till. Samtidigt är flera av strukturerna av högt kulturhistoriskt värde, och således av betydelse för områdets identitet och för de bosatta i området, något som även det studeras. Slutligen görs en analys utifrån mobiliteten i området samt den översvämningsrisk som föreligger utifrån Lövholmens vattennära läge.

Figur 33. Mitt emot Hornstull syns Cementas silos som ett tydligt landmärke som reflekteras i Liljeholmsvikens vattenspegel. Sjövägen och Lövholmens kajer används än idag för sjötransporter med bland annat cement från Slite på Gotland.

MAKROSKALA

LYNCH ANALYS

I Kevin Lynchs stadsbilsanalys är det primära hur stadens element kan samverka för att skapa en helhet med ökad orienterbarhet och läsbarhet av stadsbilden som följd.

I Lövholmen med dess angränsande distrikt bryts stadens visuella form ned i följande delar:

Distrikt

Två distrikt angränsar till Lövholmen, Liljeholmen och Gröndal. Långa siktlinjer mot angränsande distrikt som Hornstull, Lilla Essingen samt Reimersholme har också identifierats.

Stråk

Vid Lövholmen finns stråk i form av gångväg, bilväg, äldre järnväg, tvärbana samt en intilliggande strandpromenad.

Stråken inom området är kraftigt begränsade då allmänheten inte har tillträde till större delen av Lövholmens yta i dagsläget.

Noder

I dagsläget finns endast en fungerande mötesplats och nod i Lövholmen, nämligen Färgfabriken. Detta centrum för samtida kultur har idag vuxit sig stort och fungerar som en slags knutpunkt för konstnärer och konstintresserade i Stockholm. I lokalen inryms konsthall, café & restaurang samt en konferensanläggning.

I utkanten av området finns även en mindre nod i form av en hållplats för tvärbanan.

Landmärken

Industriområdet skänker en karakteristisk silhuett till Lövholmen och dess omgivande distrikt. Skorstenar och storskaliga industriella byggnader som exempelvis silos är tydliga exempel på landmärken som människor orienterar sig efter, enligt Lynchs definition.

Gränser

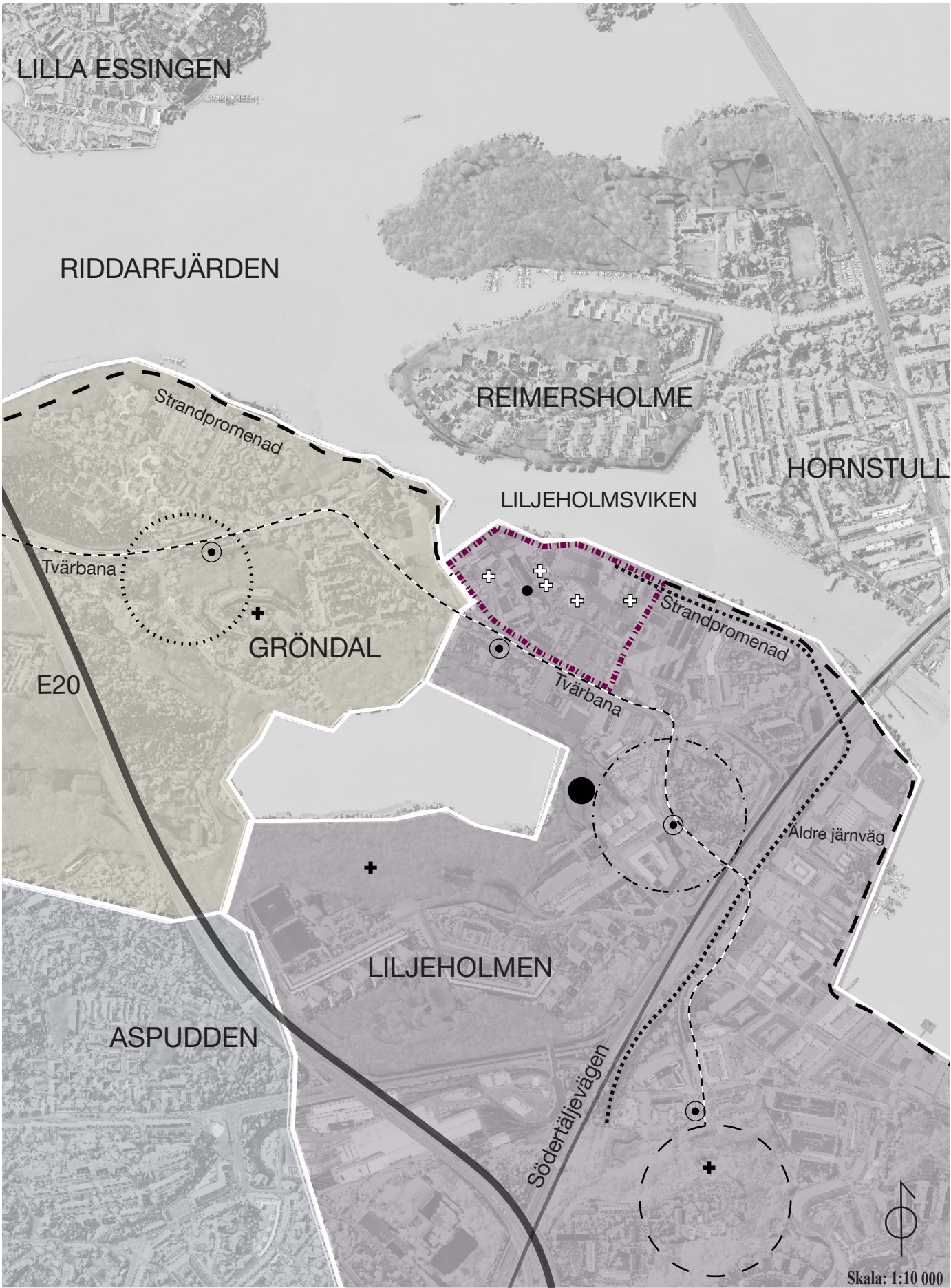
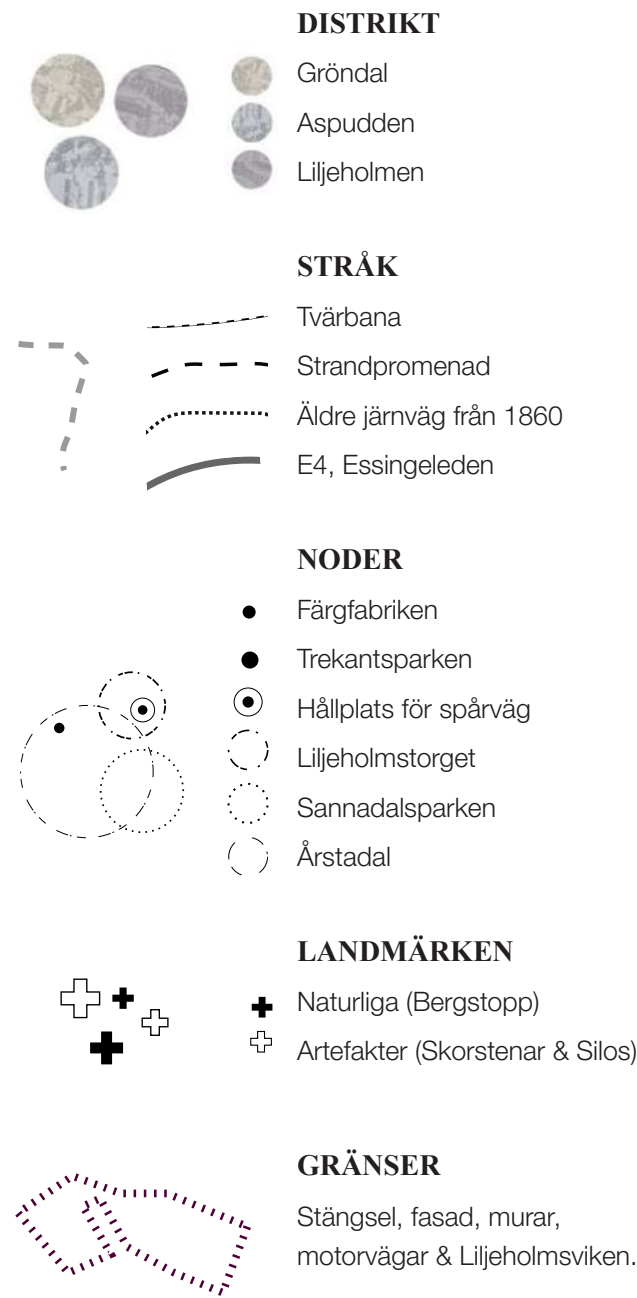
Lövholmen kan ur ett storskaligt perspektiv ses som en gräns, då området förhindrar de två distrikten Liljeholmen och Gröndal från att kopplas samman. I dagsläget fungerar därför Lövholmen som en barriär. Stängsel, slutna fasader och murar är tydliga gränser inom området som förhindrar rörelse.

Liljeholmsvikens strandkant är en annan tydlig gräns mot vattnet men har samtidigt möjlighet att fungera som en ihoplänkande söm.

I dagsläget går denna funktion förlorad då det populära stråket längs strandkanten abrupt förhindras av stängsel.

De två kanske tydligaste gränserna i landskapet, motorvägarna Essingeleden (E20) och Södertäljevägen har en stor inverkan på landskapet. Detta har varit en stor fördel för industriområdet, då tunga transporter enkelt nått Lövholmen, samtidigt som det även inneburit negativa konsekvenser för de boende i området, i form av barriäreffekter, höga bullernivåer och tung genomfartstrafik på Lövholmsvägen mellan Gröndal och Liljeholmen.

TECKENFÖRKLARING

Figur 34. En stadsbilsanalys utförd med Kevin Lynchs metod fungerar som ett hjälpmedel för mig som gestaltare för att förstå vilka element som bygger upp Lövholmen och omgivande stadsdelarnas struktur. Detta lager av information fokuserar därför på de fysiska elementen i staden, distrikt, stråk, noder, landmärken och gränser och hur dessa samverkar för att öka läsbarheten och orienterbarheten i en stad.

KVALITATIVA GRÖNYTOR

Genom att studera Lövholmens omgivning med Stockholms sociotopkarta som verktyg blir det visuellt tydligt att området saknar nära kontakt till parkmiljöer i dagsläget. I anslutning finns dock naturområdet Trekanten och populära Trekantsparken.

Stockholm har skapat en strategi för att ge god tillgång på parkmiljöer av kvalitet i staden och ger riktlinjer för detta. Dessa lyfts fram bland annat i Liljeholmens senaste parkprogram från 2008. Det ska enligt denna strategi finnas tillgång på kvarterspark och stadsdelspark inom 200 m respektive 500 m från varje bostad. (Stockholm stad 2008, s. 10)

Utifrån denna strategi och med sociotopkartan som underlag blir det tydligt att det i nuläget är brist på parkytor i anslutande områden kring Lövholmen. En transformation av området till en ny stadsdel kommer med största sannolikhet öka besöksantalet och slitage på befintlig parkmark ytterligare.

Detta är problematiskt varför det är av stor vikt att Lövholmens industriområde får tilltagna ytor för rekreation, lek och möten.

Stadsdelsparken definieras i Liljeholmens parkplan som ett rum vars yta skall motsvara 5-50 hektar. Utöver yta karakteriseras detta rum av ett flertal betydelsefulla funktioner för en stad exempelvis lek, rekreation, avkoppling och möten. Liljeholmen saknar i dagsläget en sådan park vilket sannolikt kommer bli extra tydligt om Lövholmen exploateras.

För att uppnå Stockholm stads mål krävs därför en stadsdelspark i Liljeholmen. Lövholmens industrilandskap med en yta om endast 7 hektar ger därför en unik möjlighet att tillvarata den kulturhistoriska karaktären och skapa en stadsdelspark som skänker betydelse till hela staden.

SKALJÄMFÖRELSE

För att skapa en ökad förståelse för platsens storlek användes s.k. implantat för att jämföra dess skala med för mig välkända parker i Stockholm. Referensobjekt inplanterades i Lövholmens kontext och på så sätt illustreras en tydligare bild av platsens dimension och skala. Implantaten ger också en första inblick i hur olika typer av struktur fungerar på platsen och hur de kopplar till omgivningen. De två referensobjekten som jämfördes med industriområdet var Humlegården och Kungsträdgården.

Humlegården

Trots innerstadens höga exploateringstal finns andrum som kontrast mot den pulserande staden. Humlegården är ett typiskt sådant rum, en stadsdelspark belägen på Östermalm i Stockholm, med anor från 1600-talet. Denna park överensstämmer skalmässigt väl med Lövholmen eftersom de nästan exakt motsvarar varandras ytor.

Humlegården har en intressant struktur med alléer som ger tydliga riktningar samtidigt som övriga delar kontrasterar med en organisk form. Detta skänker ett intressant uttryck som även fungerar när det inplanteras i Lövholmens kontext. Att hela ytan skulle upptas av en stadsdelspark känns med tanke på parkbristen i Liljeholmen som rimlig.

Kungsträdgården

Kungsträdgården är med sitt centrala läge en av Stockholms viktigaste mötesplatser. Med en symmetrisk stomme uppbyggd av ett flertal alléer av körsbärsträd och lindar ges en stram struktur i parken med tydliga riktningar.

Detta exempel, avseende skala och struktur, passar väl in i omgivningen till Lövholmen. Byggnadsstrukturen längs Lövholmsvägen skänker urbana kvaliteter till stråket och skulle på så sätt länka samman stadsdelarna Liljeholmen och Gröndal väl.

Figur 35. De kvalitativa grönytor kring Lövholmen utgörs primärt av naturområdet Trekanten enligt Stockholms sociotopkarta. Ett område som inte är tillgänglig parkmark.

Figur 36. Enligt Liljeholmens parkplan ska kvarterspark respektive stadsdelspark finnas inom 200 respektive 500 m från varje bostad. I nuläget bör därför en stadsdelspark skapas i området.

Figur 37. Stadsdelsparken Humlegården med en yta om 7 hektar stämmer överens med Lövholmens skala. En organisk form som kontrasteras av alléernas tydliga riktningar.

Figur 38. Kungsträdgården har en mer stram struktur med sina alléer av körsbärsträd. Dess skala fungerar även väl i Lövholmens kontext.

TOPOGRAFI

Färgfabrikens högsta punkt är ca 7 m ö.h och är belägen intill färgfabrikens huvudentré.

Lövholmens topografi är resultatet av den storskaliga industrins inverkan på landskapet. Området är därför anpassat för maskiner, inte mänsklig aktivitet. Stora delar av området intill Färgfabriken är därför inte tillgängligt i dag p.g.a. för stora nivåskillnader. Bergskärningar och vissa lutningar är exempel på barriäreffekter som försvårar rörelse i området. Spåren av de historiska sprängningar som ägt rum finns idag bevarade, väl synliga i landskapet, vilket stadsmuseet anser är av kulturhistoriskt värde.

SIKTLINJER

Siktlinjerna över det omgivande landskapet kopplar samman området med landmärken, grönområdet Trekanten och Mälaren. Längs strandkanten sträcker sig långa siktlinjer över Liljeholmsviken och dessa knyter ihop området visuellt till både Hornstull, Reimersholme och Lilla Essingen.

I dagsläget förhindras dock viktiga utblickar i första hand av fasader (barriärer) ex. Nya Färgfabriken. Detta är en faktor som resulterar till låg orienterbarhet i området samt låg koppling till det omgivande landskapet.

1. Områdets högsta punkt
2. Bergskärning
3. Palmcrantzska palatset - Färgfabriken
4. Nya Färgfabriken
5. Kolsyrefabriken
6. Cementas silos
7. Beckers huvudkontor
8. Naturstensmur
9. Förbandsfabriken
10. Smedjan
11. Nitrolackfabriken
- Landmärken
- W Barriär

Figur 39. Byggd modell av Lövholmen i skala 1:500.

MESOSKALA

GRÖNSTRUKTUR

Lövholmens industriområde ligger inom Stockholms viktiga kärnområde för ek och dess eklevande arter (Stockholm stad, 2017 s. 8). I dagsläget saknar dock Lövholmen gröna kopplingar längs vattnet och till grönområden som skulle kunna stärka detta ekhabitat, viktiga spridningszoner går därför förlorade. All den hårdgjorda ytan och bristen på grönstruktur i området förhindrar det omgivande landskapet att kopplas samman.

I anslutning finns den populära sjön Trekanten, som omges av rekreativa stråk, bad och den populära lekparken Trekantsparken.

BARRIÄRER

Lövholmens varierade uppbyggnad från 1800-talets småskalighet till modernismens storskaliga struktur ger varierade upplevelsevärden i området. Den klusterformade strukturen med få tydliga riktningar, sänker dock orienterbarheten i området. Barriärer i form av bergskärningar, fasader, och murar förhindrar rörelse i dagsläget. Staketet som omsluter området är den tydligaste barriären, i dag är Färgfabriken ett av få rum som är tillgängliga för allmänheten. Den populära strandpromenaden längs Riddarfjärden avbryts således abrupt. Lövholmens kajer med dess stora potential som ny koppling för området går därför förlorad.

INFRASTRUKTUR

Lövholmen har en strategisk position i och med sitt kollektivtrafiknära läge intill en hållplats för buss och tvärbana, något som skänker området mobilitet och stora möjligheter att utvecklas till en viktig nod. Inom några få minuter nås knutpunkter som Liljeholmen och Alvik enkelt. Spårvägen går längs Lövholmsvägen som fungerar som en nerv i området eftersom gatan knyter samman Gröndal och Liljeholmen väl. Stråket saknar dock tydlig riktning något som försvagar orienterbarheten i området. En bilväg förgrenar sig från Lövholmsvägen och angör Färgfabriken och Beckers huvudkontor.

Vid Lövholmen finns även möjlighet för kollektivresor med båttrafik eftersom Liljeholmsviken sträcker sig längs kajerna, detta är dock inget som utnyttjas i dagsläget.

ÖVERSVÄMNINGSRISK

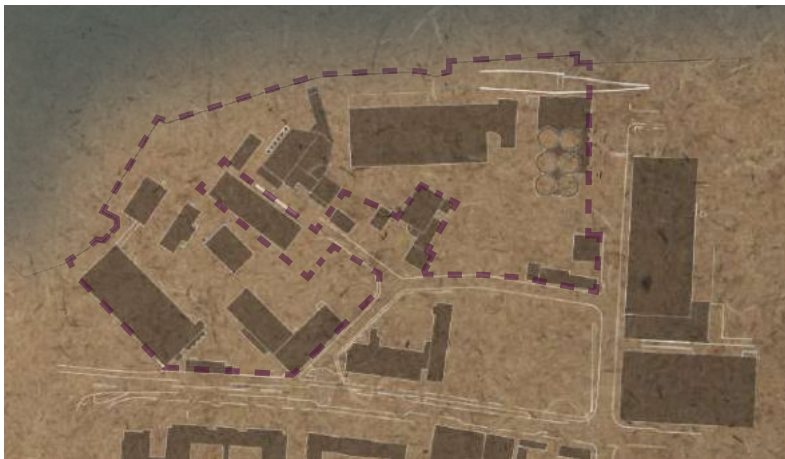
Lövholmens läge intill Liljeholmsviken gör det extra utsatt för ökade vattenflöden och översvämningar i framtiden. Merparten av industriområdets yta är dessutom hårdgjord vilket ger en avsevärd sämre infiltrationsförmåga för dagvattnet. Eftersom klimatförändringar i framtiden kommer leda till ökad nederbörd och höjda havsnivåer blir effekten av relativt milda oväder och stormar höga vattennivåer. Detta kan ge besvärliga konsekvenser för strandnära bebyggelse (MSB 2018, s. 22).

Längs strandkanten och kajerna ligger, enligt MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap), de mest utsatta platserna för översvämning. I dessa områden kan ett 100-års regn leda till att nuvarande marknivå täcks av över 1.5 m vatten.

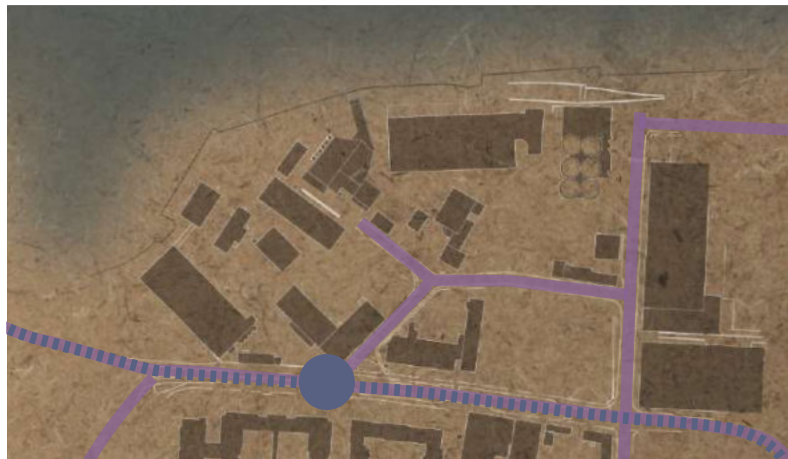
Intill Färgfabriken finns även en lågpunkt i landskapet där stora volymer vatten kan ansamlas vid en översvämning.

Figur 40. Industriområdets bristande grönstruktur i kombination med all hårdgjord yta gör att Lövholmen i dagsläget fungerar dåligt som grön korridor och spridningszon.

Figur 41. Den rödmarkerade linjen visar ett stängsel som fungerar som en av Lövholmens tydligaste barriärer i dagsläget. Bergskärningar, fasader och murar är andra exempel på strukturer som begränsar rörligheten i området.

Figur 42. Lövholmen har med sitt centrala och kollektivtrafiknära läge stora möjligheter att utvecklas till ett område med stora flöden av människor i framtiden. Spårväg och buss (sträckad blå linje) fungerar som en viktig nerv i dagsläget. En bilväg (lila linje) förgrenar sig från Lövholmsvägen in i Lövholmen.

Figur 43. Vid ett 100-års regn finns enligt Myndigheten för samhällsskydd och beredskap stor risk för att delar av Lövholmens nuvarande marknivå kommer att täckas av över 1.5 m vatten.

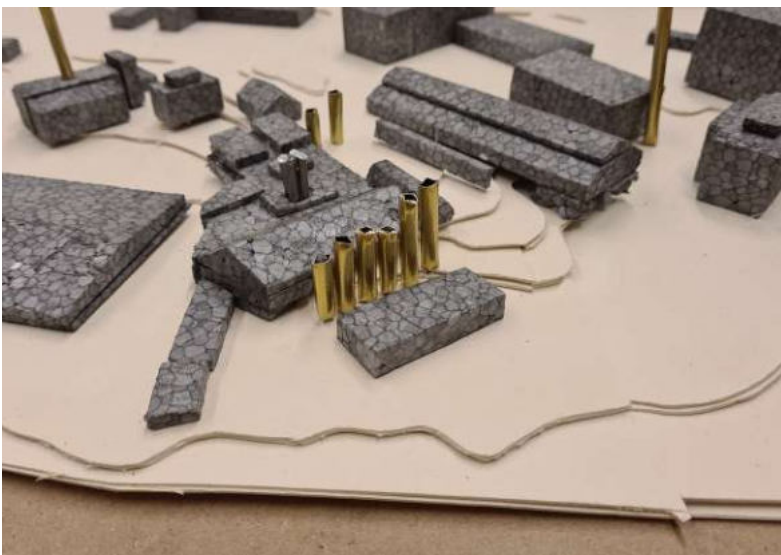
100-års regn:
Turkos: 0,5 - 1 m vattendjup
Orange: > 1,5 m vattendjup

LÖVHOLMENS IDENTITET

Lövholmens industriområde har vuxit fram sedan 1800-talet och på så vis formats till dagens brokiga struktur över lång tid. Detta ger området en unik karaktär med ett varierat uttryck från småskaliga byggnader i tegel och natursten, till modernismens storskaliga strukturer i betong. En kontrastrik miljö där vidsträckta vyer över Mälaren och Liljeholmsviken möter det kärva, karga och funktionsinriktade industrilandskapet. Sammantaget skapar detta en mångfald av upplevelsevärden och arkitektoniska kvaliteter på Lövholmen.

Enligt Anne Whiston Spirn utgörs en plats identitet av historier bundna till element i landskapet, både de som är gömda och idag synliga (Spirn 1998, s. 160). I Lövholmens kontext vittnar dess landskap och historia om hur exempelvis Stockholm stad vuxit fram i början av 1800-talet, men även hur människor på den tiden levde.

Enligt Stads museets inventering av industrimiljöer har merparten av industriområdets byggnader ett kulturhistoriskt värde, även miljöer och strukturer runt omkring dessa är betydelsefulla för Lövholmens karaktär. Bergskärningar, järnvägsspår, murar och gränder är exempel på detta. (Stockholm stad 2017, s. 12)

Figur 44. Foto av byggd modell i skala 1:500. Kolsyrefabriken och bakomliggande Färgfabriken men även skorstenar är exempel på element som utgör Lövholmens identitet.

Områdets silhuett är en annan aspekt av värde då detta formar landskapets karaktär och dess identitet, landmärken stärker dessutom orienterbarheten i området samt omgivande landskap som exempelvis Gröndal, Hornstull och Reimersholme. På Lövholmen utgörs de betydelsefulla landmärkena av skorstenar och silos.

Stadsmuseet menar att de resterande lämningarna på Lövholmen har betydande industrihistoriska värden. Det de framförallt lyfter fram är exempelvis:

- Årsringarna: Industriområdet har strukturer välbevarade från 1800-tal, industrins glansdagar och fram till slutet av 1900-talet. Rivningar har gjorts under årens lopp och nya byggnader har tillkommit vilket ger Lövholmen tydliga årsringar och en unik karaktär och identitet.

- Arkitektur: Byggnaderna utformades för att vara funktionella, rationella och estetiskt tilltalande. Från 1800-talets dekorativa fabriksbyggnader i tegel och natursten till modernismens betongkonstruktioner.

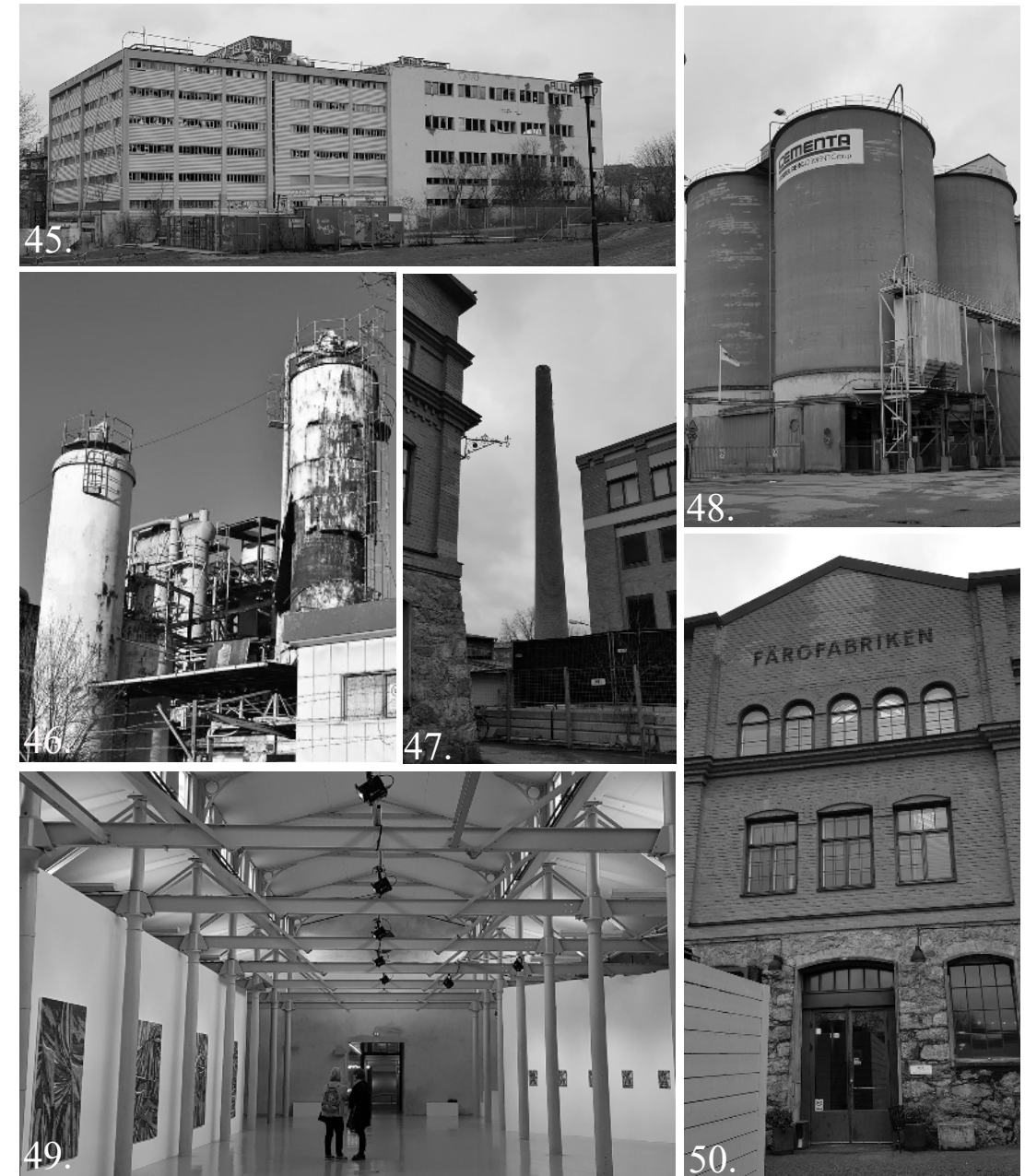
- Historisk infrastruktur: Järnvägen som drogs till Liljeholmen år 1890 var, tillsammans med det strategiskt viktiga läget vid vattnet, en starkt bidragande orsak till att industriområdet kom att växa fram på Lövholmen. Än idag används järnvägen och kajerna av Cementa för olika transporter. (Stockholm stad 2017, s. 12)

- Ruiner: Postindustriella strukturer är våra framtida ruiner enligt Weilacher. Många av dem har dessutom funktion som landmärke och bidrar till områdets karakteristiska silhuett, exempelvis skorstenar och silos. De väcker berättelser och minnen som formats över generationer och ibland tusentals år. Lövholmens identitet utgår från dessa trådar av historier, både glömda och synliga i landskapet.

Element som Stadsmuseet särskilt lyfter fram av betydelse är skorstenar, bergskärningar och kajer (Stockholm stad 2017, s. 12).

Landscape context is a fabric whose strands are narratives of landscape elements and features, both the persistent and the fleeting.

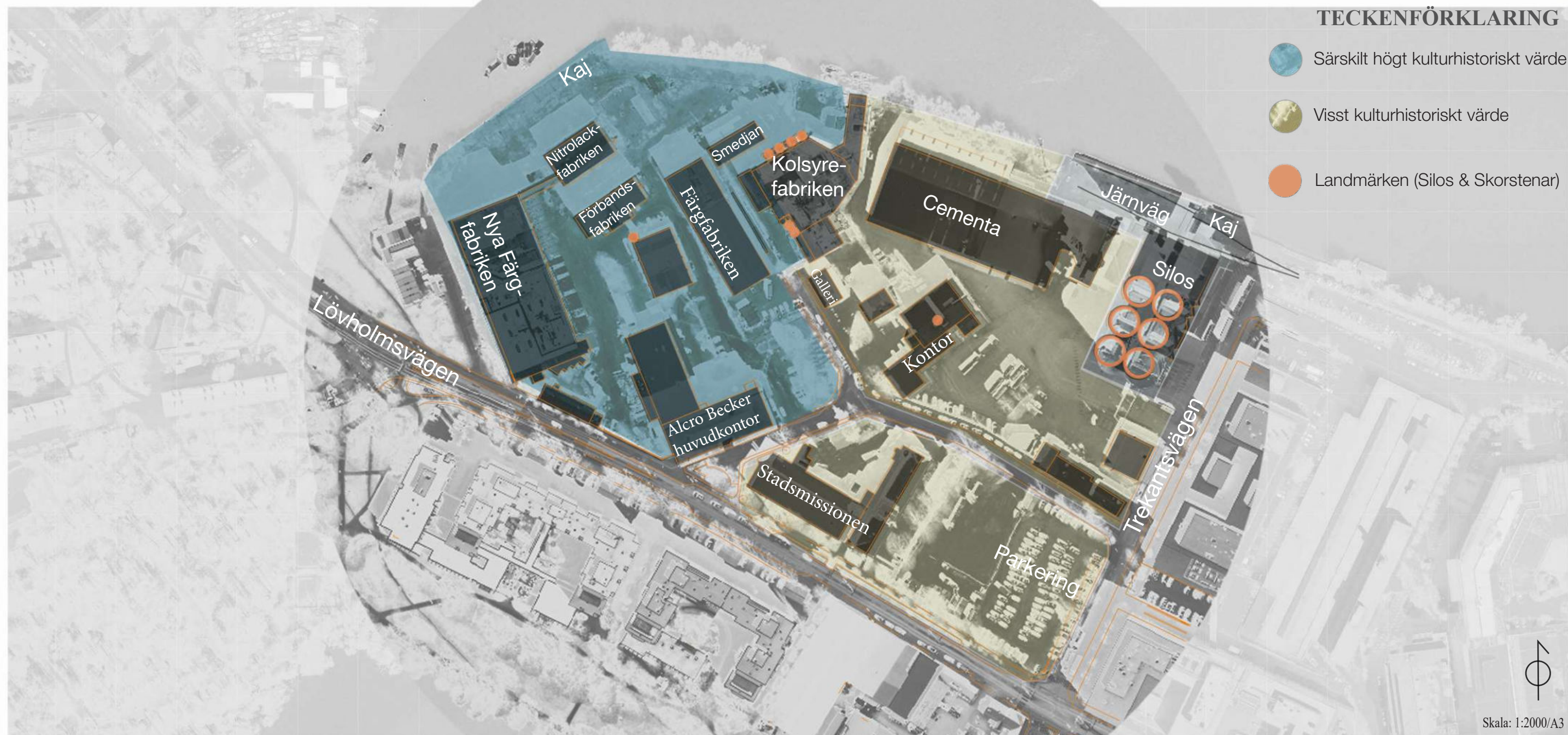
- Anne Whiston Spirn (Spirn 1998, s. 160)

Figur 45. Vy över Lövholmen från Gröndal. Modernistiska Nya Färgfabriken fungerar som barriär då strukturen förhindrar kopplingar i landskapet. Utblickar över omgivande landskap och potentiellt möjliga rörelsemönster går därför förlorade.

Figur 46-48. Kolsyrefabriken, skorstenar och Cementas Silos utgör ett historiskt lager i landskapet som utgör Lövholmens identitet. De har även en funktion som landmärken i området. Dessa utgör nämligen en karakteristisk silhuett för Lövholmen och stärker därför orienterbarheten i det omgivande landskapet.

Figur 49-50. Det gamla Palmcrantzska palatset, Färgfabriken som det kallas idag har fått en ny funktion då det numera fungerar som viktig mötesplats i området. Konstutställningar, Café och restaurangverksamhet men även tankesmedja för stadsplanering utgör idag dess huvudsakliga verksamhet.

Figur 51. Enligt Stadsmuseets inventering har merparten av området ett högt kulturhistoriskt värde. Klassificeringen bygger på två grader, särskilt högt kulturhistoriskt värde i blått och ett visst kulturhistoriskt värde i gult. Orange färg markerar skorstenar och silos.

© Stockholm stad, Stadsmuseets klassificeringskarta. Bearbetad av författaren.

Lövholmens framtid

Liljeholmen var en gång i tiden Stockholms första industriförort, idag är Lövholmen det sista fragment som minner om den tidigare industriförstaden i Stockholm. De senaste decennierna har dock allt fler industrier kommit att lämna området, något som fått Lövholmen att sakta förfalla under decennier. Framtiden för de äldre industristrukturen är därför kraftigt ifrågasatt av olika intressen. Lövholmen står därför inför stora förändringar.

En av markägarna, Skanskas marknadsområdeschef Oskar Kurasz menar i en intervju att de önskar riva området så fort som möjligt och bygga nytt. Skanska har därför ansökt om rivningstillstånd ett flertal gånger, men eftersom stora delar av Lövholmen är blåklassat av Stadsmuseet (särskilt högt kulturhistoriskt värde), måste beslut tas på politisk nivå. (Söderberg 2018)

Anne-Sofi Rundquist, handläggare på stadsbyggnadskontoret hänvisar till att planarbetet nyligen startat och att de därför är sparsamma med att riva byggnader som anses ha ett kulturhistoriskt värde. Via samråd kommer byggplanen för Lövholmen att diskuteras, där även allmänheten får komma med yttranden menar hon. (Söderberg 2018)

Palmcrantzska palatset var en ytterst nedgången byggnad fram till att den renoverades under mitten av 1990-talet, i samband med att Färgfabriken tog över industrilokalen. Den konstnärlige ledaren Joachim Granit och verksamhetsledare Pernilla Lesse skriver i en debattartikel att Lövholmens förfall är ett resultat av markägarnas ointresse att bevara området, trots Stadsmuseets blåklassificering av Lövholmen som ett kulturvärde av stor vikt. Att istället aktivera Lövholmen genom att upplåta de tomma lokalerna för tillfälliga ändamål hade på ett enkelt sätt stopp för den förslumning och förfall som fått pågå ostört under lång tid, enligt Granit och Lesse. Ett exempel de lyfter fram är Beckers huvudkontor där Skanska upplåtit byggnaden till bl.a. ateljéer för konstnärer. (Lesse och Granit, 2018).

Att det finns olika perspektiv och intressen i Lövholmens framtid är tydligt. Vinstintresset från markägare och långvariga politiska processer har därför förvandlat Lövholmen till en otrygg och otillgänglig plats, likt en spökstad. Betydelsen och de minnen kopplat till platsen riskerar därför att tyna bort i takt med förfallet.

Stiftelsen som tagit över verksamheten i det Palmcrantzska palatset från 1892, skiljer sig från resterande delen av Lövholmen. Fabriken har fått nya funktioner vilket fått den tidigare industrin att undgå samma öde och förfall som exempelvis Nitrolackfabriken.

Den nya konsthallen som tagit plats i Beckers tidigare fastighet, har kommit att utveckla Färgfabriken till en viktig plattform för kultur och kreativitet i Stockholm.

En betydelsefull mötesplats har därmed skapats i Stockholm med relativt enkla medel, där temporära evenemang är en del av detta. Ett exempel är en julmarknad som varje år lockar tusentals besökare till Lövholmen, ett tydligt exempel på att många människor vill uppleva och förknippas med Lövholmens identitet. (Stockholms stad, 2015 s. 23)

Marknaden har kommit att bli en av Stockholms största inom design och hantverk (Kämpe 2019).

Färgfabriken får dock ses som ett undantag på Lövholmen eftersom flertalet industrier ekar tomma sedan decennier tillbaka, vilket medfört ett förfall som fått pågå under lång tid. När Cementa som sista aktiva industri planerar för en flytt, öppnas en möjlighet för Stockholm stad att råda bot på förfallet, och samtidigt mätta en del av den allt ökande efterfrågan på bostäder genom att bygga en tät stadsdel i området. Lövholmens landskap förväntas återigen möta en transformation.

Många vill förknippas med den identitet och de kvaliteter som de historiska industrimiljöerna har.

- Ur Slakthusrapporten - en kulturlivsundersökning (Stockholm stad, 2015 s. 23)

Figur 52. Nitrolackfabriken uppfördes 1944 efter ritningar av arkitekterna L.M. Giertz och Nils Tesch. Idag är byggnaden ett exempel på vandalisering och förfall som fått pågå i området under lång tid.

Figur 53. Julmarknaden i Färgfabriken lockar varje år tusentals besökare till Lövholmen. Ett tecken på att många vill förknippas med Lövholmens identitet.

STRUKTURFÖRSLAG FRÅN 2018

Planen för att exploatera Lövholmen nämndes redan i Stockholms översiktsplan 1999. Sedan dess har olika byggföretag visat intresse för Lövholmens fastigheter, i och med områdets närhet till staden och goda kommunikationsmöjligheter. Idag finns därför sex olika byggföretag som äger Lövholmens mark. (Stockholm stad 2017, s. 4)

Planeringen av exploateringen av området har ägt rum sedan 2014, då det danska arkitektkontoret Gehl Architects i uppdrag av Stockholm stad tog fram ett förslag till struktur i samråd med medborgare, stadsbyggnadskontoret och markägare. (Stockholm stad 2017, s. 2)

Strukturplaneförslaget som togs fram efter ett samråd i mitten av 2018, innebar en stadsdel med tät och sammanhållen karaktär, ca 1500 bostäder, en högstadieskola samt fem förskolor. Bebyggelsen föreslogs däremot ha en varierad karaktär, med våningshöjder om 2-21 våningar och parkeringar under bostadsgårdarnas bjälklag. (Stockholm stad 2017, s. 10)

Via en mailkonversation med ansvarig stadsplanerare för Lövholmen Per Hansson, förklarar Per för mig att förslaget är inne i ett så pass tidigt skede att exakt exploateringstal ännu inte är fastställt. Utträknigen av det föreslagna antalet bostäder bygger istället på en schablon/lgh som är 100 m² BTA (bruttoarea). (Hansson 2020, muntl.)

I Gehls strukturförslag strävas det även efter offentliga rum av en hög kvalitet, där två mindre parker föreslogs centralt i stadsdelens mitt, de skulle även fungera som komplement till förskolornas innergårdar. Även två mindre torg föreslogs intill stråket längs kajen. (Stockholm stad 2017, s. 10)

Strukturplaneförslaget har även en strävan att stadsdelen ska ha ett inslag av byggnader med kulturhistoriskt värde. Vilket resulterat i att fyra byggnader bevarats, Färgfabriken, intilliggande Smedjan, Beckers kontorsbyggnad samt Förbandsfabriken. (Stockholm stad 2017, s.10)

Ca 90 yttranden från medborgare och intresseorganisationer inkom i samband med samrådet. I stora drag var dessa av liknande karaktär och exempel på synpunkter kan sammanfattas som att:

- Det faktiska förslaget har liten förankring i strukturplanens målbeskrivning.
- Allmän parkmark och yta för förskolegårdar är för liten.
- Fler strukturer av kulturhistoriskt värde bör bevaras. En kulturhistorisk analys bör göras.
- Ett starkt önskemål finns om att de konstnärer som idag verkar i området ska få ha kvar sin verksamhet även i framtiden.
- Området har förutsättning att genom en revidering av förslaget att bli en unik stadsdel vad gäller hållbarhet och blandning av ny och gammal bebyggelse.
- Exploateringen är i nuvarande förslag för hög.

Mot bakgrund av detta pågår idag flera utredningar avseende exempelvis socialt och kulturellt värdeskapande, kulturmiljö samt trafik- och bullerutredningar. Dessa utredningar kommer ligga till grund för den fortsatta planprocessen av Lövholmen. (Stockholm stad 2017, s. 11)

Figur 54. Strukturplan efter samråd 2018 av arkitektkontoret Gehl Architects.

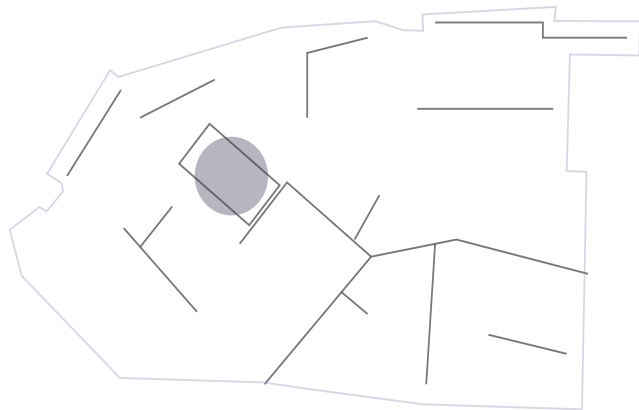
Figur 55. Axonometri av strukturplanen.

Syntes

I denna del sammanfattar jag resultatet från analysen och identifierar Lövholmens problem, utmaningar men även dess potential. Denna syntes ligger till grund för den fortsatta designprocessen.

Lövholmens strategiska, centrala läge invid Liljeholmsviken och intill goda kommunikations-möjligheter är sannerligen en möjlighet och styrka för området. Det finns därför goda förutsättningar och stor potential som bör tas tillvara för att Lövholmen ska bli välbesökt i framtiden.

Barriäreffekten och de få kopplingar som knyter ihop området till omgivande landskap är ett av de största problemen som identifierats under analysfasen. Den nuvarande slutna och klusterlika strukturen, likt en enklav med få kopplingar till omgivande strukturer förhindrar Liljeholmen och Gröndal från att växa ihop. Samtidigt begränsar stängda bottenvåningar, murar och stängsel rörligheten i ett mer lokalt perspektiv. Lövholmens struktur är därför problematisk ur tillgänglighetssynpunkt men även i ett semiotiskt perspektiv. Bristen på kopplingar i ett språk leder nämligen till begränsad betydelse och mening.

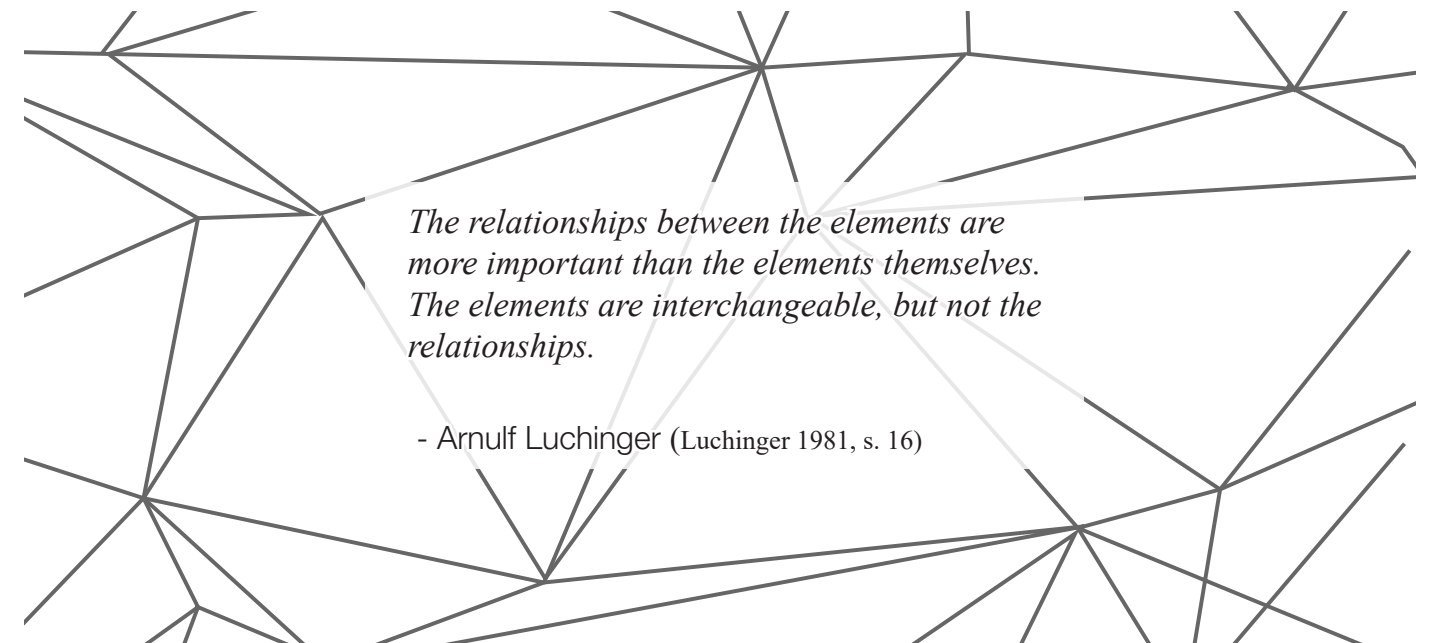
Figur 56. Inom semiotiken skapar svaga kopplingar nedsatt betydelse i landskapet. Lövholmen är ett exempel på detta med dess bristande struktur.

Den lila cirkeln visar Lövholmens tydligaste rum ur ett semiotiskt perspektiv (form + funktion), Färgfabriken.

Färgfabriken är ur ett semiotiskt perspektiv Lövholmens tydligaste rum. Dess funktion som ett kulturellt nav och viktig mötesplats för konstnärer och konstinresserade visar att Lövholmen har en stark dragningskraft för stockholmsborna trots att merparten av Lövholmens landskap är av privat karaktär.

Analysen visar även att andelen hårdgjord yta, i kombination med i princip obefintlig grönstruktur, är ett problem i sig då detta bl.a. begränsar infiltrationen av dagvatten. Med tanke på de lågpunkter som finns i landskapet och den översvämningsrisk som föreligger i dagsläget krävs strategier för dagvattenhanteringen i framtiden. Samtidigt är avsaknaden av grönstruktur en möjlighet då en grön kil i området kan koppla samman grönområden och på så sätt fungera som en ny spridningskorridor för både djur- och växtliv i Lövholmen.

Lövholmens historiska lager är unikt i sitt slag och utgör en möjlighet att väva vidare på. Intressanta strukturer med minnen kopplade till sig, framtida ruiner, väl synliga i det omgivande landskapet likt en kuliss för Lövholmen, är en styrka i sig. Området har därför en tydlig identitet och karaktär i dagsläget, dock är det endast möjligt att betrakta detta landskap från sidan, då det ej är möjligt att vistas inom stora delar av området. De industriella strukturena erbjuder intressanta rum i olika skalor och därmed upplevelser för framtida besökare som bör utnyttjas i högre grad. Lövholmens industrilandskap är därför attraktivt i sig, det behöver bara tillgängliggöras och öppnas upp, ges tydligare funktioner samt en struktur som binder samman och förmedlar landskapets olika lager.

Figur 57. Den schweiziske arkitekten och strukturalisten Arnulf Luchingers var av åsikten att värna mer om kopplingarna i en struktur så att elementen får betydelse genom helheten. Likt ett språk där tecken refererar till varandra (Luchinger 1981, s. 16).

Sammanfattningsvis kan därför sägas att möjligheterna finns i det existerande, medan problemet finns i landskapets kopplingar.

I analysen lyfts även parkbristen fram som ett stort problem något som kommer förvärras om Lövholmen exploateras med nya bostäder. För att skapa en mer sammanhängande struktur på Lövholmen, som knyter an till omgivande landskap, minnen och på så vis förmedlar de historiska årsringarna, finns potential att skapa en unik stadsdelspark för Stockholm på Lövholmen.

I samband med Liljeholmens förtätning, där förstaden alltmer liknar innerstaden till exploateringstal, kan industriområdet därmed få en ny funktion, ett andrum för rekreation, lek och möten. I arbetets fortsatta designprocess och transformationen av Lövholmen tas därför avstamp i designteorin strukturalismens principer för att skapa en park där kopplingarna är viktigare än objekten, likt ett språk där tecknen refererar till varandra. På så sätt kan en sammanhängande helhet av betydelse skapas på Lövholmen, där landskapens element får betydelse genom helheten.

Transformation

*I detta kapitel belyser jag de aspekter från teoriutvecklingen som haft betydelse för transformationen av Lövholmen. Denna del är således examensarbetets resultat eftersom det besvarar frågeställningarna samt arbetets mål och syfte. I sökandet efter denna struktur av betydelse för människor inleds detta kapitel med en **vision, koncept** och avslutningsvis ett **gestaltungsförslag**.*

Transformation inom arkitektur innebär förändring av exempelvis landskap, funktioner och objekt. Landskapsarkitektens idéer får genom transformation substans, det abstrakta blir då verklighet. Exempel på detta är då det tvådimensionella skissandet transformeras till det tredimensionella och antar en fysisk form.

För att kunna arbeta och planera för en förändring i de komplexa landskapen krävs strategier för att designa i dess överlagrade strukturer.

Utöver strukturalismen som viktigt verktyg i denna process har således även modellbygge varit av stor betydelse. Att skissa i en fysisk modell har hjälpt mig att läsa och förstå landskapet bättre för att på så sätt göra viktiga avväganden utifrån exempelvis skala, rumsligheter och riktningar i landskapet. Modellerna har även varit av stor vikt för att fungera som presentationsmaterial och på så sätt uppnå ett syfte med examensarbetet om att kunna kommunicera förslaget till en så bred målgrupp som möjligt.

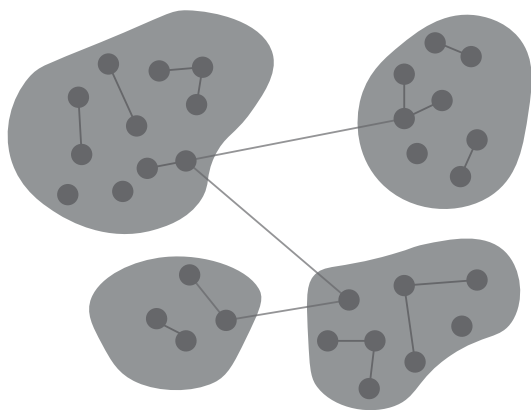
Figur 58. Byggd modell i skala 1:500 föreställande resultatet av transformationen av Lövholmen.

SYNTAX

VISION

Lövholmen, vars landskap starkt fragmenterats av dess industriella användning, ska åter kopplas till det omslutande landskapet och därmed tillgängliggöras för människor. Lövholmen med alla dess minnen ska därmed lämna avtryck även i framtiden.

Visionen för Lövholmen är en ny sammanhängande struktur av betydelse och mening för människor. För att uppnå detta krävs ett tillägg av nya lager som kopplar samman landskapet och förstärker dess historiska karaktär. De nya lagren fungerar därmed som viktiga verktyg för att exempelvis förstärka Lövholmen som viktig länk mellan Gröndal och Liljeholmen. Genom att stärka landskapets kopplingar kan Lövholmen utvecklas från ett produktionslandskap till ett upplevelselandskap, ett nytt Lövholmen som präglas av 1800-talets gröna karaktär. Ett landskap där vi människor kan uppleva dess identitet av minnen och berättelser. För att uppnå denna vision liknas landskapet vid ett språk, där dess element får betydelse genom helheten.

Figur 59. Analysen visar att Lövholmens barriäreffekter och få kopplingar till omgivande landskap är ett av de stora problem som identifierats. Den nuvarande klusterlika strukturen förhindrar därmed Lövholmen från att bli en del av omgivande landskap.

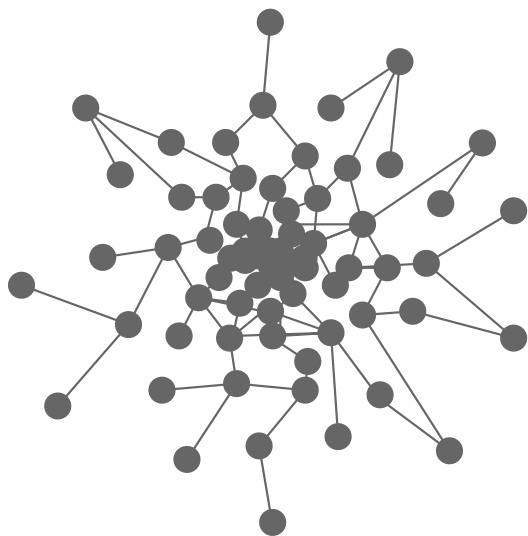
KONCEPT

Enligt Saussures teckenmodell skapas betydelse först när tecknet kopplas samman med andra tecken, detta styrs av ett språks syntax. Syntax kan därför ses som strukturen i språket, hur tecknen sätts samman för att skapa betydelse inom kommunikation. Ett språks syntax utgörs således av principer och regler som formar meningar av ord. Kopplingarna mellan orden är det som skänker betydelse inom all kommunikation och därför av största vikt.

Eftersom visionen för Lövholmen är en sammanhängande struktur av mening och betydelse krävs ett starkt syntax för industriområdet där landskapets olika element och lager kan kopplas samman.

Syntax Lövholmen är inspirerat av strukturalismen och dess sammanlänkande principer som ska stärka kommunikationen i landskapet, i sökandet efter en sammanhängande struktur av mening och betydelse.

Konceptet och dess principer formar olika lager av information som blir ett tillägg till Lövholmens historiska karaktär.

Figur 60. Ett svar på denna analys är en vision om en ny typ av struktur där kopplingarna är viktigare än objekten. En eftersträvarsvärd struktur som bl.a. knyter an till det omgivande landskapet och de minnen som förmedlar Lövholmens årsringar. På så sätt kan en sammanhängande struktur av betydelse för människor skapas.

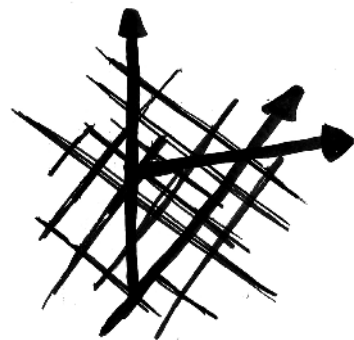
ARKETYPEN

KOPPLINGAR

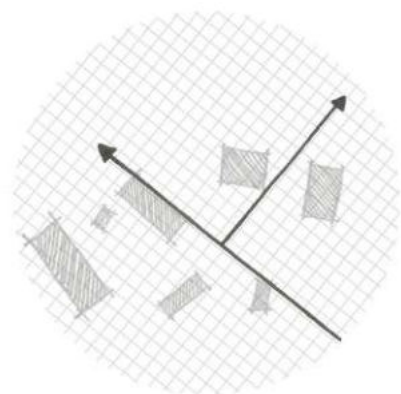
FLEXIBILITET & FÖRÄNDERLIGHET

RIKTNINGAR

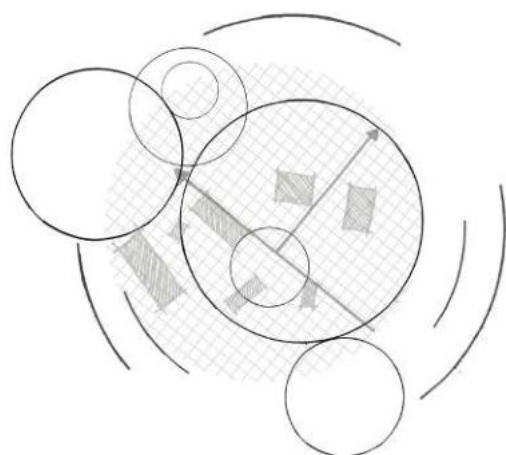
Figur 61. Strukturalismens fyra principer utgör olika lager som tillsammans vävs samman med Lövholmens historiska karaktär. Lagren blir på så vis viktiga tillägg för att stärka landskapets kopplingar, i sökandet efter en sammanhängande struktur av betydelse.

UTVECKLING AV KONCEPT

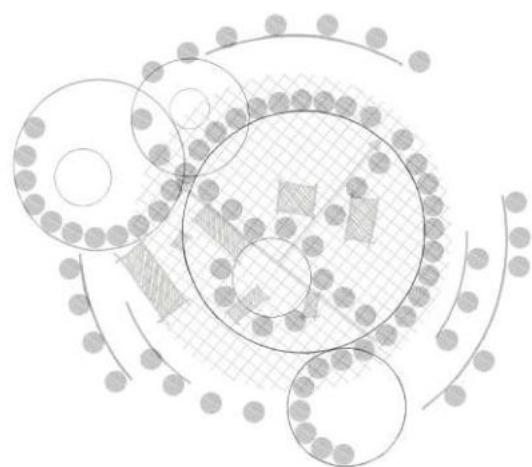
RIKTNINGAR

Lövholmen ska knytas ihop med ett nytt kommunikationssystem, likt en väv. Väven utgår från befintliga riktningar i landskapet, siktlinjer samt existerande strukturer. På så sätt ska kopplingarna inom området samt det omgivande landskapet stärkas. Färgfabriken ska bli en central punkt i den nya strukturen.

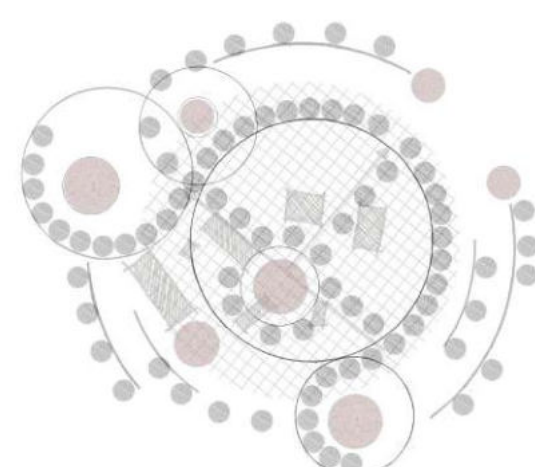
FLEXIBILITET & FÖRÄNDERLIGHET

Ett mönster, likt ringar på vattnet, ska definiera den historiska miljön och de minnen som är förknippat med platsen. På så sätt ska de historiska årsringarna i Lövholmen bevaras och växa in i framtiden. Inspiration till formspråket är hämtat från Liljeholmsvikens vattenspegel, en öppen och flexibel form där ringar kan läggas till eller tas bort utan att helheten går förlorad. De omslutande ringarna är även tänkta att definiera och avgränsa Lövholmen.

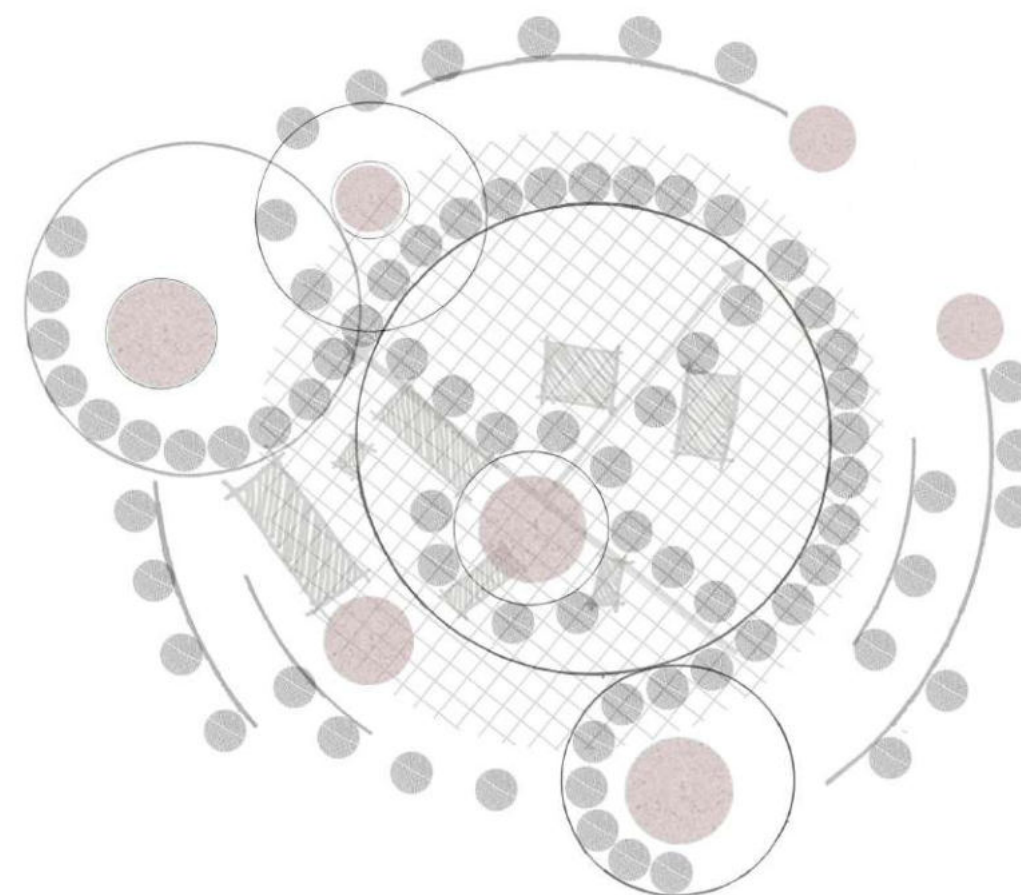
KOPPLINGAR

Nya kopplingar i landskapet, som utgår från underliggande lager ska stärka landskapets betydelse. Stråk ska öka mobiliteten och på så sätt utveckla Lövholmen till en viktig länk mellan Gröndal och Liljeholmen. Landmärken med minnen ska förstärkas för att öka kopplingen mellan människa och landskap.

ARKETYPER

Rumsligheter med tydlig funktion och form, arketyper som tillförs för att skapa rum i sekvenser längs Lövholmen. Utformningen av dessa platser skapar möjlighet för flöden av människor att stanna upp och mötas. Gläntor och torg är arketyper som ska accentuera platser av betydelse i landskapet och ytterligare knyta Lövholmen samman.

SYNTAX LÖVHOLMEN

Figur 62. De fyra olika lagren sammanförs och utgör tillsammans Lövholmens nya struktur, ett system som utgår från dess historiska karaktär. Landskapets kopplingar framhävs för att skänka betydelse och mening till Lövholmen, likt ett språks syntax.

GESTALTNINGSFÖRSLAG

Figur 63. Illustrationsplan av gestaltungsforlaget i skala 1:1200.

Förslaget grundar sig på Ferdinand de Saussures viktiga slutsats att tecken endast har en betydelse i ett språk om de sätts i ett sammanhang, ett system. Eftersom examensarbetet utgår från tanken om att landskap anses vara ett språk används dess tecken i form av rum för att knyta området

samman. Både fysiskt och visuellt med hjälp av infrastruktur och siktlinjer. Landskapets kopplingar blir därför centrala i förslaget. Syntax Lövholmen bygger, utöver dessa kopplingar, på tre ytterligare principer hämtade från strukturalismen: Riktningar, Kopplingar, Flexibilitet, Föränderlighet och Arketyper.

1. Arketyp - Äng
2. Arketyp - Torg
3. Arketyp - Pyramid
4. Silos - Klättercenter
5. Skorsten
6. Färgfabriken
7. Kolsyrefabriken - Museum & Konserthus
8. Beckers huvudkontor - Ateljéer
9. Förbandsfabriken - Ungdomens hus
10. Smedjan - Café
11. Utblick
12. Hållplats - Tvärbanan

13. Hållplats - Lövholmens hamn
14. Bostadsområde
15. Bostäder, Handel, Kontor
16. Lövholmens värdshus
17. Bergskärning
18. Perennpark
19. Entrézon
20. Kolonilottsområde
21. Utomhusbad
22. Trekantens naturområde
23. Allé
- Konstverk

Figur 64. Byggd modell i skala 1:500 över Lövholmens nya struktur.

PRINCIPER

RIKTNINGAR

Landskapets riktningar ska kommuniceras tydligare i den nya strukturen. I förslaget är därför siktlinjer av stor betydelse då dessa ska stärka kopplingen mellan människa och landskap.

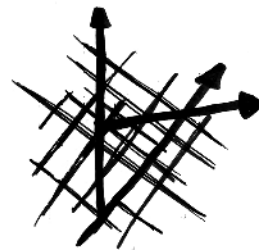
En förhoppning finns om att industriområdets minnen ska överföras till kommande generationer genom berättelser om vad de olika strukturerna i landskapet användes till. På så sätt kan dess historia lämna avtryck även i framtiden och sprida sig till kommande generationer. Omgivande landskap och landmärken av betydelse ska därför accentuera viktiga siktlinjer, något som ökar kopplingen mellan dåtid och nutid.

Att bevara och förstärka dessa berättelser om landskapets element och kännetecken är enligt Anne Winston Spirn att förstärka områdets identitet (Spirn 1998 s.160).

Nya landmärken i form av konstverk ska bli ett viktigt tillägg till Lövholmens identitet och samtidigt bidra till ökad orienterbarhet inom området.

ARKETYPER

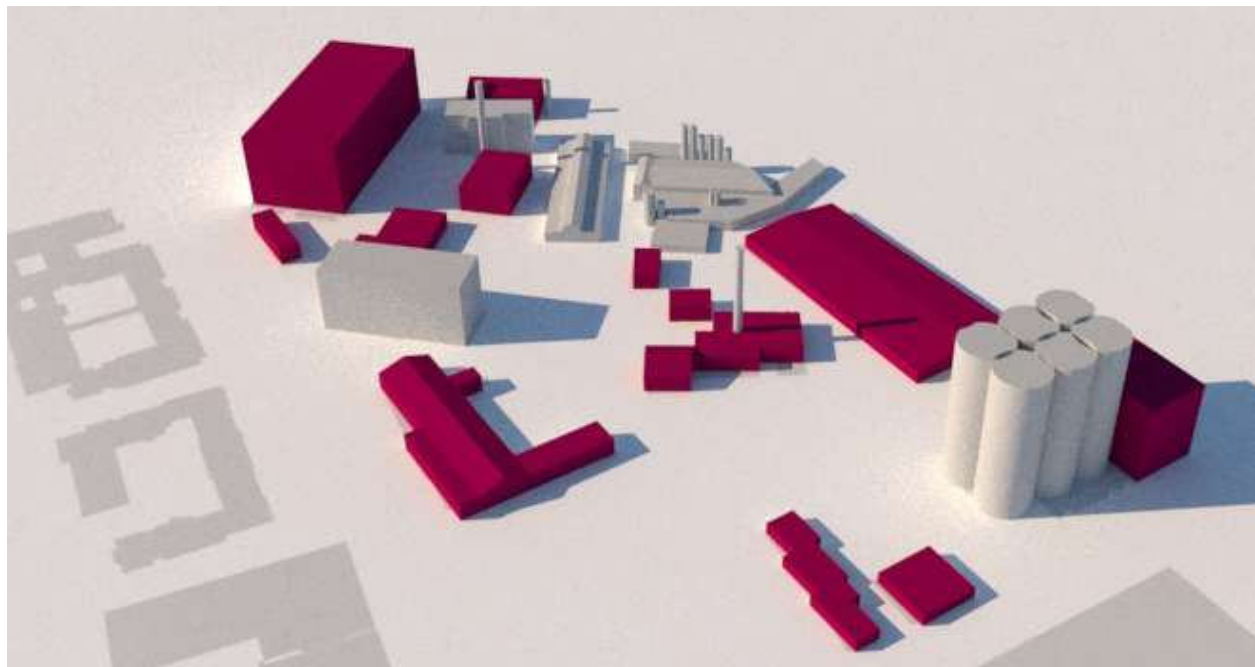
Lövholmens rum ska vara enkla att förstå och läsa in för att på så sätt stärka meningen och betydelsen i området, därför används arketyper såsom gläntor, torg och en pyramid. De cirkulära gläntorna med naturängar är genomgående i förslaget och ska knyta ihop områdets olika delar för att skapa en sammanhängande helhet. Gläntornas årstidsvariation skapar upplevelsevärden och föränderlighet under de fyra årstiderna, även rumslig dynamik. Förhoppningen är att dessa strukturer ska fungera som ett andrum på Lövholmen där människor kan mötas.

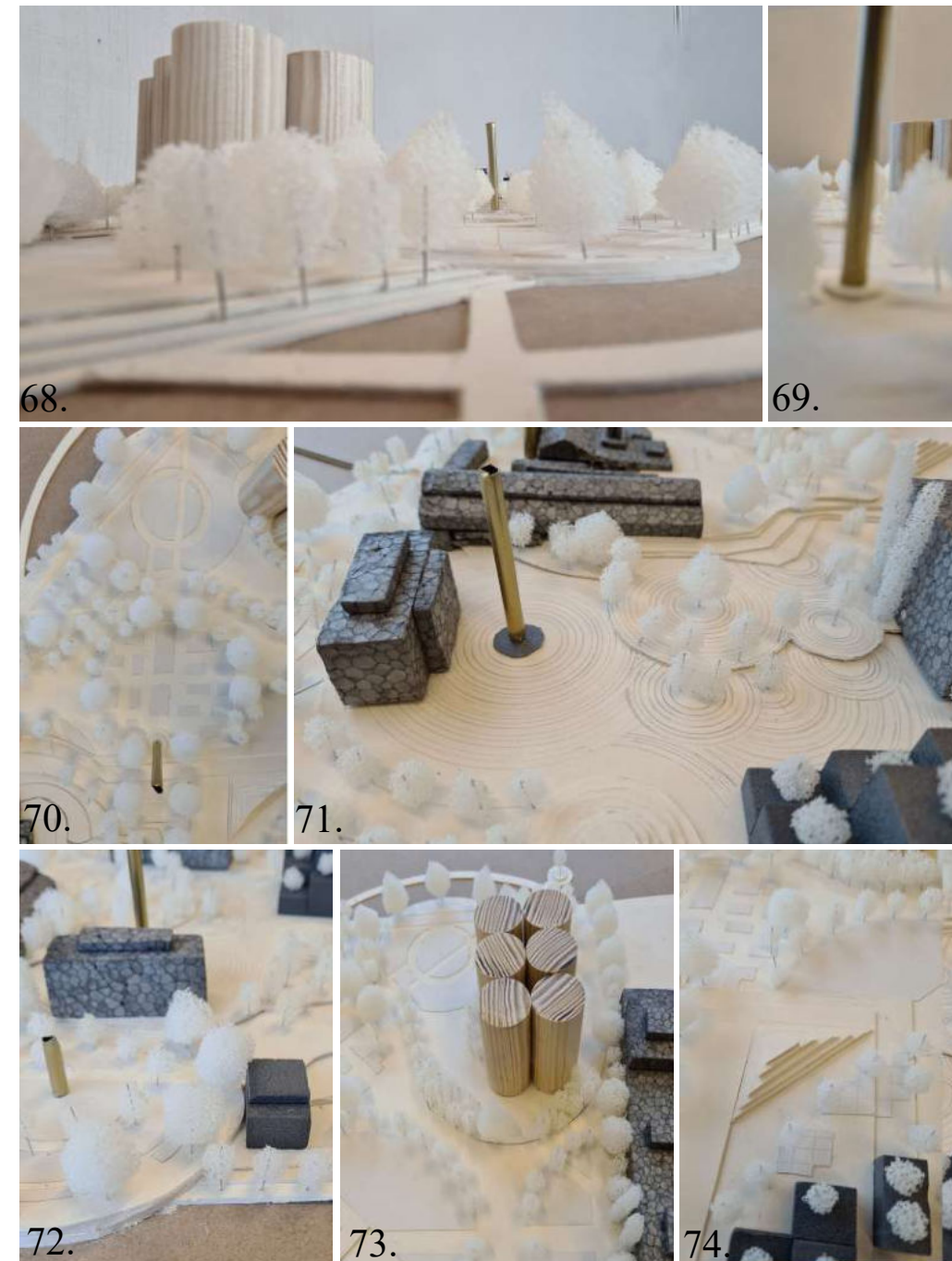
Figur 65. Riktningar

Figur 66. Arketyper

Figur 67. Inom strukturalismen är kopplingen mellan olika element av större värde än objektet i sig självt. För att uppnå stärkta kopplingar i landskapet och på så sätt uppnå syftet om att tillgängliggöra Liljeholmen krävs en ny struktur som främjar riktningar i landskapet. Rödmarkerade objekt kommer därmed att rivas då merparten av dessa har funktionen som barriär enligt analysen.

Figur 68-69. Siktlinje och vy över ett landmärke med syfte att förstärka minnen och berättelser i landskapet.

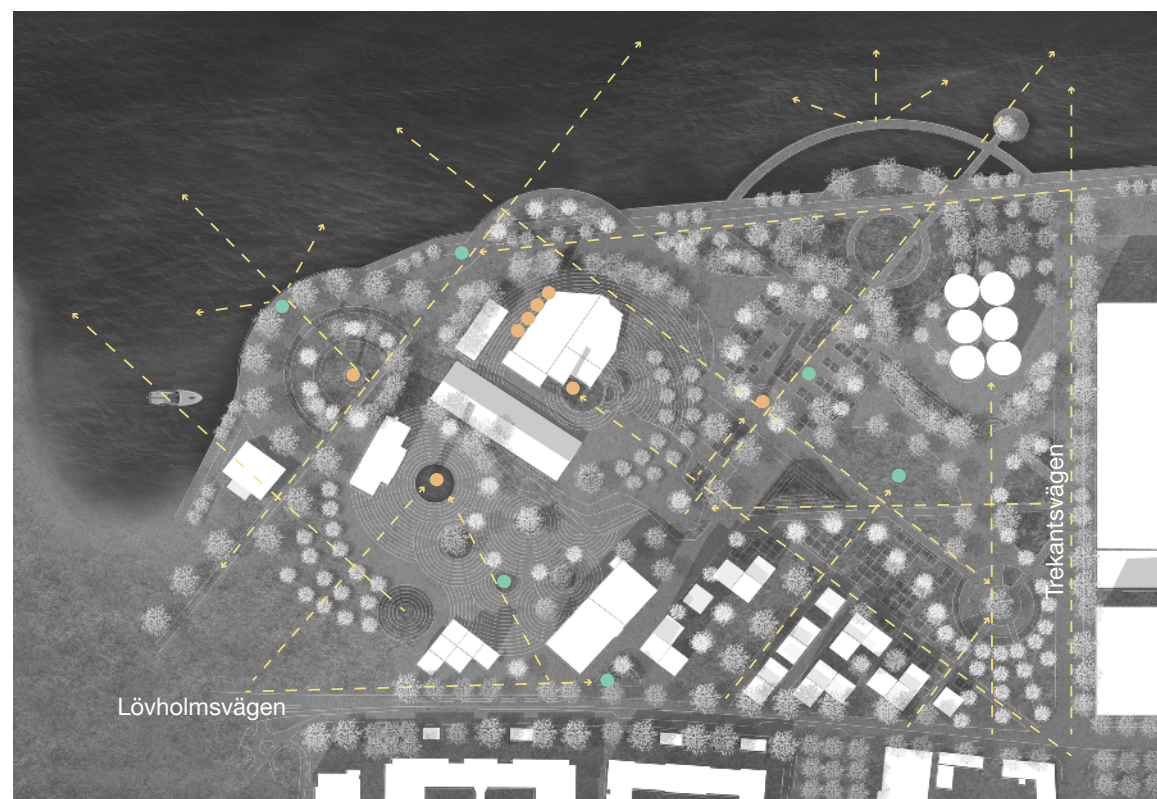
Figur 70. Gläntor ska koppla Lövholmen samman och bidra till en sammanhängande helhet.

Figur 71. Torg är ett exempel på rum och mötesplats som ska locka och tillåta ett flöde av människor i Lövholmen.

Figur 72. Ett gammalt minne - Lustikulla värdshus - ges nytt liv intill Liljeholmsviken.

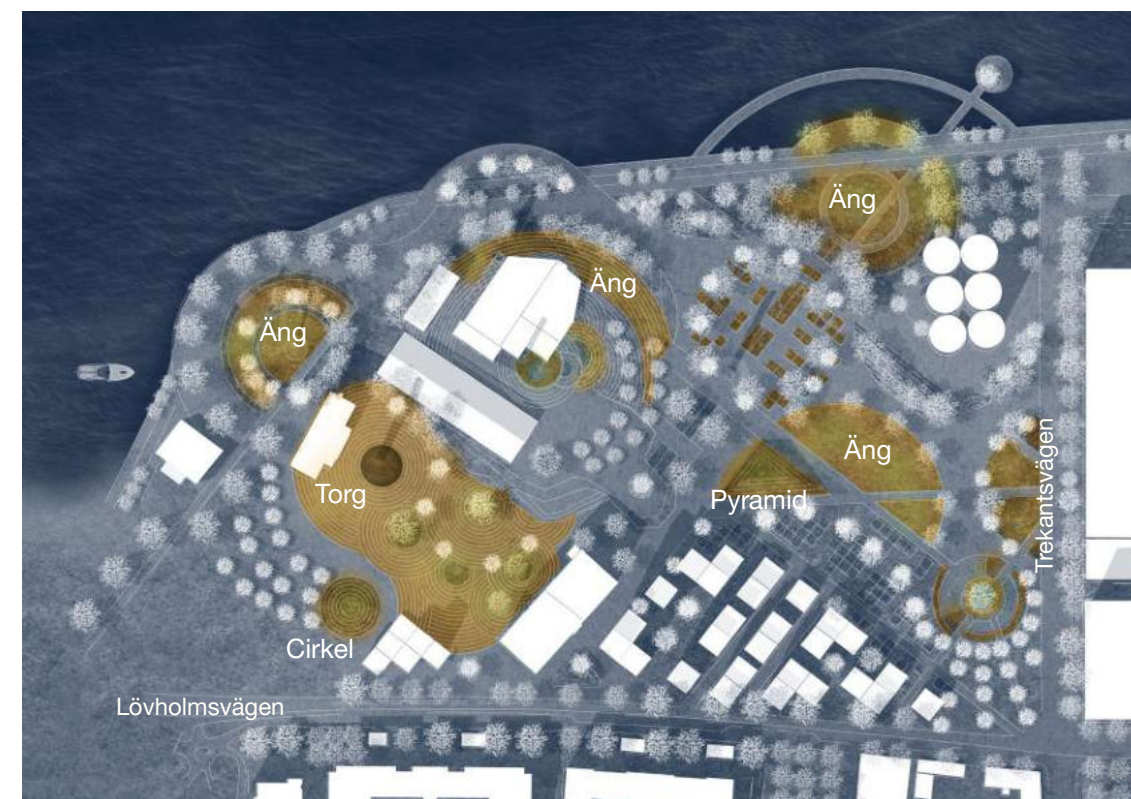
Figur 73. Att bevara äldre strukturer och ge dem nya funktioner är att förstärka områdets identitet, silosarna är ett exempel på detta.

Figur 74. En pyramid har som funktion att stärka riktningen och rumsligheten i landskapet. Pyramiden ger även stärkta kopplingar och vyer över omgivande landskap.

Orange = Landmärke / Skorstenar **Grön** = Nytt landmärke / Konstverk
 - - - - - = Sträckade linjer visar betydelsefulla siktlinjer.

Figur 75. Inom strukturalismen är kopplingen av större betydelse än objektet i sig självt. Principen riktnigar accentuerar betydelsefulla siktlinjer i landskapet för att på så sätt förstärka kopplingen mellan människa och landskap.

Figur 76. Arketyperna är spridda över Lövholmen och har som primär funktion att koppla ihop Lövholmen för att på så sätt skapa en sammanhängande helhet av betydelse. Torget är ett exempel på rum och viktig mötesplats som ska tillåta ett flöde av människor till Lövholmen. Rummet blir därför en viktig paus i den strida ström av människor som rör sig längs Lövholmsvägen.

FLEXIBILITET & FÖRÄNDERLIGHET

Eftersom landskapet är i ständig förändring är det av betydelse att strukturen för Lövholmen är flexibel och öppen för denna föränderlighet över tid. Formen ska på så vis inte upplevas som statisk utan istället harmoniera med landskapet, en öppen form där strukturer kan tas bort och läggas till över tid, likt ringar på vattnet.

I förslaget Syntax Lövholmen är stråket Kringlan, som knyter ihop Lövholmens olika delar anpassat till dessa ringar och dess flexibilitet. Kringlan kopplar exempelvis ihop Lövholmen med Liljeholmsvikens vattenspegel, ett element i landskapet som kan anta en mängd skepnader och gestalter och utgör därmed ett signum för föränderlighet. Att tillgängliggöra detta var därför av stor vikt både fysiskt och visuellt från olika utsiktsplatser i landskapet. Kringlan kopplar även samman de gläntor med ängsplanteringar som skapar rum och vars karaktär ständigt förändras efter de olika årstiderna.

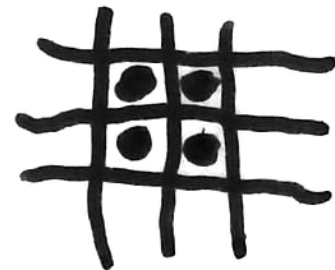
Enligt strukturalismen betonades även samspelet mellan objekt och användare, likt semiotiken (Ekholm et al. 1980 s. 130). Det är därför av vikt att rum kan förändras efter olika människors behov och att boende i området har chans att påverka sin omgivning för att på så sätt utnyttja Lövholmens möjligheter.

Ett exempel på rum med sådana karaktärsdrag är kolonilottsområden, varpå ett sådant placeras intill den nya bebyggelsen i Lövholmen.

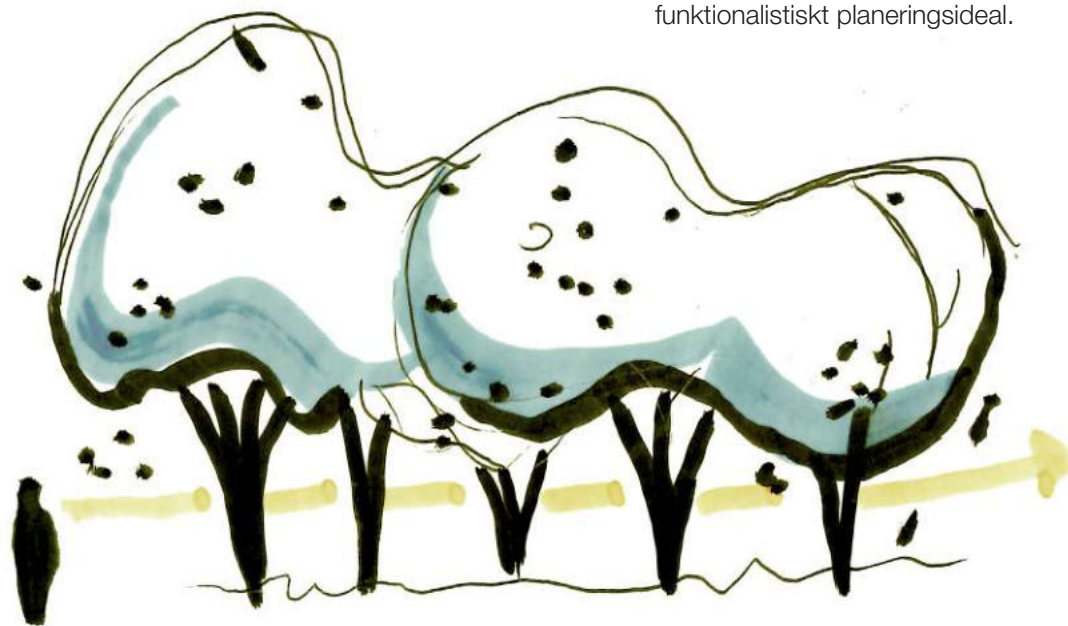
Lövholmens nya blandalléer, är enligt Saussures modell ett tydligt tecken med sina riktningar i landskapet. Alléernas funktion är därför att stärka kopplingen mellan Gröndal och Liljeholmen. Blandallén har även en karaktär som är starkt präglad av föränderlighet och dynamik genom exempelvis alléträdens variation i habitus, textur och blomning.

Figur 77. Flexibilitet & Föränderlighet likt ringar på vattnet.

Figur 78. Undvik ett statiskt och funktionalistiskt planeringsideal.

Figur 79. Alléer är ett tydligt tecken i landskapet eftersom de anger en tydlig riktning. I Lövholmen ska dessa ha blandade arter för att bidra med föränderlighet och dynamik under årets säsonger.

80.

81.

82.

83.

Figur 80. Förslagets struktur med ringar på vattnet har ett öppet formspråk där ringar kan tas bort och läggas till över tid. Lövholmens struktur är således öppen för föränderlighet.

Figur 81. Ängar samt bostädernas takterrasser ska bidra till en föränderlig karaktär över tid i och med växtlighetens årstidsvariation.

Figur 82. Blandallén längs Lövholmsvägen ska utöver riktning och rumsskapande även bidra med dynamik och årstidsvariation längs huvudgatan.

Figur 83. Liljeholmsvikens vattenspegel bidrar med en mängd skepnader över året. Detta element är ett signum för föränderlighet och därför ska det tillgängliggöras i hög grad.

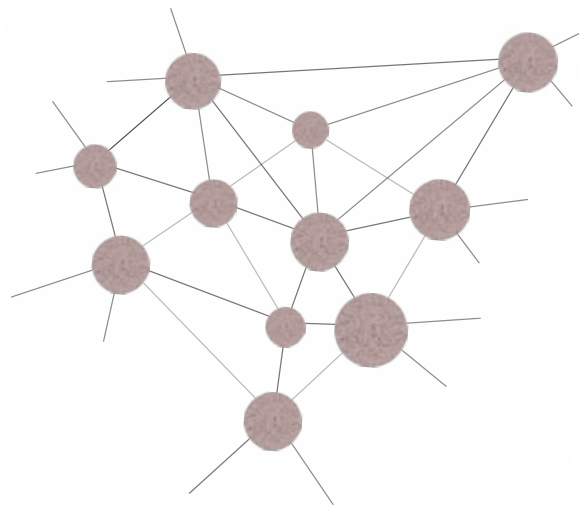
KOPPLINGAR

Med hjälp av de underliggande principerna och lagren som utgångspunkt kan nya stråk, siktlinjer och kopplingar över det omgivande landskapet skapas. På så sätt kan exempelvis Liljeholmsvikens vattenspiegel bli mer visuellt tydlig och tillgänglig men även de olika landmärken som finns i industriområdet idag. I förslaget särskiljs därför inte nya och gamla strukturer åt, utan det är elementens koppling till människan och landskapet som är av betydelse.

Stråk med rum i sekvenser följer det öppna formspråkets struktur för att öka upplevelsevärde av landskapet. Rummen skapar även kohesion genom att fungera som nya mötesplatser på Lövholmen. Nya funktioner i gamla strukturer ska även tillämpas i kombination med mångsidiga och flexibla rum, exempel på detta är det klättercenter som föreslås utvecklas i Cementas gamla silos.

För att stärka rummens dragningskraft samt öka kopplingen mellan människa och landskap ytterligare ska vissa rum kompletteras med konstverk. Karaktärsfulla alster som förutom ökad identitet även bidrar till orienterbarhet. Landskapet blir således en förlängning av Färgfabrikens konstverksamhet.

I Syntax Lövholmens struktur är det främst tre viktiga stråk och kopplingar som kommer öka meningen och betydelsen mellan människa och landskap.

Figur 84. Likt en väv skapar den nya strukturen kohesion då det knyter Lövholmen samman och stärker kopplingen till det omgivande landskapet.

Kringlan

Stråket följer det öppna formspråkets ringar på vattnet och har som primär funktion att koppla samman Lövholmens olika delar. Från exempelvis Liljeholmsvikens vattenspiegel via gläntor, industrier och kolonilottsområden. Stråket har en flexibel form som kan byggas på om Lövholmen skulle växa i framtiden. En sekvens av rum längs stråket skänker upplevelsevärden över hela året samtidigt som dessa kopplar Lövholmen samman. Ett flertal konstverk placeras intill Kringlan som ska skapa kohesion och ytterligare stärka områdets betydelse. Flertalet av dessa konstverk är flexibla i sin funktion då de även erbjuder lekmöjlighet.

Kajen

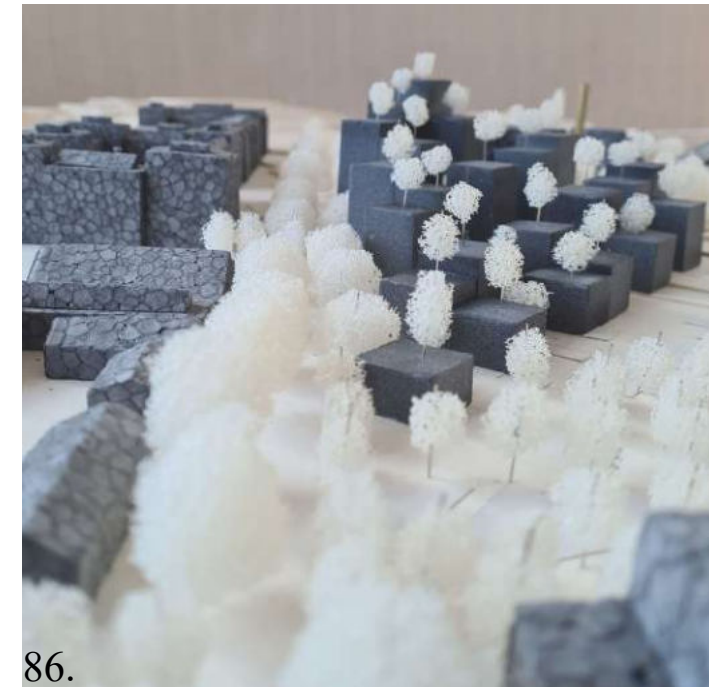
Liljeholmsvikens vattenspiegel kommer att tillgängliggöras i och med ett nytt offentligt stråk i området, Kajen. Dess struktur är terrasserad för att skapa ökad närhet till vattnet samtidigt som Kajen förlänger siktlinjerna mot det omgivande landskapet. Stråket blir även en ny och viktig koppling mellan Liljeholmen och Gröndal.

Gröna kilar

Naturängar och blandalléer med inslag av ek ska fungera som spridningskorridorer i området. Dessa nya kopplingar ska stärka det viktiga ekhabitat som finns i det angränsande rekreationsområdet Trekanten. Utöver detta kommer alléerna, tillsammans med ny bebyggelse, även stärka riktningen och kopplingen mellan Liljeholmen och Gröndal längs Lövholmsvägen och Trekantsvägen.

85.

86.

87.

88.

Figur 85. Förslagets struktur med dess ringar på vattnet utgör även Kringlans form. En sekvens av rum längs stråket skapar upplevelsevärde över hela året.

Figur 86. Kopplingen Gröna kilar med dess blandallé tillsammans med bostadsområdets gröna tak ska utöver riktning även bidra med dynamik och årstidsvariation längs huvudgatan.

Figur 87-88. Kajen med sin terrasserade struktur längs Liljeholmsviken tillgängliggör vattnet samtidigt som det skänker viktiga utblickar över det omgivande landskapet. Denna koppling är även en viktig länk mellan Liljeholmen och Gröndal.

Figur 89. På torget, likt en solitär, får den över 40 m höga skorstenen utgöra en fokuspunkt i landskapet.

LÖVHOLMENS TORG

Lövholmens torg blir den nya centrumnoden för området. Med ett kollektivtrafknära läge, en blandning av funktioner och identitetsstark arkitektur, skapas ett centrum som blir en viktig symbol för nya Lövholmen. Torget ingår även i den sekvens av rum som kopplar Lövholmen samman i och med stråket Kringlan. Det ska även fungera som paus i den strida ström av människor längs med Lövholmsvägen.

Detta rum i strukturen Syntax Lövholmen ska därför skänka mening och betydelse till området. I dagsläget saknas både tydlig funktion (signifikat) och form (signifiant) varpå dessa måste stärkas för att öka dess betydelse enligt Saussures teckenteori.

För att förtydliga detta görs avstamp från det historiska lagret. Att lyfta fram landskapets element och kännetecken med alla dess minnen bundna till sig är att stärka platsens identitet. Rummet avgränsas därför av industrihistoriska byggnader som Färgfabriken, Förbandsfabriken, Beckers huvudkontor samt en bergskärning från historiska sprängningar. Dessa strukturer ska rustas upp och ges nya funktioner som ska skapa ett naturligt flöde till torget även kvällstid, för att på så sätt öka tryggheten i området. Färgfabriken ges även en ny entré i och med det trapplandskap som integreras i bergskärningen.

Figur 90. En sektion i skala 1:300 visar Färgfabrikens nya entré som markeras med en solitär, Magnolia Kobus. Trapplandskapet bidrar till en ny koppling i landskapet och gör Färgfabriken tillgänglig även från torgytan.

Figur 91. Fotografi av byggd modell i skala 1:500 över Lövholmens torg. Torgets yta är drygt 1 hektar stor.

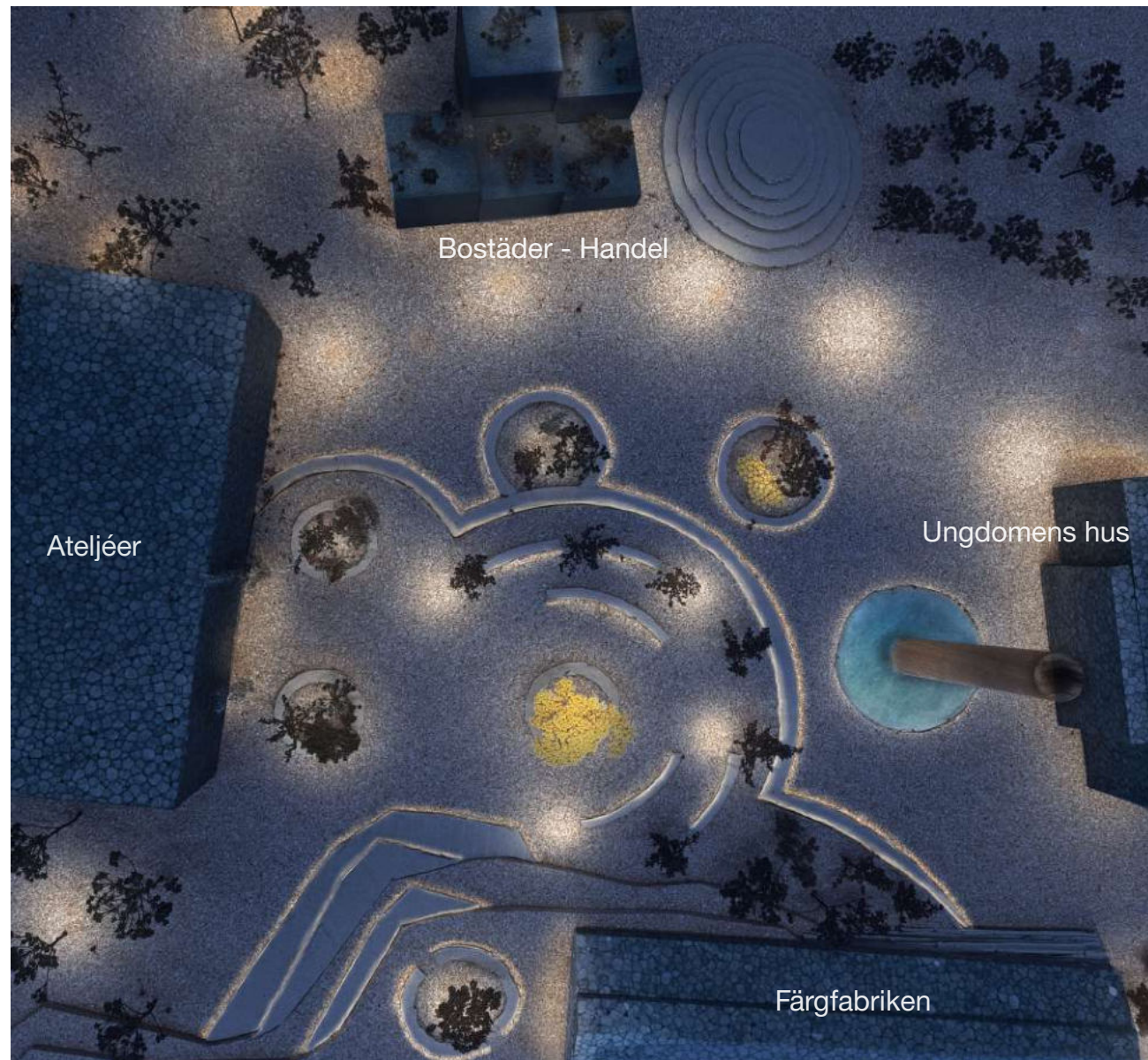
En av de största byggnaderna i dagens område, modernistiska Nya Färgfabriken rivs för att tillgängliggöra torget från fler riktningar samt för att förstärka siktlinjerna över Lövholmen och dess omgivande landskap. Nya Färgfabriken ersätts delvis av ett nytt bostadshus med verksamhet i bottenplan samt en förlängning av den befintliga parkmark som finns i dagsläget.

På torget, likt en solitär får en av de 40 m höga skorstenarna ta plats, som det landmärke det faktiskt är. Skorstenen accentueras av en vattenspiegel vars funktion är att reflektera detta element samt bidra till svalka under sommaren. Skorstenen lyfts fram ytterligare med siktlinjer från exempelvis Lövholmsvägen.

Ringarna bidrar med ett öppet formspråk men även viktiga funktioner då de exempelvis gör

torget mer tillgängligt i och med de trappsteg som integreras i formspråket. På så sätt blir den nivåskillnad som finns i dagsläget på platsen mindre påtaglig. Ringarna förstärker även historiska element som exempelvis skorstenen men även accentväxter som Kejsarträdet vid torgets mitt. Denna exot med sina trumpetliknande blommor är placerad i ett strategiskt, soligt läge där de kan få ta plats och fungera som accent och fokuspunkt, för att på så sätt bjuda in besökare från gatan in till torget. Ringarna accentueras i sin tur av träd men även av belysning.

Förhoppningen är således att form och funktion ska stärka torget som mötesplats, få det att användas så det därigenom får en betydelse för de bosatta i området.

Figur 92. För att skapa en fungerande och trygg mötesplats även under kvällstid används belysning som integreras i formen Ringar på vattnet. De äldre industristrukturerna har nya, varierade funktioner som ska ge ett flöde av människor till torget även kvällstid för att ytterligare öka tryggheten i området. Bostäderna bidrar nämligen till ökad trygghet i centrum även efter stängningsdags.

Det offentliga rummets intima karaktär kan möjliggöra olika funktioner, exempelvis konstutställningar och marknader som i sin tur ger upphov till liv, rörelse, samvaro och möten på torgets yta.

Figur 93. Torget ska fungera som en viktig mötesplats i området och på så sätt knyta det samman. Rummet blir därför en viktig paus i det flöde av människor längs Lövhölmavägen och stråket Kringlan. Landmärken av minnen, exempelvis skorstenen i kombination av accentväxter som t.ex. kejsarträdet, ska fungera som fokuspunkter på torget för att på så sätt bjuda in människor från gatan. Siktlinjer accentuerar därför dessa element av betydelse från Lövhölmavägen.

Figur 94. Perspektivbild från en utkiksplats ovan en bergskärning i landskapet. Det nya trapplandskapet integreras i bergslänten och ger möjlighet för sittplatser i torgets kantzon. Samtidigt ges Färgfabriken en större entrézon med ny ingång från Lövhölmens torg.

NIVÅER

För att göra landskapet och dess upplevelsevärden tillgängliga skapas en terrasserad struktur med olika nivåer som ansluter till omgivande topografi. Lövholmens landskap ska därmed åter transformeras för att denna gång anpassas för människor och inte maskiner.

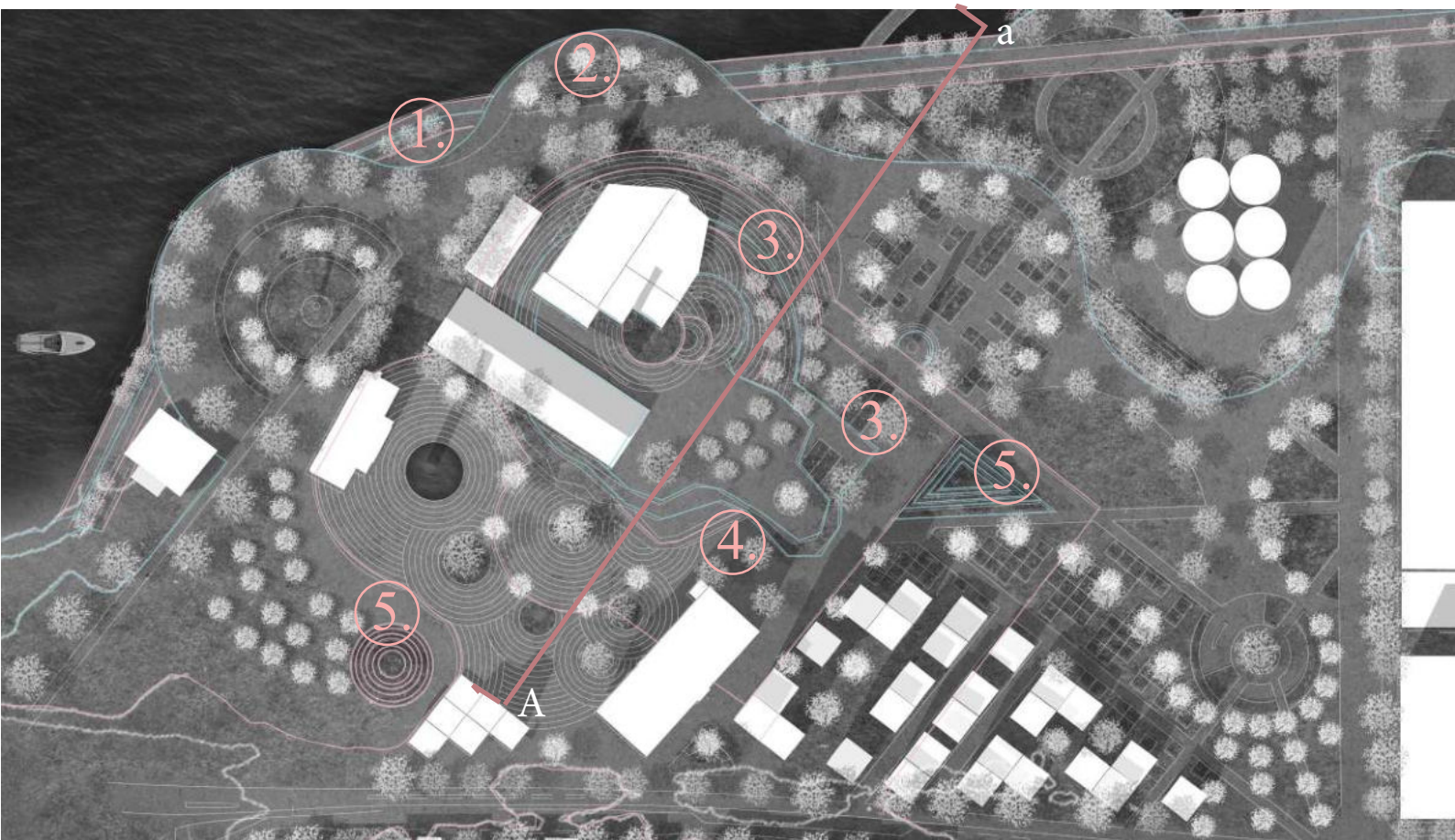
Höjdkurvorna följer formen i gestaltningen och skapas för att rätta ut den nuvarande, otillgängliga nivåskillnaden. Schaktmassor från rivningar ska användas som utfyllnadsmaterial till detta, framförallt längs Kajen men även för att skapa sittvänliga terrasser högre upp i landskapet.

Historiska bergskärningar som är identitets-

skapande sparas och kommer lyftas fram mer då de får en tydligare funktion som gräns mellan torget och Färgfabriken exempelvis.

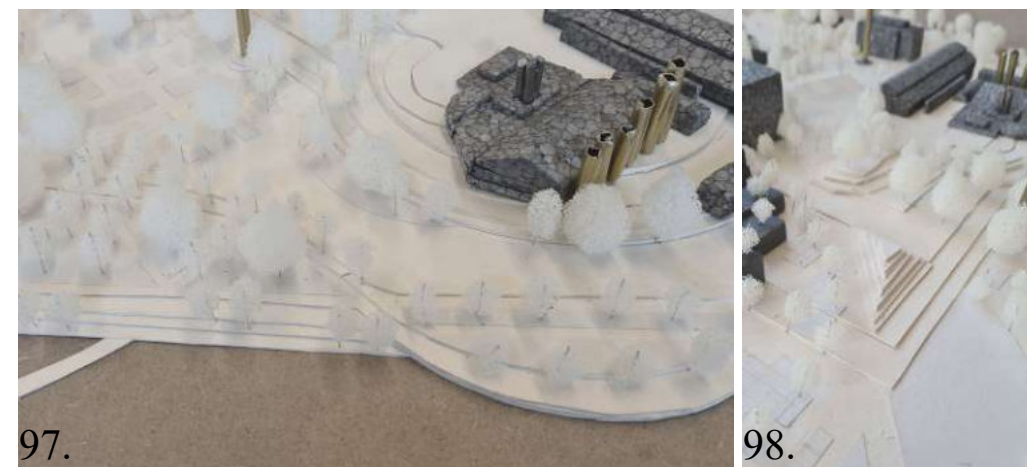
Nivåerna kommer även att stärka kopplingen mellan människa och landskap. En terrasserad struktur gör landskapet mer tillgängligt och nya nivåer skapar viktiga utblickar över omgivande landskap.

Lövholmens historiska karaktär med en mer varierad topografi med bergknallar och kullar kommer därför åter etableras på Lövholmen. Längs Kajen kommer nivån på ett flertal ställen att höjas för att minimera framtida översvämningsrisker.

Figur 95. Sektion i skala 1:700 som visar en terrasserad struktur i olika nivåer. **Rosa höjdkurva** = 0.5 m, **Turkos höjdkurva** = 1 m.

Figur 96. Sektion i skala 1:700 som visar en terrasserad struktur i olika nivåer.

Figur 97. Längs Kajen skapar olika nivåer möjlighet att möta och uppleva Liljeholmsvikens föränderliga karaktär på olika sätt, genom utblick från Kajen eller simmandes i vattnet.

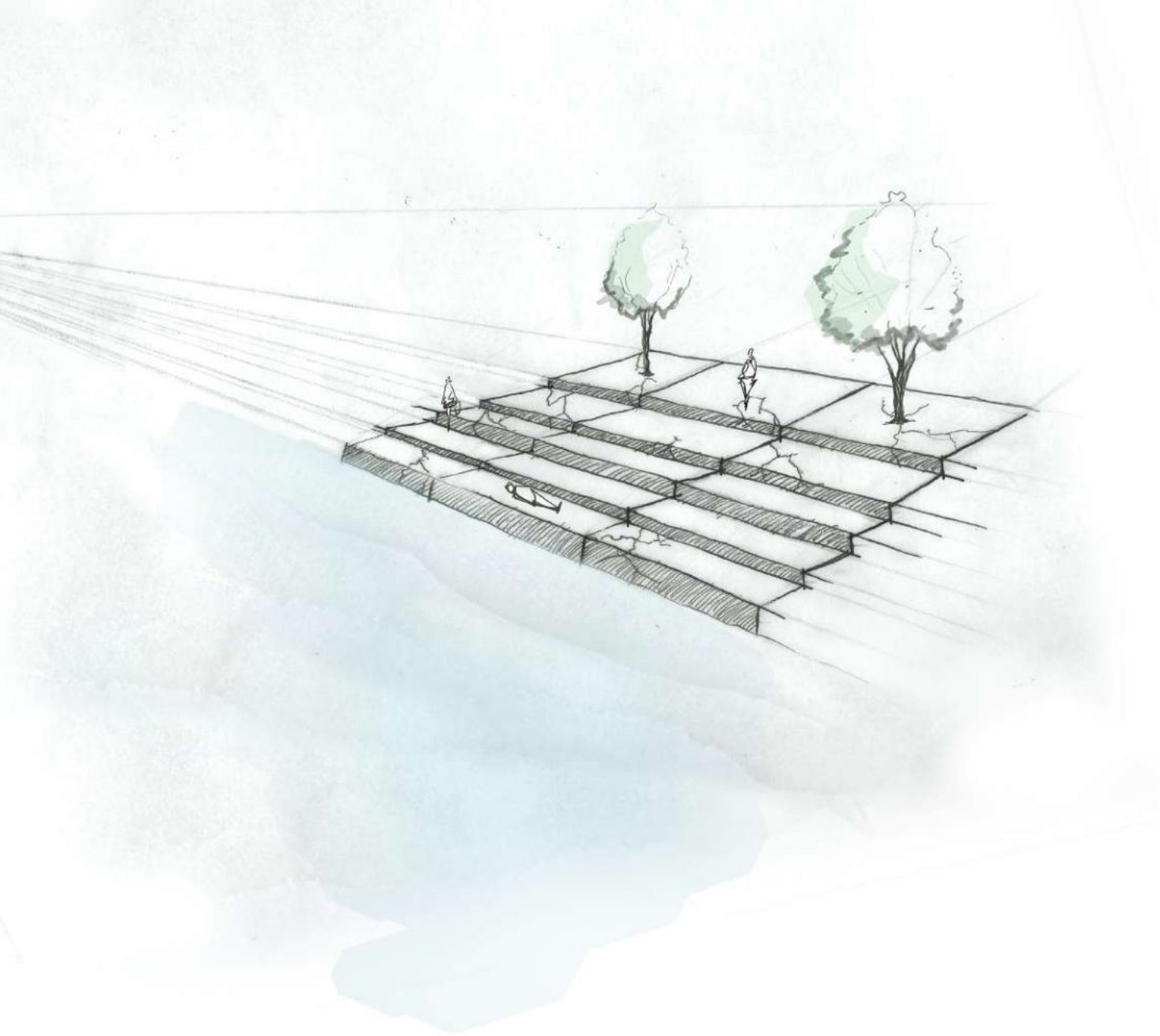
Figur 98. En terrasserad struktur i olika nivåer rättar ut och gör landskapet tillgängligt för människor. En ny nivå i form av en pyramid skänker viktiga utblickar över det omgivande landskapet.

Figur 99-100. Sittvänliga terrasser likt ringar på vattnet löser nivåskillnaden på torget. Arketypen cirkeln, den nya kullen skänker torget rumslighet och viktiga utblickar.

Figur 95:

- ① Nivåer som tillgängliggör Liljeholmsvikens vattenspegel fysiskt.
- ② Nivå som skapar en utkikplats över det omgivande landskapet längs Kajen.
- ③ Nivåer som skapar sittplatser med utblick över det omgivande landskapet.
- ④ Naturlig nivåskillnad i form av bergsskärning som sparas.
- ⑤ Ny nivåskillnad som skapar rum och riktning men även utblickar över omgivande landskap.

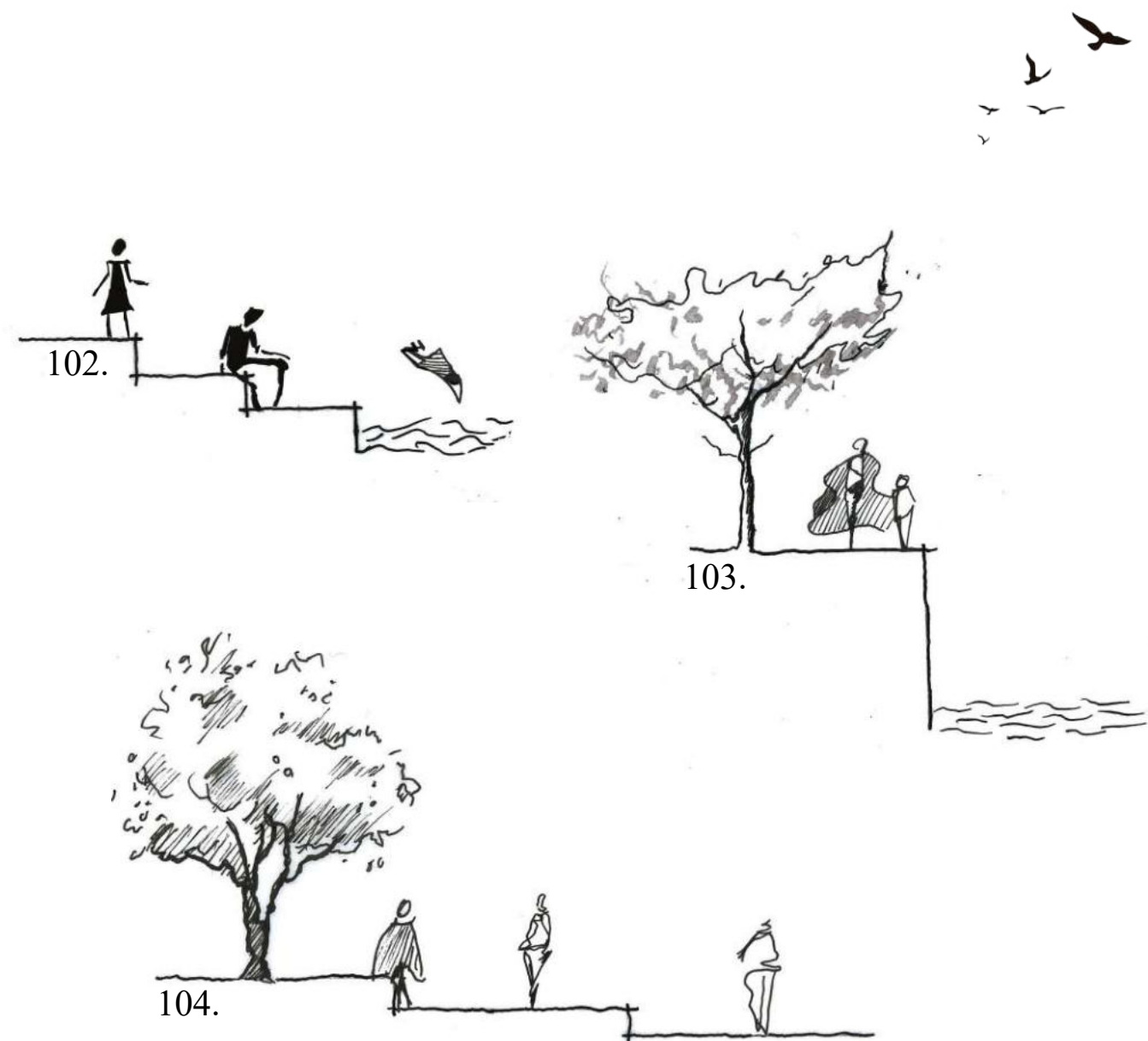

Figur 101. Perspektivbild av nivåer som gör Liljeholmsvikens vattenspegel tillgänglig. För att skapa terrasser återanvänds material från rivna strukturer. Detta stärker kopplingen mellan dåtid och nutid.

Liljeholmsvikens vattenspegel är starkt närvarande vid Lövholmen och är sannolikt det element som bidrar till högst upplevelsevärde i landskapet. På grund av barriäreffekter är det idag knappt möjligt att få en skymt av vattnet från Lövholmen, en viktig koppling går därmed förlorad. I förslaget ska användandet av strukturalismens principer förändra detta i och med att Liljeholmsviken görs tillgängligt samtidigt som viktiga utblickar skapas över vattnet. Liljeholmsvikens föränderlighet under de fyra årstiderna skänker Lövholmen ett växelspel och dynamik som gestaltungsförslaget tar vara på och därigenom förstärker.

De nya nivåerna i terrasserna utgörs av de strukturer som rivits på Lövholmen. Att återanvända dessa väggar av tegel och betong har fördelar ur hållbarhetssynpunkt men även ur ett strukturalistiskt perspektiv. Eftersom att sambandet mellan dåtid och nutid eftersträvas i designteorin finns möjligheten att lyfta fram dessa element och synliggöra platsens historia och industriella karaktär ytterligare. På så sätt kan små trådar av berättelser även koppla Lövholmen samman på detaljnivå och stärka landskapets identitet ytterligare.

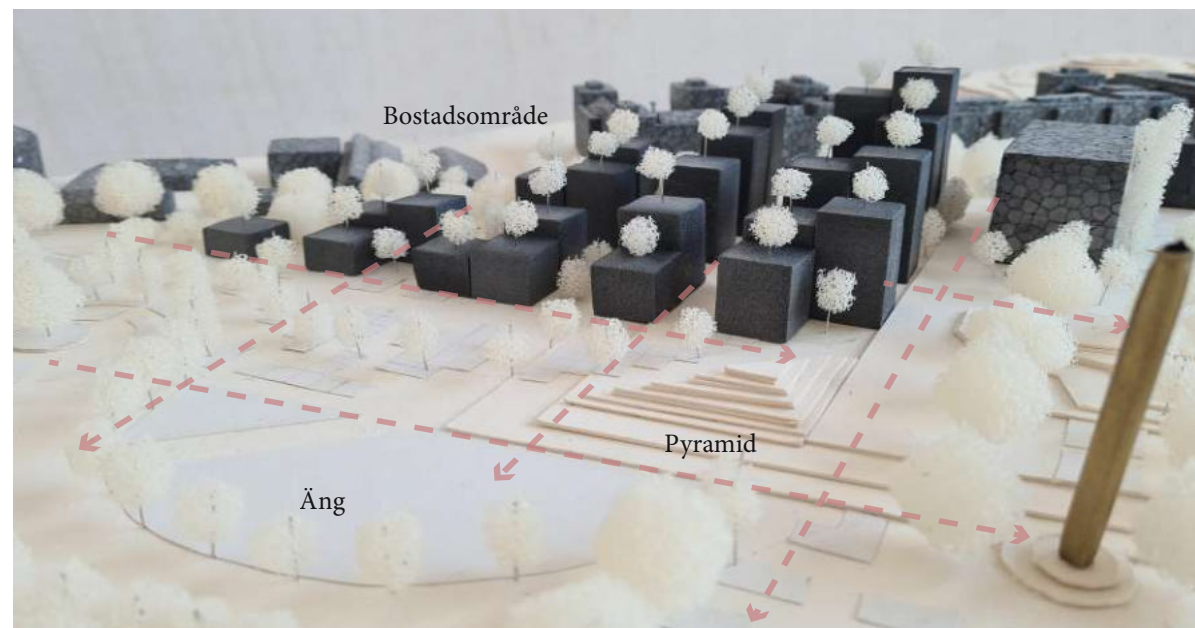
Den terrasserade kajen ned mot vattnet fungerar även som buffertzon mot framtida översvämningar.

Figur 102. Den terrasserade kajen, i olika nivåer ned mot vattnet skapar olika valmöjligheter att uppleva Liljeholmsviken. Dels från sidan, ovanför eller simmandes i vattnet.

Figur 103. Längs Kajen skapar nivåer viktiga utblickar över Liljeholmsvikens vattenspegel samt det omgivande landskapet.

Figur 104. Nivåer i landskapet skänker Lövholmen en delvis terrasserad struktur som räddar ut landskapet och gör det tillgängligt för människor.

Figur 105. Bostadsområdet har en struktur som följer riktningarna i landskapet. På så sätt accentueras landmärken och arketyper, något som förstärker kopplingen mellan människa och landskap.

Lövholmens nya bostadsområde tar sin utgångspunkt i en typologi som i första hand följer omgivande skala och kopplingar i landskapet. Detta är även anledningen till att bostadsområdet placeras utmed Lövholmsvägen. Boxhusen skapar nämligen riktning och rumslighet längs gaturummet och handel i bottenvåningar kan bidra med att stråket får mer liv och rörelse. Denna struktur förstärker därigenom kopplingen mellan Gröndal och Liljeholmen.

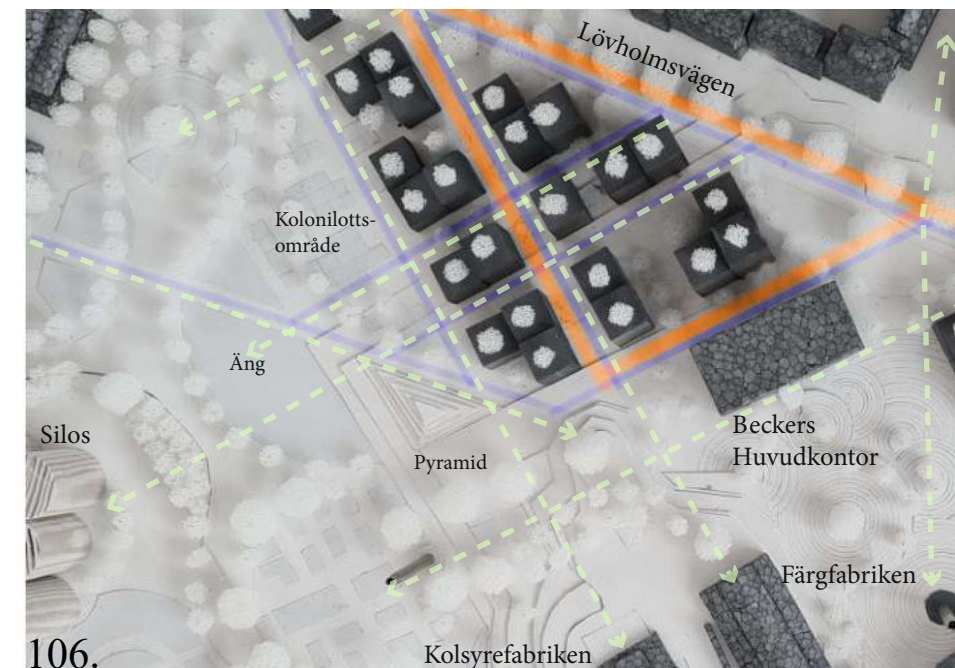
Strukturen för området följer därför de riktningar av betydelse som identifierats i analysfasen. Ett finmaskigare nät om 10x10 m "pixlar" ger upphov till mindre bostadskvarter som värnar den mänskliga skalan i området. Boxhusen som blir resultatet av denna struktur fyller en viktig funktion eftersom de enkelt genom olika skala kan anpassas till omgivningen, från skivhusens höga hus till den lägre bebyggelsen mot Liljeholmen. En variation i gaturummet blir ett resultat av detta i och med bostadsområdets våningshöjd om 2–11 våningar. Detta gör även att husen har en flexibilitet då de kan förvandlas både till enfamiljshus och flerfamiljshus beroende på behov.

Gestaltningen tog inspiration utifrån strukturalismens öppna formspråk och bl.a. Herman Hertzbergers byggnader.

Skillnaden är att denna struktur är uppdelad och inte en solid blockstruktur likt Hertzbergers hus. Något som ger bostadsområdet dess intima gårdsmiljöer och viktiga kopplingar till Lövholmsvägen, naturområdet Trekanten och dess omgivande landskap. Den nya bebyggelsen kommer även upplevas olika beroende på varifrån i landskapet den betraktas, enligt strukturalismens princip om föränderlighet.

En stor inspirationskälla var även det historiska landskapets topografi och dess höga bergsknallar som gav viktiga utblickar över det omgivande landskapet. Bostadsområdets oregelbundna, trappande boxhus skapar ett taklandskap med grön karaktär som utifrån vissa vinklar i landskapet utgör en stiliserad bild av detta historiska landskap. Den terrasserade strukturen mot Lövholmen ger även möjlighet att på nytt få ta del av utsikten mot omgivande landskap från ovan. Bostadsområdet blir därmed ett nytt landmärke för området och ett tillägg till Lövholmens silhuett.

Med utgångspunkt från stadsplaneraren Per Hanssons schablon/lgh om 100 m² BTA (bruttoarea) innebär detta att bostadsområdet innehar ca 150 lägenheter vid en våningshöjd på 3 m. (Hansson 2020, muntl.) Detta är en tiondel av angivet antal i strukturförslaget från 2018.

Figur 106. Bostadsområdets stråk förstärker kopplingar och siktlinjer i landskapet. Den orangefärgade linjen utgör en bilväg som angör området, resterande lilafärgade sträck är gångstråk som följer riktningarna i landskapet. Därmed bevaras och förstärks kopplingar och siktlinjer från Lövholmsvägen och Trekantsområdet in till Lövholmen.

Figur 107. Boxhusens struktur är inspirerad av strukturalismen. Dess trappande form liknas vid en stiliserad bild av det historiska landskapet med bergknallar på Lövholmen.

Figur 108. Typologins struktur har en föränderlig karaktär. Från denna vinkel skapar mellanrum riktningar och kopplingar i landskapet.

Diskussion

I detta kapitel knyter jag ihop examensarbetet genom att diskutera och reflektera över exempelvis metodval, frågeställningar och resultat.

I en avslutande reflektion berörs även Lövholmens framtid där jag lyfter mina slutsatser kring exploateringen av området.

HAR SYFTET UPPNÅTTS?

Examensarbetets primära syfte har varit att visa, för en bred målgrupp, hur landskapsarkitektur kan aktivera det komplexa industrilandskapet Lövholmen med dess olika lager av information.

I inledningen av arbetet ställdes således frågan:

Hur kan principer baserade på strukturalismen användas av landskapsarkitekten, med målet att gestalta Lövholmen som en sammanhållen struktur av mening och betydelse för människor?

Denna frågeställning besvaras genom gestaltungsförslaget "Syntax Lövholmen".

Samtidigt fanns ett syfte om att detta examensarbete skulle kunna fungera i den rådande diskussion, debatt och utställning om hållbart stadsbyggande som idag pågår i Färgfabrikens regi. I utformandet av examensarbetet har därför stor tyngdpunkt och tid lagts på att det ska väcka intresse, vara grafiskt och lätt att förstå i och med mycket visuellt material och byggda modeller. I skrivande stund (21 april 2021) kan jag inte svara på om syftet har uppnåtts då examensarbetet pågår fortfarande. Det finns dock stora förhoppningar på att det kommer publiceras på Färgfabrikens hemsida framöver.

METODVAL

Examensarbetets metodval har syftat till att fungera som stöd och vägledning i gestaltungsarbetet. I denna text följer en diskussion om vilka styrkor och svagheter dessa metodval inneburit.

LITTERATUR & REFERENSSTUDIE

Dokumentstudier om Lövholmen, dess historia men även nutid och framtid har varit av stor betydelse för att öka min förståelse av platsen men även den intressekonflikt som just nu pågår rörande exploateringen av området. Att försöka förstå vad ett landskap har varit är avgörande när det kommer till att skapa ett gestaltungsförslag med bevarad identitet. Landskapet kan nämligen liknas vid en väv där dess trådar är berättelser om landskapets element och kännetecken (Spirn 1998 s.160).

För att försöka frånga den intuitiva process jag tidigare i utbildningen arbetat efter försökte jag med hjälp av språkens teorier hitta viktiga byggstenar och principer som kunde vägleda mig som gestaltare. Semiotikens grundläggande modell för hur betydelse och mening skapas i språk var någonting jag därför kom att fördjupa mig i för att uppnå mitt syfte om att skapa en sammanhängande struktur av betydelse för Lövholmen. Strukturalismen bygger på denna vetenskap och kom att fungera som ett viktigt verktyg för mig i min gestaltungsprocess. En litteraturstudie inom semiotiken och strukturalismen var därför nödvändig för att öka min kunskap i ämnet och hitta de principer som skulle vägleda mig i arbetet.

Strukturalismen är en komplex teori som det sannolikt skulle kunna ta år att fördjupa sig i med i princip enbart äldre litteratur att tillgå. Udo Weilachers föreläsningar under min tid som utbytesstudent i München har varit tidsbesparande för att jag ska kunna hålla mig inom denna kurs tidsram. Weilacher har själv forskat på ämnet och den designteori som detta examensarbete bygger på är därmed vinklad till de källor han presenterade. Merparten av dessa är holländska arkitekter exempelvis Hertzberger, Lüchinger och Aldo van Eyck vars teorier Weilacher menade var avgörande för strukturalismens uppkomst.

Litteraturen breddas dock med Anne Whiston Spirn och Karsten Jörgensen tankar om att landskap är ett språk och att semiotikens modeller därigenom kan appliceras på landskap.

Referensprojekt som tydligt kopplar landskap till strukturalismen är idag bristfälliga. Peter Latz är dock en landskapsarkitekt vars parker gett strukturalismen en renässans. Det hade varit intressant att få uppleva dessa parker, exempelvis Duisburg Nord och Saarbrückens hamnområde på plats i Tyskland. Men detta har omöjliggjorts på grund av den pandemi som sträckte sig världen över under denna process. Istället fick detta referensbibliotek byggas upp genom bilder och litteratur. Tyvärr är det dock svårt att få en uppfattning om exempelvis skala, material, känslor och upplevelser utifrån enbart bilder och litteratur. Det är därför med stor sannolikhet att studiebesök på något sätt hade gett mig mer inspiration i gestaltungsprocessen.

ANALYSFAS

En analysfas är ett vedertaget angreppssätt i ett gestaltungsarbete för att ta reda på platsens styrkor och svagheter. Målet med gestaltningen är att den ska resultera i lösningar på det som analysen visar. I Lövholmens fall stod det klart i ett tidigt stadium att platsens huvudsakliga problem var avsaknaden av kopplingar i landskapet. Kevin Lynchs analysmetod var till hjälp för att tydliggöra betydelsebärande element att bygga gestaltningen runt, exempelvis landmärken men även genom att definiera barriärer som behövde brytas i landskapet.

Tyvärr var inte markägarna tillmötesgående när det kom till att få tillträde till hela området något som försvårade analysfasen. Skälet var att området ansågs för riskfyllt att beträda. För att få en känsla för Lövholmen trots detta var en modell ett utmärkt verktyg. Med hjälp av GIS kunde en precis modell avseende Lövholmens topografi, rum och riktningar byggas i skala 1:500. I efterhand har denna modell troligtvis gett mig en starkare känsla för landskapet än om jag enbart fått tillgång till området. Analysfasen var en bra metod eftersom jag fann utgångspunkter som styrkor och svagheter att grunda min gestaltning i. Merparten av de lager som analyserades är kopplade till frågeställningen om att skapa ett landskap av betydelse och mening för människor. Dessa lager sorterades in i två olika skalor, Makro-Mesoskala för att kommunicera tydligare att det finns styrkor och svagheter i både ett storskaligt och mer inzoomat perspektiv på Lövholmen.

Analysen avslutas med en syntes där en sammanfattning presenteras som sedan leder läsaren in i nästa kapitel, transformationen. I efterhand kan jag känna att en SWOT-analys kunnat fungera väl som komplement till denna del då den mer precist lyfter områdets styrkor och svagheter men även visar på dess möjligheter och hot. Detta sätt hade kommunicerat analysens kärna mer precist och gjort det enklare för läsaren men även för mig att konkretisera den utmaning jag stod inför. Det hade dock inte nödvändigtvis förändrat gestaltungsförslaget då SWOT-analysens troliga utfall redan tagits upp i analysen.

SKISSANDE SOM ARBETSMETOD

I ett tidigt stadium av skissarbetet gjordes merparten av skisserna förhand. Intryck från litteraturstudien om strukturalismen präglade skisserna i sökandet efter koncept och design-teorins öppna formspråk.

Att utgå ifrån och vägledas av strukturalismens ramverk i en skissprocess var något nytt för mig och inte alls lika enkelspårigt och styrande som jag tidigare trodde. Det öppna formspråket kan nämligen ta en mängd skepnader och former. Att jag slutligen valde att utgå från det repetitiva mönstret i ringarna på vattnet var inspirerat av Liljeholmsvikens vattenspegel men troligtvis mest kopplat till min intuition, det som jag i ett tidigare skede hade hoppats på försöka att inte styras så mycket av. En stor del inom yrket landskapsarkitektur vill jag hävda är att lita på denna intuition som ger upphov till idéer i skissandet. Jag har dock känt en större trygghet än i tidigare projekt, som enbart varit baserat på min egen intuitiva förmåga, eftersom jag nu kan motivera och grunda mina val i vetenskapen semiotik och den vedertagna designteorin strukturalismen.

När idén om ett koncept och formspråk var någorlunda bestämt användes AutoCad och Illustrator som verktyg för att undersöka formspråket mer i detalj. Dessa verktyg är nämligen mer precisa än min penna och papper, jag kunde då färdigställa en slutgiltig struktur och form för mitt förslag. För att undersöka skala och ett mer tredimensionellt perspektiv skapades även modeller, både fysiskt och digitalt.

MODELLBYGGE

Att tillverka dessa modeller har varit avgörande för att förstå Lövholmens landskap, men även för att testa och utveckla mina gestaltungsidéer. En lustfylld metod som dock tagit betydligt mer tid än jag kanske räknat med. I sökandet efter ny struktur har arbetet med de tre fysiska modellerna varit ett viktigt verktyg av flera, för att nå det färdiga gestaltungsförslaget. Det jag framförallt uppskattar med dessa modeller är att det snabbt går att växla från detaljnivå till helhetsperspektiv ögonblickligen, men även att få en känsla för rumslighet och skala. Något som jag upplevt blir betydligt krångligare att få en uppfattning av med digitala 3D-program.

De fysiska modellerna har även varit ovärderligt material i den presentationsfas där jag kommunicerar mitt förslag i bilder. Jag tror därför att den tid jag spenderat på denna metod varit värd all möda. De har konkretiserat mina idéer och byggts och modifierats allteftersom förslaget utvecklats, genom examensarbetets alla olika faser.

Mina tankar och idéer från litteraturstudien kom att i skissprocessen konkretiseras och transformeras till former och på så vis undersökas för att slutligen resultera i detta gestaltungsförslag. Inom kreativa yrken är det nästan omöjligt att avgöra när en gestaltungsprocess är klar. Jag antar att tidsramen för ett projekt ofta definierar slutet av en process, alternativt att arkitekten inte hittar något mer av värde att undersöka.

Att bedöma kvaliteten på förslaget är, för mig som upphovsperson, svårt då mycket av processen bygger på min intuition och mina tankar och idéer. Strukturalismen har dock fungerat väl som verktyg och vägledande metod för att uppnå mitt syfte om att aktivera Lövholmens industrilandskap.

Design teorin utgår primärt från upplevelsevärde och människans koppling till landskapets olika lager. För att Lövholmen ska kunna transformeras från ett produktionslandskap till ett landskap för människor krävs därför stora förändringar. Samtidigt som industrilagret förmedlar minnen i landskapet har flertalet av de äldre strukturerna funktion som barriär och motverkar kopplingar enligt min analys. Inom strukturalismen är dessa siktlinjer över omgivande landskapet något som ska förstärkas då det stärker kopplingen mellan människa och landskap, varpå vissa industribyggnader revs. De strukturer som bevaras har samtliga en tydlig funktion som landmärke enligt min analys, något mitt förslag tar utgångspunkt ifrån för att skapa en sammanhängande helhet av betydelse för människor.

Gestaltungsförslaget och strukturalismen förmedlar en struktur av flexibilitet och föränderlighet vilket jag tror är positivt eftersom vi måste se landskap i ett längre perspektiv. Utveckling behöver därför inte vara synonymt med rivning. Gestaltungsförslaget är därför inte i detalj planerat utan ger en översiktlig struktur som är öppen för en föränderlighet, likt en ram vars bild kan fyllas och förändras allteftersom Lövholmen utvecklas.

Enbart för att ett landskap förlorat sin ursprungliga funktion så betyder det inte att ett nytt syfte inte kan skapas som kan ge området ett nytt liv, samtidigt som platsens identitet bevaras och stärks. Att utgå från befintliga strukturer, inkludera flera funktioner och på så sätt skapa flexibla ytor är sannolikt svårare än att börja om från ett blankt papper, men dessa

problem kan få en lösning genom design vilket detta examensarbete är ett exempel på. Att utgå från landskapets lager av information och använda strukturalismen som verktyg för att förmedla dessa, skapar parker med en annorlunda karaktär och upplevelse. De idylliska, engelska landskapsparkerna har blivit synonymt för vad en park är och vilka element den ska bestå av. Olmstedt kom att exempelvis inspireras av detta i skapandet av sitt mest klassiska verk Central Park i New York.

Strukturalismen ser inte på landskap som bildsköna naturmotiv. Istället behandlas begreppet landskap som något mer föränderligt och komplext, som ett system av olika lager av information. Landskapets historiska lager lyfts därför fram inom strukturalismen i syfte att skapa mening och betydelse för människor. Detta tror jag är positivt då den stereotypa bild vi har av parker kan utvidgas och i högre grad även reflektera vår kultur och de historiska årsringarna i landskapet.

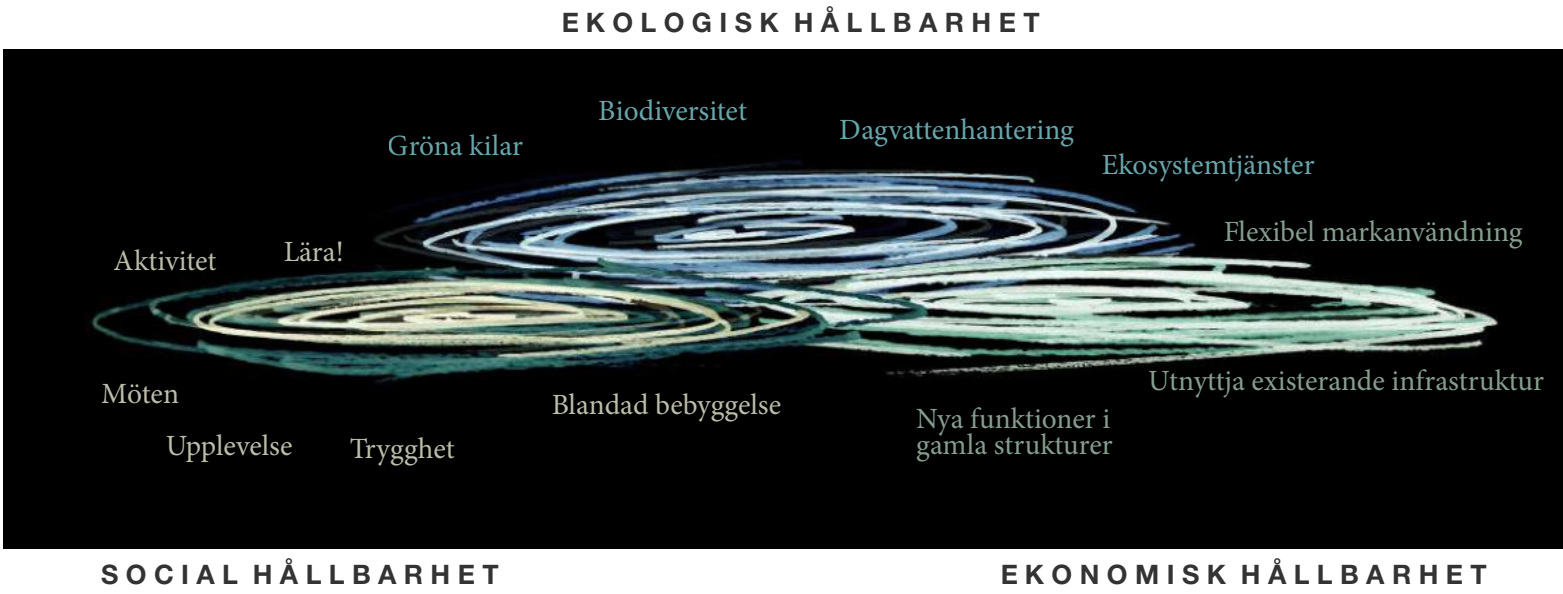
Det finns dock en hög sannolikhet för att de boende i området inte kommer att förstå det språk som mitt gestaltungsförslag förmedlar och att parkens uttryck med de äldre strukturerna bevarade kommer få kritik. Att utmana betraktarens öga och förmedla ett nytt koncept för en stadsdelspark i Stockholm tror jag dock bara är positivt. I och med att Lövholmen är ett av de sista postindustriella områdena i Stockholms förstad torde en ny möjlighet med största sannolikhet inte återkomma.

I gestaltungsarbetets inledande skede försökte jag, som Peter Latz, att skilja på begreppet struktur och form. Ett underliggande rutnät som utgick från primära riktningar i landskapet fick symbolisera denna struktur. Till en början var jag rädd för att denna väv skulle prägla gestaltningen i en negativ riktning och göra den för statisk och allt för strikt. I ett senare skede förstod jag dock att detta lager utgör stommen och gestaltningsens underliggande lager och att det därför i slutändan kommer täckas av andra strukturer och näst intill upplevas som osynligt. I efterhand förstår jag därför Peter Latz citat om att struktur är viktigare än form. Det är nämligen rutnätet och strukturen i förslaget som skänker betydelse och mening till landskapet med alla dess nya kopplingar.

Precis som att landskapet är i ständig förändring har det blivit allt tydligare under senaste decennierna hur även klimatet förändrats. En akut problematik som kommer ha betydligt större inverkan på vårt landskap kommande generationer. Även om det inte varit ett syfte att hantera klimatproblematiken i examensarbetet så måste det i princip lyftas i och med att det kan vara ett av våra nuvarande största hot mot mänskligheten. Landskapsarkitektur tror jag kan vara ett viktigt redskap för att kunna jobba mot en bättre framtid eftersom vi arbetar med landskap och därmed människors livsmiljö.

Jag tycker att strukturalismens principer visar på en relevans i att inkludera ett hållbarhetstänk ur ett ekologiskt, socialt men även ekonomiskt perspektiv. Detta reflekteras även i gestaltungsförslaget.

I gestaltungsförslaget har jag gjort ett medvetet val genom att försöka förmedla och stärka kopplingen mellan människa och landskap, vilket resulterat i att merparten av Lövholmen utgörs av en stadsdelspark. Gehls strukturförslag från 2018 har haft en helt annan utgångspunkt och ett striktare ramverk vilket gör de olika förslagen svåra att jämföra. I Gehls förslag lyfter de dock att de vill bevara Lövholmens kulturhistoriska värde i och med de fyra byggnader de sparar. De få element som får stå kvar, likt absurda minnen i en annars modern stadsdel är dock ur ett semiotiskt och strukturalistiskt perspektiv inte tillräckligt för att skapa betydelse. I ett verbalt språk får nämligen tecknet mening och betydelse först när det sätts i ett sammanhang. Det faktum att dessa sparade byggnader (tecken) i förslaget blir helt avskilda ifrån varandra och sitt sammanhang gör att platsen ur ett semiotiskt perspektiv svåräst då viktiga kopplingar till omgivande landskap saknas. Platsens historiska lager kommer därför vara svårt att uppfatta.

Figur 110. Inom begreppet hållbar utveckling finns tre viktiga hörnstenar. Dessa dimensioner samverkar och stödjer varandra för att tillsammans utgöra grunden i en hållbar och långsiktig utveckling. En förhoppning med gestaltungsförslaget är att det kan skapas mervärden när Lövholmen får möjlighet att utvecklas ur ett socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbart perspektiv.

EKONOMISK HÅLLBARHET

Istället för att radera historiska lager och börja om med ett blankt papper ska Lövholmen ha en nära koppling mellan dåtid och nutid. Befintliga strukturer och material ska därmed återanvändas i största möjliga mån, något som utöver platsidentiteten även stärker den ekonomiska hållbarheten för Lövholmen. Att riva innebär nämligen höga kostnader och mängder av ohållbara lastbilstransporter med byggavfall. Genom att gestaltningen tar hänsyn till kommande klimatförändringar avseende översvämningssrisk och stora ytor för infiltration av dagvatten kan stora kostnader undvikas i framtiden.

SOCIAL HÅLLBARHET

Lövholmens landskap ska locka till möten, upplevelser och aktivitet, något som i sin tur kan skänka trygghet till området. För att främja dessa sociala kontakter har stråket Kringlan en viktig funktion då platser avseende aktivitet och möten är koncentrerade längs denna sträcka. Gående och cyklister leds därför in till Kringlan för att skapa ett stort flöde av människor, vilket i sin tur förstärker tryggheten i Lövholmen.

Rofyllda miljöer för mer stilla möten som exempelvis kolonilottsområdet ger utöver möjlighet för människorna att sätta sin egen prägel på Lövholmen även stärkt gemenskap för de boende.

Det nya klättercentret i de gamla silosarna, perennparken, Liljeholmsvikens vattenspegel eller Färgfabrikens konstverksamhet är exempel som förlänger säsongen för utvistelse och därmed möjligheten för liv och rörelse på Lövholmen även vintertid.

EKOLOGISK HÅLLBARHET

Lövholmens strategiska läge intill det viktiga naturområdet Trekanten gör det till en spridningskorridor för växter och djur. Genom att förstärka kopplingarna i landskapet och skapa tydligare riktningar med blandalléer längs Liljeholmsviken förstärks Lövholmens funktion som grön kil då nya viktiga samband skapas för växter och djur. Den nya vegetation som planteras i Lövholmen bör komplettera men även utöka den befintliga artsammansättningen i områdena vad gäller stadsträd och fältskikt. Blandalléer och de gröna kilarna ska därför ha ett inslag av ek för att stärka dess habitat i området.

Det ska även eftersträvas att dess bestånd är blandat för att motverka spridning av framtida sjukdomar men även skänka en varierad karaktär och upplevelsevärden över året. Silverbuske föreslås som ny exot och symbolväxt för Lövholmen eftersom den är tålig för stadslandskapets påfrestningar och torka.

Merparten av den idag hårdgjorda ytan kommer ombearbetas och gestaltas för att för att kunna infiltrera dagvatten och omhänderta det lokalt genom öppna dagvattensystem och gröna tak.

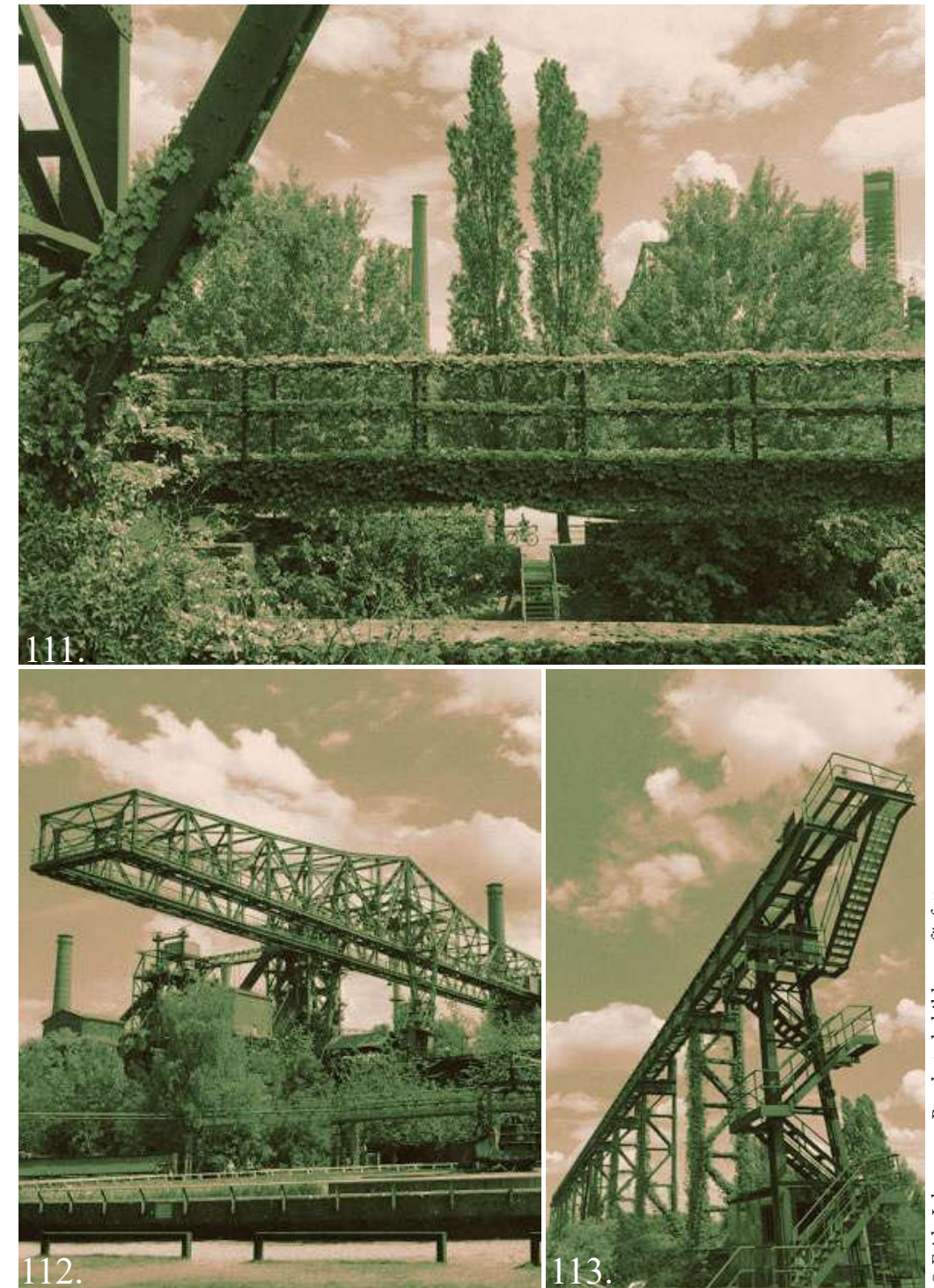
FRAMTIDEN

I och med att allt fler processer och industrier digitaliseras kommer sannolikt de öde, postindustriella landskapen bli en allt vanligare syn i framtiden. Den 20 april 2021 kom nämligen beskedet att Kvarnsvedens Pappersbruk i Borlänge läggs ned då efterfrågan på tidningspapper kraftigt sjunkit i världen. En industri som präglade dess landskap i 120 år.

Syftet med detta examensarbete har varit att visa hur landskapsarkitektur kan aktivera dessa komplexa landskap med många lager av information. Att den transformation av landskapet som kommer ske i Lövholmen men även i Borlänge ska vara av mening och betydelse för människor. Ett syfte som under min skrivandeprocess gav mig en större insikt i och med den pandemi som under arbetets gång drabbade världen. Behovet och intresset av att mötas utomhus och på avstånd ställer krav i ett postpandemiskt samhälle att utveckla våra offentliga rum och skänka staden fler kvalitativa grönytor. Förhoppningsvis har denna pandemi därför gett mitt examensarbete fler belägg för mina idéer och därmed högre trovärdighet om att Lövholmen borde möta en annan framtid än den som är utstakad.

Under examensarbetets process har det ständigt dykt upp funderingar som jag på grund av tidsramens avgränsning ej kunnat pröva. Dessa frågor upplever jag som intressanta att undersöka vidare i eventuellt forsknings- och utvecklingsarbete:

- Hur kan temporär landskapsarkitektur aktivera industrilandskapen i väntan på exploatering?
- Vilken betydelse har industrilandskapet för människan?

© Frida Johansson. Bearbetade bilder av författaren

Figur 111-113. I parken Duisburg Nord accentueras det historiska lagret med alla dess minnen kopplade till sig. Istället för kostsamma rivningsprocesser finns därmed ett hållbarhetstänk när betydelsefulla årsringar bevaras.

Peter Latz förmedlade med sina industriparker en ny typ av parkmiljö, som skiljde sig markant mot den stereotypa bild av engelska parklandskap som tidigare existerat och som kommit att bli en modell för urbana utomhusmiljöer världen över.

REFLEKTION

Landskapet är i ständig förändring. Det reflekterar vår tid, kultur och människans sätt att leva, något som exempelvis initierat den pågående transformationen av Lövholmen. Arkitekturen är även den starkt kopplad till sin tids olika ideal och teorier något som återspeglas i det samhälle vi lever i. I takt med att det komplexa landskapet utvecklas sker därmed förändring även inom arkitekturens värld över tid. I examensarbetets bakgrund gjordes ett antagande om att stadsbyggande och dess förändring av landskap alltmer tycks styras av täthetens argument. Dagens höga exploateringstal i städerna skapar nämligen ett alltför stramt och strikt ramverk för arkitekterna att kunna tillvarata de kvaliteter som landskapet erbjuder. Det svårbegripliga och komplexa i landskapets olika lager av information med alla dess minnen och berättelser kopplat till sig försvinner när täthetens argument alltför ofta tycks driva transformationen av landskap. Risken finns då att arkitekter börjar gestalta utifrån ett blankt papper utan att ta hänsyn till landskapets kvaliteter.

Den pågående transformationen av Liljeholmen och Lövholmen går i linje med Stockholms stads vision om att innerstaden ska ta språnget över Liljeholmsviken avseende täthetsgrad. I takt med att förstaden allt mer efterliknar innerstaden till exploateringstal får de kvalitativa grönyrtorna inte glömmas bort i planeringsprocessen. Väl tilltagna parker skänker nämligen staden betydelse och mening.

Gehls strukturförslag från 2018 styrs naturligtvis av stadens önskemål om att bygga 1500 bostäder på Lövholmen. Detta menar jag ger ett allt för strikt ramverk för landskapsarkitekter och för stor mängd bebyggelse för att ta tillvara de kvaliteter och den potential Lövholmen besitter. Grundläggande stadskvaliteter, tilltagna offentliga rum och utemiljöer för barnen tycks därför få stryka på foten till förmån för den täta strukturen.

I fråga om barnperspektivet finns dock riktlinjer som visar på att varje barn ska ha 40 kvm fria att leka på i en förskola (Boverket 2015, s. 54). I strukturförslaget planeras det att bygga fem förskolor något som naturligtvis kräver en väl tilltagen utemiljö som tycks ha prioriterats bort i Gehls förslag.

Lövholmen har dock kvaliteter och potential att utvecklas till något unikt för Stockholm. Likt Humlegårdens betydelse för innerstadens befolkning skulle Lövholmen kunna utvecklas till en stadsdelspark av den mindre storleken och även fungera som en viktig koppling mellan Gröndal och Liljeholmen. En park av industriell karaktär där minnen och betydelse är bevarade som byggstenar i parkens struktur.

Att som landskapsarkitekt problematisera ämnet ytterligare och eftersträva landskap av betydelse och mening skulle kunna leda fram till att nya lösningar identifieras på de problem som formulerats av uppdragsgivaren, i detta fall Stockholm stad. Eventuellt kanske detta till och med resulterar i att hela uppdraget ifrågasätts. Jag tror nämligen att vi som landskapsarkitekter har ansvaret att höja blicken och tänka utöver de strikta ramverk och önskemål som fastställts av en beställare och att på så sätt förmedla den potential projektet och dess landskap egentligen besitter för människorna i en stad. Om vi inte ifrågasätter vilka val som görs och varför, tror jag det finns en stor sannolikhet att vi som arkitekter inte riktigt kommer kännas vid och stå för de landskap vi formar i framtiden.

Att inte fler arkitekter ifrågasätter, eller åtminstone väger aspekter mot varandra, belyses även i nutida forskning som problematiskt (Pont et. Al 2020 s.7). Dessa forskare eftersträvar mer innovativa lösningar inom arkitekturens värld, metoder som vi idag kanske ännu inte känner till. Strukturer som gör städer anpassningsbara, flexibla och därmed öppna för en föränderlighet över tid. Ett koncept som inte är lika enkelt att ta sig an som arkitekt.

Detta examensarbete var mitt sätt att ifrågasätta och förmedla den potential landskapet besitter. Med utgångspunkt i design teorin strukturalismen ville jag utmana mig själv och hitta en struktur där minnen och berättelser är en del av upplevelsen i landskapet. På så sätt bevaras kopplingen till det historiska landskapet, från 1800-talets idylliska och lummiga karaktär till industrilandskapets intåg under 1900-talet. Detta var mitt försök att väcka diskussion och skapa något jag tror på istället för att utgå från funktioner, exploateringstal och på så sätt enbart göra det som förväntas.

© Färgfabriken

Figur 114. Ett vanligt argument som lyfts fram i debatten om Lövholmens framtid är att industristrukturerna är i ett sådant dåligt skick att de inte går att bevara. I ovanstående kollage syns dock Färgfabriken före och efter den restaurering som utfördes av den stiftelse som tog över dess verksamhet, ett bevis på att ingenting är omöjligt.

När täthetens argument alltför ofta tycks driva transformationen av landskap menar jag att det finns en stor risk i att vi arkitekter en dag vaknar upp och inte kan stå för de projekt vi är med och skapar.

KÄLLFÖRTECKNING

MUNTliga KÄLLOR

Weilacher, U. (2018). *Föreläsning vid Technische Universität i München*, 2018-11-28

Hansson, P. (2020). *Mailkonversation*, 2020-12-01

LITTERATURFÖRTECKNING

Berghauser Pont, M Y. / Haupt, P A. / M Y. / Alstädte, V. / Berg, P G. (2020). *A systematic review of motives for densification in Swedish planneing practice. BEYOND 2020 – World Sustainable Built Environment conference.*

Boëthius, E. (1984). *Målarettan 100 år*. Oskarshamn: Svenska Målareförbundet

Boverket, (2015). *Gör plats för barn och unga!*
<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>, [20 april]

Björk, C. / Nordling, L. / Reppen, L. (2010). *Så byggdes svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*. Stockholm: Forskningsrådet Formas

Brügger, N. / Vigsö, O. (2002) *Strukturalism*, Lund: Studentlitteratur

Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press

Ekholm, A. / Ahrbom, N. / Broberg, P. (1980). *Utveckling Mot Strukturalism i Arkitekturen*. Stockholm: Bygghörsnärsknadsrådet

Fogelström, P. (1964). *Minns du den stad*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

Fiske, J. (1990). *Kommunikationsteorier – en introduktion*. Wahlström och Widstrand

Herrington, S. (2017). *Landscape Theory In Design*. New York: Routledge

Howett, C. (1987). *Systems, Signs, Sensibilities: Sources for a New Landscape Aesthetic*. Landscape Journal 6, no. 1.
https://www.jstor.org/stable/43323976?seq=1#metadata_info_tab_contents

Jackson, B. J. (1984). *Discovering the Vernacular Landscape*. Yale: University Press

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Random House Inc

Johnson, A. (2005). *Företagsamma Liljeholmen*. Bromma: Föreningen Stockholms Företagsminnen

Jørgensen, K. (1998). *Semiotics in Landscape Design*. Landscape Review 4, no. 1
<https://journals.lincoln.ac.nz/index.php/lr/article/view/52> [5 januari]

Kobylińska, W. / Kobyliński, Z. / Nebelsick, L. (2017). *ARCHAEOLOGICA HEREDITAS*. Warszawa: Res Publica Multiethnica Foundation

Kämpe, J. (2019) *Här är julmarknaderna i söderort du inte vill missa*. Mitt i Stockholm,
<https://www.mitti.se/nyheter/har-ar-julmarknaderna-i-soderort-du-inte-vill-missa/>

Lesse, P. / Granit, J. (2018). *Debatt: Fastighetsägarna har låtit Lövholmen förfalla*. Mitt i Stockholm, <https://www.mitti.se/debatt/debatt-fastighetsagarna-har-latit-lovholmen-forfalla/reprjC!3JQwsHsmtQHDZtcIyG2Nug/>, [15 mars]

Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge: M.I.T. Press

MSB (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). (2018) *Stigande havsnivåer och ökad översvämningsrisk. SMHI: Hazard Support*

Münker, S. / Roesler, A. (2000). *Poststrukturalismus*. Stuttgart: Weimar

Rådberg, J. (1997). *Drömmen om atlantångaren*. Stockholm: Atlantis AB.

Schumacher. P. (2011). *The autopoiesis of architecture a new framework for architecture*. John Wiley & Sons

SCI-Arc Media Archive (2012). *Patrik Schumacher: Parametric semiology*. [Video].
<https://www.youtube.com/watch?v=G4dGs47xp-I&t=6098s>, [2021-01-10]

Spirn, A. W. (1998). *The Language of Landscape*. Yale University Press

Stockholm stad. (1999). *Översiktsplan för Stockholm*

Stockholm stad. (2015). *Slakthusrapporten - En Kulturlivsundersökning. Stadsmuseet*

Stockholm stad. (2018). *Översiktsplan för Stockholm*
<https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/>

Stockholm stad. (2008). *Parkplan Liljeholmen*
<https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/sa-arbetar-staden/natur-parker-och-gronomraden/parkplan-liljeholmen.pdf>

Stockholm stad. (2017). *Tjänsteutlåtande Dnr 2017-13571*. Handläggare: Pia Ölvebro

Swall, S. (1998). *Liljeholmen, Gångna tider människor och miljöer*. Kulturföreningen projekt i Liljeholmen

Söderberg, M. (2018). *Raseri mot förslumningen av Lövholmen*. Mitt i Stockholm,
<https://www.mitti.se/nyheter/raseri-mot-forslumningen-av-lovholmen/reprcg!xA7wZiE1XueEtQJWI@9aWw/>, [21 mars]

Weilacher, U. (2007). *Syntax of Landscape*. Basel, Boston, Berlin: Birkhäuser Architecture

FIGURFÖRTECKNING

Samtliga foton bilder/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Figurnummer som ej listas i förteckningen är författarens egna bilder.

Figur 1. Färgfabriken ©. Kolsyrefabriken [fotografi].
<https://fargfabriken.se/sv/projekt/arkiv-lovholmen> [2020-09-10]

Figur 5. Panick, C. Postindustriellt landskap [fotografi].
<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/> [2020-10-05]

Figur 6. Stockholm stad. Ortofoto skala 1:25000 [karta]

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html
[2020-05-15] Bearbetad av författaren.

Figur 15. Kollage av författaren.

Hertzberger, H. Rumsstruktur [teckning] I: Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer. s.82

Hertzberger, H. Planritning [teckning] I: Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer. s.81

Van Eyck, A. Planritning [teckning] I: Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer. s.78

Van Eyck, A. Översiktsbild [fotografi] I: Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer. s.78

Van Eyck, A. Paviljong [fotografi] I: Lüchinger, A. (1981). *Structuralism in Architecture and Urban Planneing*. Stuttgart: Karl Kramer. s.135

Figur 16. Latz & Partner. Illustrationsplan [teckning].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/hafeninsel-saarbrucken-de/>
[2020-10-06]

Figur 17. Panick, C. Ruin [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/hafeninsel-saarbrucken-de/>
[2020-10-05] Bearbetad av författaren.

Figur 18. Nikolic, M. Ruin [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/hafeninsel-saarbrucken-de/>
[2020-10-06] Bearbetad av författaren.

Figur 19. Latz, M. Klättra [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/duisburg-nord-spielpunkte/>
[2020-10-06] Bearbetad av författaren.

Figur 20. Latz, M. Klättra [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/duisburg-nord-spielpunkte/>
[2020-10-06] Bearbetad av författaren.

Figur 21. Latz & Partner. Kolonilottsområde [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/hafeninsel-saarbrucken-de/>
[2020-10-09] Bearbetad av författaren.

Figur 22. Latz, M. Arketyp [fotografi].

<https://www.latzundpartner.de/en/projekte/postindustrielle-landschaften/duisburg-nord-sinterpark/>
[2020-10-07] Bearbetad av författaren.

Figur 24. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Målning från 1906 [målning].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 25. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Vy över sjö [fotografi].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 26. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Skorsten [fotografi].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 27. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Lövholmens kaj [fotografi].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 28. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Kolsyrefabriken [fotografi].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 29. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Huvudkontoret [fotografi].

<https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 30. Ur Beckers Arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria. Vy från Liljeholmsviken

[målning]. <https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>
[2020-11-10] Bearbetad av författaren.

Figur 31. Lantmäteriet. Sekelskiftskarta från 1872 [historisk karta].

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>
[2020-06-05]

Figur 32. Lantmäteriet. Liljeholmen, 30-tal. [historisk karta]. <https://www.naringslivshistoria.se/arkivtjanster/e-arkivering-och-dokumenthantering/>

[2020-06-05]

Figur 34. Stockholm stad. Ortofoto skala 1:10000 [karta]

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html
[2020-05-15] Bearbetad av författaren.

Figur 35-38. Stockholm stad. Ortofoto skala 1:5000 [karta]

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/sbk/sthlm_sse/DPWebMap.html
[2020-05-10] Bearbetad av författaren.

Figur 43. Myndigheten för säkerhet och beredskap. Översvåmningskartering [karta]

<https://gisapp.msb.se/apps/oversvamningsportal/avancerade-kartor/oversvamningskartering.html>
[2020-04-10] Bearbetad av författaren.

Figur 51. Stockholm stad. Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering [karta]

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/
[2020-04-16] Bearbetad av författaren.

Figur 53. Färgfabriken ©. Julmarknad [fotografi].

<https://fargfabriken.se/sv/projekt/arkiv-lovholmen> [2020-03-15]

Figur 54. Gehl Architect ©. Strukturplan [plan].

<https://gehlpeople.com/projects/lovholmen-masterplanning-framework/> [2020-11-17]

Figur 55. Gehl Architect ©. Axonometri [modell].

<https://gehlpeople.com/projects/lovholmen-masterplanning-framework/> [2020-11-17]

Figur 114. Färgfabriken ©. Före och efter restaurering [fotografi].

<https://fargfabriken.se/sv/projekt/arkiv-lovholmen> [2021-04-09]